

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SEVR SÜRECİNİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI

Doç. Dr. Erdal AÇIKSES

HAZIRLAYAN

Yalçın DOĞAN

ELAZIĞ 2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

SEVR SÜRECİNİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman	Üye	Üye
Doç. Dr. Erdal AÇIKSES	Doç. Dr. Ö.Osman UMAR	Doç. Dr. Ömer AYTAÇ

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / tarih

ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ SEVR SÜRECİNİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Yalçın DOĞAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Elazığ–2007 Sayfa: XVI + 136

I.Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefik Devletler Osmanlı toprakları üzerinde bir takım gizli anlaşmalar yapmışlardı. Daha sonra yapılan Mondros Ateşkes Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na büyük bir darbe vurmuşlardı. Bu anlaşmadan sonra Osmanlı topraklarında işgaller başlamıştır.

18 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda I. Dünya Savaşını sona erdiren anlaşmaların ana kriterleri belirlenmişti. Bu anlaşmalar içinde Osmanlı İmparatorluğu'na imzalatılmak istenen Sevr Anlaşması da bulunmaktaydı. İmzalatılmak istenen bu anlaşmanın süreci Paris'te başlamış, Londra'da hazırlanmış ve San Remo'da son şeklini almıştı.

San Remo'da kararları alınan Sevr Anlaşması, bir ölüm fermanı şeklinde Osmanlı İmparatorluğu hükümetine sunuldu. Yapılan görüşmeler sonucu Osmanlı Hükümeti Müttefik Devletlerin baskısına dayanamayarak bu anlaşmayı imzaladı. Fakat bir parlamentodan geçmediği için hiçbir zaman yürürlüğe girmedi. Yürürlüğe girmeyen bu anlaşmanın süreci, o günkü Türk ve yabancı basınında lehte ve aleyhte yazılarla sıkça yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Paris Barış Konferansı, San Remo Konferansı Londra Konferansı, Sevr Anlaşması, Basın

SUMMARY

**THESIS OF HIGH MASTERS DEGREE
THE REFLECTIONS IN TURKISH MEDIA OF SEVRES COURSE**

Yalçın DOĞAN

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of History

Elazığ–2007 page: XVI + 136

After the I. World War, the ally governments had made some secret agreements about the ottoman's territories. Later, with Mondoros Armistice Agreement had been made the ally governments had struck a great blow to Ottoman Empire. After this agreement, The occupations had been started all over the Ottoman territories.

In 18 January 1919 at having gathered the Peace conference of Paris, the main criters of the agreements which concluded I.World War had been determined. Also there was Serves Course which was wanted Ottoman Empire to Sign. The process of this Course had started in Paris, Had been Prepared in London, and Finally it had come to a conclusion in San Remo.

Severs Course that had been conclusion in San Remo, was presented to Ottoman Empire's Government as a mortal report. As a result of the discussions that had been made mutually Ottoman Empire's Government signed this agreement, not as resisting the pressures. But, this course would never be validity due to it has never been approved by a parliament. This agreement course that didn't take effect frequently had found with against and in favour of writing in Turkish and foreing media in that days.

Key Words: The Peace conference of Paris, The Conference of San Remo, The Conference of London, Serves Course, Media

İÇİNDEKİLER

Sayfa no

ÖZET	I
SUMMARY.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	X
1.KONU VE KAYNAKLAR.....	XI
1.1. Konu.....	XI
1.2. Kaynaklar.....	XI
GİRİŞ.....	1
1. OSMANLI TOPRAKLARININ PAYLAŞILMASI İÇİN YAPILAN GİZLİ ANLAŞMALAR.....	1
2.WİLSON’UN ON DÖRT NOKTASI.....	4
3.MONDROS MÜTAREKESİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEVR YOLUNDA YAPILAN HAZIRLIKLAR.....	11
1.1. Paris Barış Konferansı.....	12
1.1.1. Paris Konferansında Yunanlılar.....	13
1.1.2. Paris Konferansında Ermeniler.....	15
1.1.3. Paris Konferansında Kürtler.....	17
1.1.4. Paris Konferansı Sürecinde Osmanlı Hükümeti.....	19
1.1.5. Osmanlı Hükümeti’nin Paris Konferansı’na Çağrılması.....	20
1.2. I. Londra Konferansı Öngünlerinde Basında Çıkan Haberler.....	24

1.2.1. I. Londra Konferansı Öncesinde Lloyd George'un İstanbul-Boğazlar ve Halifelik Hakkındaki Söylevi.....	25
1.2.1.1. Lloyd George'un Söylevine Karşı Anadolu'dan Gelen Tepkiler.....	27
1.2.1.2. Lloyd George'un Söylevine Karşı İslam Dünyasından Gelen Tepkiler..	30
1.2.1.3. I.Londra Konferansı Öngünlerinde Türkiye Meselesine Dair Dış Basında Çıkan Haberler.....	32
1.2. I.Londra Konferansının Başlaması ve Bu Süreçte Yaşanan Gelişmeler....	36
1.2.1. I.Londra Konferansı Sürecinde Kürtler.....	43
1.2.2. I.Londra Konferansında İstanbul, Boğazlar ve Diğer Konularla İlgili Alınan Kararlar.....	45
2. İSTANBUL'UN İŞGALİ VE SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİNİN DAĞILMASI.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

1.AMERİKAN BAŞKANI'NIN TÜRKİYE MESELESİNE DAİR NOTASI...56	
1.2. Wilson'un Notasına Mütteliklerin Cevabı.....	57
2. SEVR YOLUNDA YAPILAN HAZIRLIKLARIN TAMAMLANMASI ve SAN REMO KONFERANSI.....	58
2.1. San Remo Konferansında Alınan Kararlar.....	59
2.1.1. Trakya Meselesi.....	59
2.1.2. İstanbul Meselesi.....	61
2.1.3. Boğazlar Meselesi.....	62
2.1.3. İzmir Meselesi.....	63
2.1.3. Ermenistan Meselesi.....	64
2.1.5. Musul Meselesi.....	65

2.1.6. Kapitülasyonlar.....	66
2.1.7. Kürdistan Meselesi.....	66
3. OSMANLI HEYETİNİN PARİS'E ÇAĞRILMASI.....	68
3.1. Konferans Kararlarının Osmanlı Heyeti'ne Verilmesi ve Heyetin Kararlara Bakışı	72
3.1.1. Konferans Kararlarına Anadolu'dan Gelen Tepkiler.....	76
3.1.2. Konferans Kararlarına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden Gelen Tepkiler.....	80
3.1.3. Konferans Kararlarının Dış Basındaki Yansımaları.....	81
4.TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE SOVYET – RUSYA.....	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.SEVR ANLAŞMASININ İMZALANMASI SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR.....	88
2.OSMANLI HÜKÜMETİNİN SEVR ANLAŞMASI TASARISINA CEVABI.....	90
3. SPA KONFERANSI VE MİLLERAND'IN NOTASI.....	92
4.SEVR ANLAŞMASININ İMZALANMA SÜRECİNE GİRMESİ ve SONRASI GELİŞMELER.....	99
4.1. Saltanat Şurasının Toplanması.....	99
4.2. Sevr Anlaşmasının İmzalanması.....	101
4.3. Sevr Sonrası Türk Basınındaki Haberler.....	103
4.4. Sevr Anlaşmasıyla İlgili Dış Basındaki Haberler.....	106

5. SEVR ANLAŞMASI'NI DEĞİŞTİRİP KABUL ETTİRMEK İÇİN	
YAPILAN LONDRA KONFERANSI.....	108
5.1. Londra Konferansı Öncesinde Yaşanan Askeri ve Siyasi Gelişmeler.....	108
5.2.Londra Konferansı Hazırlık Çalışmaları.....	109
5.3. Londra Konferansı ve Alınan Kararlar.....	110
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA.....	117
EKLER.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	136

ÖNSÖZ

I. Dünya Savaşı 1914 yılında başlayıp 1918 yılına kadar devam etmiş ve bu süreçte içinde milyonlarca insanın ölmesine, sakat kalmasına ve hesabı mümkün olmayan maddi hasarlara yol açmıştır. I. Dünya savaşı başladığı sırada Osmanlı Devleti Savaşa girmemiştir. Ancak daha sonra gerek yönetimin Almanya'nın yanında savaşa girdikleri takdirde galipler arasında yer alabilecekleri düşüncesi gerekse Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında kaybettikleri toprakları geri alma ümitleri Osmanlıyı savaşa sürüklemiştir.

Osmanlıların savaşa girmesiyle yeni cephe açılmış ve savaş daha geniş alanlara yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Müttefik Devletlerde Osmanlı topraklarının paylaşılması düşüncesinin gerçekleşmeğe başladığı görülür. Daha savaş sürerken Müttefik Devletler Osmanlı topraklarını kendi aralarında yapmış oldukları gizli anlaşmalarla paylaşmaya başlamışlardır.

I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Müttefik Devletler, mağlup devletler arasında yer alan Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için hazırlıklara başlamışlardır. Osmanlıya imzalatılmak istenen Sevr Anlaşmasının süreci de böylece başlamıştır. Ancak bu süreç, diğer mağlup devletlere imzalatılan anlaşmalardan daha uzun sürmüştür. Bunun en önemli sebebi, Müttefik Devletlerin kimin nereyi alacağı konusunda anlaşamamalarında kaynaklanmıştır.

Sevr yolunda birçok toplantılar ve konferanslar yapılmıştır. Yapılan Paris, I. Londra ve San Remo konferansları neticesinde Sevr'e giden yol tamamlanmış ve kararlar belli olmuştur. Kararlar belirlendikten sonra sıra anlaşmayı imzalayıp onaylatmaya gelmiştir. Anlaşma imzalanmış; fakat bir parlamentodan geçmediği için tarihin ölü doğan anlaşmaları arasına gömülmüştür.

Biz de yapmış olduğumuz çalışmada, Müttefik Devletlerin hazırlamış oldukları Sevr Anlaşması'nın, imzalandığı gün olan 10 Ağustos 1920 yılına gelene kadar nasıl bir süreçten geçtiğini ve bu sürecin o günün gazetelerinde nasıl yer aldığını izah etmeğe çalıştık.

Yaptığımız çalışma sırasında seçtiğimiz gazetelere tek yönlü bakmayarak farklı bakış açılarıyla süreci çok yönlü ele almaya özen gösterdik. Seçtiğimiz gazeteler, İstanbul ve Anadolu basınından seçilmiştir. Bu gazetelerden biri de, milli mücadelenin karşısında olan Peyam-i Sabah gazetesidir. Bu gazetede ki haberleri de değerlendirerek gazeteler arası karşılaştırma yaptık. Seçtiğimiz gazeteleri günümüz Türkçesine çevirip gerekli yerlerde kitap ve makalelerle takviye yapıp bir sonuç çıkarmaya gayret ettik.

Çalışmamızı yaparken sıkıntı çektiğimiz önemli bir husus vardır ki o da üzerinde çalıştığımız gazetelerin istenilen sayfalarının yıpranmış ve yırtılmış olmalarıdır. Bu durum gazeteleri günümüz Türkçesine çevirirken zorlanmamıza sebep olmuştur. Biz de eksik olan yerleri kitap ve makalelerle takviye ederek eksiklikleri gidermeğe çalıştık.

Yaptığımız çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçla tamamlanmıştır. Sonuç bölümünden sonra önemli olduğunu düşündüğümüz bazı belge, resim ve haritaları ekler bölümünde verdik.

Giriş bölümünde Osmanlı Devletinin I. Dünya savaşından çıktıktan sonra toprakları üzerinde yapılan gizli anlaşmaların hangileri olduğunu ve bu anlaşmaların Sevr ile olan ilişkilerinin ne düzeyde olduğunu vermeye çalıştık. Ayrıca bu bölümde müttefik devletlerin kendi çakırlarına göre başvurdukları Wilson'un on dört noktasını verdik.

I. Bölümde Sevr yolunda yapılmış iki önemli konferans olan Paris Barış Konferansı ve I. Londra Konferansının üzerinde durduk. Özellikle hazırlıkların tamamen başladığı Londra sürecinde yaşanan olayların basında nasıl yer aldığını vermeye çalıştık. Ayrıca bu bölümde İstanbul'un işgali ve Son Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılmasını anlattık.

II. Bölümde Londra konferansı'nın ardından San Remo Konferansı'nda Sevr Anlaşması kararlarının alınma sürecini, alınan bu kararların iç ve dış basındaki yansımalarını ve Osmanlı Devleti'ne bu kararların bildirilmesini anlattık.

III. Bölümde ise hazırlanmış olan kararların imza sürecine girmesini ve bu süreçte yaşanan gelişmeleri ve sonrasında yaşananları anlatmaya çalıştık. Sonuç kısmında ise elde ettiğimiz bilgiler ışığında kısa bir değerlendirme yaptık.

Bu çalışmanın tespitinde bana yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Erdal AÇIKSES'e, ayrıca maddi ve manevi desteğini hiçbir zaman benden esirgemeyen aileme ve bana yardımcı olan arkadaşlarımın tümüne teşekkürü bir borç bilirim.

Yalçın DOĞAN
ELAZİĞ-2007

KISALTMALAR

- A.A.M.D. : Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
A.A.M.: Atatürk Araştırma Merkezi
A.Ü.S.B.F. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
A.Ü.S.B.F.Y. :Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları
A.Ü.B. : Ankara Üniversitesi Basımevi
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen Makale
B.T.T.D. : Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Trz.: Tarihsiz
bkz.: Bakınız
c. : Cilt
M.E. B.B. :Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi
M.E.B.Y. : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
S. : Sayı
s. : Sayfa
T.B.M.M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.T.K.B. : Türk Tarih Kurumu Basımevi
T.T.K.Y. : Türk Tarih Kurumu Yayınları

1. KONU VE KAYNAKLAR

1. KONU

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Müttefik Devletler, kendi çıkarları doğrultusunda hazırlamış oldukları anlaşmaları yenilen devletlere imzalatmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti de, Almanya'nın yanında savaşa girmiş ve mağlup devletler arasında yer almıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ne de bir anlaşma imzalatmak için hazırlıklar başlamıştır.

Yapılan Paris, Londra ve San Remo konferansında hazırlıklar tamamlanmış ve Sevr tasarısı ortaya çıkmıştır. Bizde çalışmamızda yapılan bu hazırlıkları o günkü Türk basınında ve ayrıca Türk basını vasıtasıyla yabancı basında nasıl yer aldığını vermeye çalıştık.

Gazeteler, devrin kamuoyunun tepkisini yansıttıklarından dolayı tarihi kaynak olarak vazgeçilmez değerdedirler. Bizde Türkiye'yi ölüme götüren bu anlaşmanın sürecinde geçen müzakereleri, beyanatları, görüşleri ve hatta karikatürleri gazetelerde takip ederek ortaya koymaya çalıştık. Bu yüzden imzalandığı günden itibaren tartışmalara sahne olan Sevr Anlaşmasını o günün şartları ve psikolojisi içerisinde anlatma imkânına sahip olduk.

2. KAYNAKLAR

Basının toplumdaki önemini belirtmek için tarih boyunca çok şeyler yazılmıştır. Bugüne kadar yazılanlar ve söylenenler, basının çağdaş toplumun belli başlı çabalarından biri olduğunu göstermektedir. Çünkü basın haberleşme araçlarının en eskisi ve en etkinidir. Basının önemini en güzel biçimde dile getiren Pierre Denayer'dir. Ona göre; basın olmadan yönetmek, muhalefet etmek, öğrenmek ve öğretmek,

inandırmak, çalışmak veya dinlenmek satın almak veya satmak artık imkânsız hale gelmiştir. Basın hiçbir şeye yeterli değildir. Fakat basın her şeye ve herkese gereklidir¹.

Basın içerisinde gazeteler haber aracı olduğu için; halkı eğittiği için ve kamoyuna yön verdiği için önemli bir yere sahiptir. Bir haber toplama ve yayın aracı olan gazetelerin demokraside iki önemli görevi vardır. Bunlardan biri kamu ihtiyaçlarını yarına uygun bir biçimde kamuoyuna ve yöneticilere duyuran haberler aracıdır. Bu göreviyle bir kamu görevi yapmaktadır. İkincisi ise yöneticilerin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile aldıkları tedbirleri vatandaşa zamanında ulaştırmaktır. Bu yönüyle de genel yönetime yardımcı bir araçtır².

Türkiye’de basın ve yayın hareketlerine baktığımızda basın sanatının 1729 yılında Osmanlı ülkesine girmiş olduğu, İbrahim Müteferrika’nın katkılarıyla İstanbul’da bir matbaa kurulduğu görülür³. Daha sonra Tanzimat döneminde ilk gazete olarak Takvim-i Vekayi yayın hayatına başlamıştır⁴. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise Kanun-i Esasinin 12. maddesinde basının serbest olduğu yasalar çerçevesinde kayıt altına alınmıştır. Bu yasa başlangıçta basında özgürlük havası meydana getirmiştir. Ancak bu olumlu hava Osmanlı- Rus savaşı gerekçe gösterilerek kısa zamanda dağılmış süreli yayınlarda sıkı bir kontrol getirilmiştir⁵.

Milli mücadele dönemine gelindiğine Müttefik Devletler, Osmanlı Devletini parçalama siyasetine girmiş ve böylece bu durumu benimsemeyenler Ankara’ya çekilmişlerdir. Basında da İstanbul ve Anadolu diye ikiye ayrılımlar başlamıştır.

İstanbul basını, milli mücadele yıllarında çeşitli nedenlerden dolayı Türk kurtuluş savaşına tam ağırlığını koyamamıştır. Türk kurtuluş hareketini içten ve gönülden destekleyen gazete ve gazetecilerin elleri kolları, padişah sansürü ve hükümet baskılarıyla çoğu zaman bağlı kalmıştır⁶.

¹ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1993, s. 20.

² M. Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s. 23.

³ Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi (1851–1923)* İstanbul, 1940, s. 3.

⁴ E.Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Ankara, 2004, s. 139.

⁵ E.Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 150.

⁶ E.Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 163.

İstanbul gazeteleri, özellikle dış haberleri İstanbul'a gelmekte olan yabancı gazete ve dergiler ile birlikte, merkezi Avrupa'da bulunan bürolar İstanbul'da açılarak faaliyet gösteren haber ajanslarından almaktaydılar. Ayrıca bazı gazeteler dış ülkelere kendi muhabirlerini göndererek dış haberleri almışlardır⁷.

Anadolu basını ise milli mücadelede Anadolu'nun en güçlü sesi olmuştur. Anadolu basını padişah otoritesinden uzak olması, işgal altında bulunmaması ve özellikle olaylara yakınlığı nedeniyle milli mücadeleyi daha rahat desteklemiştir⁸.

Biz de çalışmamızda hem İstanbul hem Anadolu hem de milli mücadele'nin karşısında olan gazeteleri seçerek konuya çok yönlü bakmaya çalıştık. Çalışmamızda Anadolu basınından iki örnek gazeteyi sunduk. Bunlar Hâkimiyet-i Milliye ve Açıksöz gazeteleridir. Bu gazetelere kısaca bakacak olursak:

Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi, 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gidince bu heyet adına Ankara'da, Mustafa Kemal tarafından Hâkimiyet-i Milliye gazetesini kurarak yayınlamaya başlamıştır. Mustafa Kemal, milli kurtuluş harekâtının ana düşüncelerini yayın yoluyla anlatmak amacındaydı. Cephe harekâtıyla birlikte düşüncelerin de yan yana savaşması gerekiyordu. Ankara'da bir gazete'nin yayınlanması zaten şarttı. Bunun için Konya'dan bir matbaa getirilerek meclis bahçesindeki bir binada basım evi kurulması sağlandı. Bütün bu hazırlıklar iki hafta içinde tamamlanmış ve Hâkimiyet-i Milliye adı da Mustafa Kemal tarafından verilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye'nin matbaası yokluklar içindeydi. Gazete 1827 tarihli elle işletilen Morinomi marka makinede basılıyordu. Bu arada kâğıt ve mürekkep yoktu en önemlisi para yoktu.

Gazete'nin ilk sayısı 10 Ocak 1920 tarihlidir. 68 x 100 ebadında ve hafta da iki defa olmak üzere çıkarılmıştır. Fiyatı 3 kuruştur⁹. İlk yazıların çoğu Mustafa Kemal tarafından yazılmış olup ulusal kurtuluş harekâtının sözcüsü olması bakımından TBMM'nin yarı resmi organıydı¹⁰.

⁷ İzzet Öztoprak, *Türk Ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, T.T.K.B, Ankara 1989 s. 8.

⁸ E.Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 173.

⁹ Hülya Baykal, *a.g.e.*, s. 252.

¹⁰ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. XIX.

Anadolu basının diğer önemli bir gazetesi de Açıksöz' dür. Kuzeybatı Anadolu'nun en etkili gazetesidir. 15 Haziran 1919 tarihinden itibaren Kastamonu'da hafta da bir gün olarak çıkmaya başlamıştır¹¹. Önceleri sahibi ve sorumlu müdürü Hüsnü (Açıksöz) iken sonraları Ahmet Hamdi olmuştur. Sorumlu müdürlüğünü de Hüsnü yürütmüştür. İlk anda haftada bir gün ve bir sayfa olarak çıkmış olan gazete 16 Eylül 1919 tarihinden itibaren hafta da iki kez çıkmaya başlamıştır. Aynı tarihte Kastamonu'da Kuva-i Milliye'ye katılmıştır¹². 1920 yılının ilk aylarında maddi sıkıntılar için de kıvranan ve gerekli kâğıdı temin edemeyen gazete tek sayfa olarak yayınlarını sürdürmüştür. Ancak İstanbul işgalini bildiren 21 Mart günlü nüshası büyük fedakârlıklarla dört sayfa dizilmiştir. Açıksöz 23 Mayıs 1920 tarihli nüshasında da kâğıt fiyatlarının arttığını bildirerek fiyatını iki kuruştan yüz paraya çıkardığını bildirmiş ve bu tarihten itibaren hafta da iki defa salı ve perşembe günleri çıkacağını ilan etmiştir¹³. Yayın hayatı 1932 yılına kadar sürmüş, 1932'den itibaren Doğru Söz adı altında çıkmıştır¹⁴.

Tezimizde İstanbul basınından İkdâm gazetesiyile çalıştık. İkdâm gazetesi, 1894–1928 yılları arasında İstanbul'da çıkmıştır. Başyazarı ve kurucusu Ahmet Cevdet'tir. Hürriyet ve İtilaf Partisini desteklemiştir¹⁵. Ahmet Cevdet, İkdâm Gazetesini çıkarırken Yıldız Sarayı ile yakın ilişkiler kurmuş ve bu yıllar boyu bu ilişkilerini başarıyla sürdürmesini bilmiştir. İkdâm Gazetesi yayınlanmaya başladığının dördüncü günü bir dizi hatasından dolayı kapatılmıştır¹⁶.

Bırakışma yıllarında gazeteyi Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) yönetmiştir. Anadolu harekâtına göre yazıları yüzünden Divan-ı harb'e verilmiştir. Yakup Kadri'den ayrı olarak yazı kadrosunda Babanzade İsmail Hakkı, Ali Reşat, Ahmet Rasim, Ahmet Refik, Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi yer almışlardır. Ali Kemal de Peyami Sabah'ı kurana kadar İkdâm'ın yazı kadrosunda yer almıştır¹⁷. Mütareke döneminde, Yakup

¹¹ Hülya Baykal, a.g.e., s. 270.

¹² İzzet ÖzToprak, a.g.e., s. XVIII.

¹³ Hülya Baykal, a.g.e., s. 271.

¹⁴ E.Semih Yalçın, a.g.e., s. 180.

¹⁵ İzzet ÖzToprak, a.g.e., s. XV.

¹⁶ M.Nuri İnuğur, a.g.e., s. 284.

¹⁷ İzzet Öztoprak, a.g.e., s. XV.

Kadri yönetiminde Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen İkdam, çeşitli zorluklarla karşılaşmış, Cumhuriyetin ilanından sonra da gazetesinin bu sıkıntıları devam etmiştir. Ahmet Cevdet, 1922'de İkdam'ın yönetimini Mecdi Sadrettin'e bırakmış, 1923'de İstiklal Mahkemesi'nde beraat etmiş, 1926'da yine gazetenin başına geçmiş, daha sonra da İkdam'ı Ali Naci Karacan'a devretmiştir. Bu suretle gazete 1926'da tamamen kapanmıştır¹⁸.

İstanbul basını içinde milli mücadeleye karşı olan gazetelerden biri de Peyam-i Sabah'tır. Peyam-i Sabah, 16 Kasım 1913 – 7 Kasım 1922 tarihleri arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. Peyam Gazetesi 1913 yılından beri çeşitli aralıklarla yayın hayatını sürdürmüştür. 1919'da Ali Kemal tarafından tekrar yayınlanmıştır. 1920 yılında Mihran tarafından çıkarılmakta olan Sabah Gazetesi ile birleşerek Peyam-i Sabah olmuştur. Bu gazete'nin sahibi Mihran sorumlu müdürü ve başyazarı Ali Kemal'dir. Günlük olarak yayınlanan bu gazete Anadolu direnişine açık ve sert bir şekilde muhalefet etmiştir.

Gazetede Türkiye'yle ilgili dış haberler genellikle batı basınından alınarak yayınlanmıştır. Damat Ferit'in birçok kez kurmuş olduğu İstanbul hükümetlerini desteklemiştir. Peyami Sabah gazetesi günlük olarak çıkmıştır. Türkiye'nin geleceği için izlenecek yolun İngiltere'ye yönelik olması gerektiğini yazılarında devamlı surette dile getirmiştir¹⁹.

Tezimizin konusu olan Sevr Anlaşması'nı asıl kaynağı olan gazetelerden verirken gerekli yerler de konuya kitap ve makalelerden takviye yapılmıştır.

Kullandığımız kaynaklardan Seha L. Meray - Osman Olcay'ın "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*" adlı eseri, Sevr anlaşması'nın ana kaynaklarından biridir. Kitapta Sevr anlaşması'nın 433 maddesi'nin tamamı verilmiştir. Ayrıca Osmanlı hükümeti'nin Sevr anlaşmasına karşı vermiş olduğu yanıt ve müteffiklerin tekrar Osmanlı'ya vermiş oldukları karşı yanıt yer almıştır. Bu bakımdan Sevr anlaşması'nın 433 maddesi'ne bakmak isteyenler için gerekli bir kaynaktır.

¹⁸ M.Nuri İnuğur, *a.g.e.*, s. 286.

¹⁹ Hülya Baykal, *a.g.e.*, s. 231-232.

Diğer önemli bir eserde Osman Olcay'ın “*Sevres Anlaşması'na Doğru*” adlı eseridir. Bu eserde Sevr anlaşması yolunda yapılan I. Londra, San-Remo, Hythe ve Spa konferanslarının tutanakları yer almıştır.

Bu iki kaynağın dışında Sevr ile yazılmış makaleler ve tetkik eserlerle çalışmamızın daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalıştık.

GİRİŞ

1. OSMANLI TOPRAKLARININ PAYLAŞILMASI İÇİN YAPILAN GİZLİ ANLAŞMALAR

Balkan Savaşları sonunda büyük kayıplara uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini toparlayabileceğini, artık olasılık dışı sayan Müttefik Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kaldırılması gerektiğini bir zaman meselesi saymışlar ve Birinci Dünya Savaşı çıktığında onu, kendi bağlaşma sistemlerinin içine almayı düşünmemişlerdir. Osmanlı İmparatorluğunun kendi telkinlerine uymayarak Almanya'nın yanında yer aldığını görünce de, kendi aralarında savaştan sonra uygulamak üzere savaş sırasında Osmanlı toprakların üzerine bir dizi gizli paylaşım anlaşmaları yapmışlardır¹. Bu anlaşmalar, aslında Sevr Anlaşması'na giden yolda bir hazırlık niteliği taşıdığı yargısını da haklı kılmıştır².

Müttefik Devletlerin Osmanlı topraklarını paylaştıkları gizli anlaşmalar, şunlardır:

1. Mart 1915'de Fransa-İngiltere ve Rusya arasında, İstanbul Anlaşması diye anılabilecek olan nota alışverişleri
2. 26 Nisan tarihli Londra Anlaşması (İngiltere, Fransa ve İtalya arasında)
3. 1916 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yine nota alışverişleri biçiminde verilen Sykes-Picot Anlaşması
4. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 1917 yılında Saint Jean de Maurienne anlaşması³.

İstanbul Anlaşması (18 Mart 1915) Rusya, Fransa ve İngiltere arasında yapılmıştır. Müttefik Devletleri'nin savaşı kazanması durumunda, İstanbul ve Boğazların Rusya'ya ilhak edilmesi isteği kabul edilmiştir. İngiltere, İran ve Arap yarımadasını; Fransa ise Suriye, İskenderun ve Çukurova'yı almıştır.

¹ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, T.T.K.B., Ankara, 1989, s. 1.

² Erol Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, 7. Basım, İstanbul, 2005, s. 56.

³ Osman Olcay, *Sevres Anlaşmasına Doğru*, Ankara, 1981, s. 6.

Londra Anlaşması da (26 Nisan 1915), İtalya'nın Müttefik Devletlerin yanında savaşa girmesi karşılığında İtalya'ya verilecek payın kararlaştırıldığı anlaşmadır. On iki Ada, Antalya Bölgesi ve Libya İtalya'ya verildi. Ardından İtalya'nın savaşa girmesi ve safı kesinleşti.⁴

Sykes-Picot Anlaşması ise (10 – 23 Ekim 1916) “ 1916 Sykes-Picot Taksim Projesi” ismiyle anılan gizli bir anlaşmadır. Bu taksim projesine göre:

1. Kafkasya'dan Kilikya'ya kadar uzanan yerlerde bir Ermenistan kurulacaktı.
2. Arabistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacak bir Arap Devleti kurulacaktı. Krallığına da galiba Şerif Hüseyin Paşa⁵ getirilecekti.
3. İsmi geçen Arap Devletlerinden Irak, Suriye ve Filistin hariç olacak. Irak ile Filistin İngiltere'nin Suriye ile Lübnan Fransa'nın himayesinde kalacaktı.

Bu taksim Rusya'ya bildirilince o da bu işe razı olmakla beraber Boğazlar üzerindeki isteklerine ilave olarak Şarki Anadolu'da Trabzon'u, Erzurum ve Van ile mülhakatını Ermeniler'e veremeyeceğini, buraları kendisinin almak istediğini bildirdi. Rusya'nın bu istediğini kabul etmeye mecbur olan İngiltere, Ermeni meselesini bir müddet ağzına almadı.

Irak'ı himayesine almayı kabul eden İngiltere, bu vaziyet karşısında Irak'tan Rusya ile komşu olacaktı. Hâlbuki Rusya ile sınır olmak İngiliz siyasetine aykırı idi. Onun için Rusya ile kendi arasında ya küçük bir Ermeni Devleti veya bir Kürdistan Devleti tesis etmeyi düşünmeye başladı. Bu maksadın temini için Ermenilere yaptığı gibi Kürtleri de tahrike başladı. Onlara da Diyarbakır, Urfa ve Musul ile merkeze bağlı devlet kurmak için ümit verdi.

İngiltere'nin, böylece siyaset değiştirip durduğunu anlayan Fransa, İngiltere'ye müracaat ederek:

⁴ Rahmi Doğanay; Erdal Açıkse, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Elazığ, 2006, s. 55.

⁵ Şerif Hüseyin Paşa: Mekke Emiri'dir. Faysal ve Ürdün Emiri Abdullah'ın babasıdır. www.biyografi.net.

“Mademki Büyük Ermenistan kurulamamakta, İngilizler de Rusya ile hudut olmayı istememektedirler. O halde Büyük Ermenistan ve Kürdistan tesisinden sarf-ı nazar edilerek Suriye’ye ilaveten Kilikya’dan, Şimali Suriye ile Şimali Irak’tan Musul dâhil ve Bitlis ile Van’ın Cenubunda bir koridor gibi ta... İran’a kadar uzanan yerleri bana veriniz.” dedi. İngiltere de buna “peki” dedi.

Bu anlaşma ile hudutlar kat’i olarak çizilmemekle beraber, 1916’da Osmanlı İmparatorluğu’nun toprakları taksim edilmiş oluyordu.

1. Rusya, Boğazlar ve Şarki Anadolu’yu
2. Yunanistan, İzmir ve havalisini
3. İtalya, Anadolu ve şubelerini
4. Fransa, Kilikya, Suriye ve Bahsedilen Güneydoğu Anadolu Koridorunu
5. İngiltere, Irak ve Filistin’i alıyor.
6. Arabistan’da ayrı bir devlet olarak kabul ediliyordu⁶.

Bu anlaşma, Sevr Anlaşmasının bölgesel uygulama koşullarının esasını oluşturuyordu. Bu bakımdan Sykes-Picot Anlaşmasının günümüz Türkiye’si için önemi büyüktür. Avrupa’nın Türklerle ilgili halen içinde yaşanan birçok probleme yaklaşım tarzının Sevr Anlaşması dolayısıyla Sykes-Picot Anlaşması esaslarıyla büyük bir uyum içinde olduğu görülmektedir⁷. Sykes-Picot Anlaşmasına baktığımız zaman, genel anlamda Sevr Anlaşmasına benzediği görülmektedir. Bu durumda, belki ismi konulmamıştı; fakat müttefiklerin Sevr tasarısını 1916 yıllarında planlamaya başladıklarını söyleyebiliriz.

Saint Jean de Maurienne Anlaşması (19–21 Nisan 1917) İtalya ile yapılmıştır. İtalya, Sykes Picot anlaşmasını öğrenince, Londra Anlaşmasıyla Anadolu’da elde ettiği haklarının yeniden ele alınmasını istedi ve 19 Nisan 1917’de İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varıldı. İtalya, Mersin dışında Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgelerini alıyordu. İngiltere ve Fransa İzmir’de birer serbest liman kurabileceklerdi. Bu anlaşma Rusya’nın onayına bağlı tutuldu. Mart

⁶ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi (1700–1958)*, Ankara, 1977, s. 469.

⁷ Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı’ı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr’e Giden Yol*, Ankara, 2004, s. 87.

1917'de Sovyet Rusya'da başlayan Bolşevik Hareketi nedeniyle son anlaşmayla İtalya'nın bağlaşıklığı önem kazanmıştı. Çünkü Mart İhtilali Rus Cephelerinden Rus Askerlerinin savaşı bırakıp çekilmeleri dolayısıyla Rusya'nın devre dışı kalması ve İtilaf sisteminde büyük bir boşluğun ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. 1917 Kasım'ında Bolşevikler bu gizli anlaşmaları kendilerinin tanımadıklarını açıklamışlardı. Bu haber ilk kez 29 Kasım 1918'de İstanbul gazetelerinde yer almıştır⁸.

2.WILSON'UN ON DÖRT NOKTASI

1917 ilkbaharından itibaren Rusya'daki İhtilal Rusya'yı fiilen savaş dışına çekerken, Rusya'dan gelen boşluğu Amerika'nın savaşa katılması doldurmuştur. Amerikan'ın I.Dünya Savaşına katılması, Almanya'nın 1915 yılından itibaren açmış olduğu denizaltı savaşının bir sonucudur⁹. 8 Ocak 1918'de Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, savaşa katılmış olan Amerika'nın amaçlarını dile getiren ünlü 14 noktasını açıkladı.

1. Madde: Açık barış ve gelecekte de açık diplomasi.
2. Madde: Karasuları dışında, savaşta ve barışta, denizlerin mutlak serbesti¹⁰.
3. Madde: Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması.
4. Madde: Milli silahlanmanın azaltılması için gerekli ve yeter garantiler.
5. Madde: Sömürge isteklerinin, ilgili hakların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmak suretiyle, mutlak bir tarafsızlıkta çözümlenmesi.
6. Madde: Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve devletlerin de yardımıyla Rusya'ya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkân verilecek.
7. Madde: Belçika'ya, tam ve bağımsız egemenliğinin geri verilmesi.
8. Madde: İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması ve Prusya'nın 1871 de Alzes-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat altına alınması.
9. Madde: İtalyan sınırının milliyet prensibine göre düzeltilmesi.

⁸ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 2.

⁹ Fahir Armaoğlu, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi*, (c.1-2: 1914 -1995), Ankara, Trz., s. 132.

¹⁰ Bu madde ile denizlerin mutlak serbest olması gerektiği vurgulanmıştır ve denizlerdeki serbestlikle dünya ticareti amaçlanmaktadır.

10. Madde: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkânlarının verilmesi.

11. Madde: Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılacak ve Sırbistan'a denizden mahreç¹¹ verilecek. Balkan Devletlerinin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecek.

12. Madde: Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak; ancak Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkânları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu milletler arası garanti altına konacak.

13. Madde: Bağımsız bir Polonya kurulacak.

14. Madde: Büyük ve küçük bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânın sağlamak amacıyla bir milletler teşkilatı kurulacak¹².

Wilson, bu 14 noktayı sadece bir müttefik zaferini göz önünde tutarak değil, ister müttefik zafer olsun ister merkezi zafer olsun ve hatta isterse iki kompromisine dayanan bir barış olsun, sadece genel bir barışı göz önüne alarak hazırlamıştı¹³.

İleride görüleceği üzere Müttefik Devletleri, Wilson İlkelerini amaçladıklarına uyarlamaya çalışarak, paylaşım anlaşmalarını gerçekleştirmeye çalışacaklardır¹⁴.

¹¹ “mahrec” kelimesinin sözlükteki karşılığı: Dışarı çıkılacak kapıdır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara, 2006, s. 569.

¹² Bu madde ile milletler teşkilatının kurulmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

¹³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 138-139.

¹⁴ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 4.

3.MONDROS MÜTAREKESİ (30 Ekim 1918)

Bulgarların ve Almanların savaştan çekilmeleri üzerine Osmanlı Devleti savaşa devam edemeyeceğini anlayarak daha Talat Paşa döneminde İngilizlere başvurarak barış teşebbüsünde bulunmuştur. Fakat Atina'daki İngiliz elçisi, Osmanlı Devleti'nin barış teşebbüsünde bulunmak için 05 Ekim 1918 tarihinde gönderdikleri elçi ile görüşmek istememiş ve Osmanlı Hükümeti'nin barış için çok geç kaldığını söylemiştir. Buna rağmen Türklerin mütareke isteklerini acele Londra'ya ulaştırmıştır. Bunun üzerine İngilizler Türklerle yapılacak mütareke konuşmalarında tek söz sahibi olmak amacıyla Türkiye'nin mütareke isteklerini tetkik etmek üzere Akdeniz İngiliz Donanması Komutanı Amiral Sir Somerset Arthur Gaugh Calthorpe'a yetki vermiştir¹⁵. Amiral Calthorpe, 23 Ekim 1918 tarihinde Sadrazam İzzet Ahmet Paşa'ya gönderdiği telgrafta mütareke için Türk delegelerin gönderilmesini istemiştir¹⁶. Calthorpe'un çağrısını alan Ahmet İzzet Paşa, silah bırakma görüşmelerine Kolordu Komutanı Nurettin Paşa başkanlığında Kurmay Yarbay Sadullah ve Dış İşleri Müsteşarı Reşat Hikmet'ten oluşan bir heyet göndermek istemişti. Fakat Padişah Vahdettin, heyet başkanlığının eniştesi Ferit Paşa'ya verilmesi için ısrar etmişti. Ancak Damat Ferit Mondros'ta sonuç alamazsa Londra'ya geçip İmparatorluğu İttihatçıların düşürdüğü felaketten kurtaracağı yolunda aşırı demeçler verince, İzzet Paşa kabinesi onun gönderilmesine kesinlikle karşı çıkmış hatta çekilme tehdidinde bulunmuştu. Bunun üzerine Vahdettin geri adım atmış ve hükümetin önerisiyle Deniz İşleri Bakanı Rauf Bey'in Mondros'a gönderilmesi onaylanmıştı¹⁷.

Beş oturum süren toplantılar, 27 Ekim sabahından itibaren daha önce Osmanlılara verilmemiş olan mütareke projesi metninin okunması ile başladı, bu metin üzerinde esaslı herhangi bir değişikliğin yapılmayacağı hemen anlaşıldı. Delegeler, bu ciddi durumu İstanbul'a bildirdiler. 29 Ekim'de İstanbul'dan on maddelik bir talimat gönderildi. *“İstihkâmların işgalinde İtalyan ve özellikle Yunan askerlerinin bulundurulmaması, bu işgal yapılırken İngiliz ve Fransızlarla birlikte Türk birliklerinin de bulunması, İstanbul'un mütarekenin yedinci maddesi dışında bırakılması, Yunan gemilerinin Türk limanlarından faydalandırılmaması, Toros tünellerinin işgal*

¹⁵ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁶ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 64.

edilmemesi...” gibi hususlar bunların en önemlileri idi. Fakat bunların hemen hemen hiç biri kabul olunmadı¹⁸. Önerilen Koşulları çok ağır bulan Rauf Bey, kesin kararı hükümete bırakmakla birlikte çıkar yolu kendisinin güvendiği ve biraz samimiyet gösteren İngilizleri fazla gücendirmeden metnin imzalanmasında bulmaktaydı¹⁹. Müttefikler anlaşmayı hazırladığı sırada Türk heyetini çağırma gereği bile duymamışlardır. Amaçları tasarımı kendi çıkarlarına uygun hale getirmektir. Müttefiklerin bu tavrı ileriki dönemler yapacakları konferanslarda da görülecektir.

Mütareke, Limnos Adasının Mondros Limanında demirli Agamennon isimli İngiliz Savaş gemisinde 30 Ekim 1918’de Türk temsilci Heyeti Başkanı Rauf (Orbay) ile müttefikler adına İngiliz Komutanı Amiral Calthorpe tarafından imzalanmıştır²⁰. 31 Ekim 1918 öğle vakti yürürlüğe giren Mondros Anlaşması 25 madde²¹ halinde düzenlenmişti²².

İngilizce metni geçerli olan mütarekenin, İngilizce metni ile Türkçe metni arasında farklılıklar vardır. Mesele mütarekenin 16.maddesindeki Türkçe metinde “*Muhafız Kıtaat*” denilirken, İngilizce metinde “*Garnizon*”, 24. madde de Türkçe metinde “*Vilayet-i Sitte*” yani altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas) denilmişken, İngilizce metinde “*Six Armenion Vilayets* ” tabiri kullanmıştır. Bu durumda hangi illerin garnizon sayılacağı hangisinin sayılmayacağı; Doğu Anadolu’nun hemen tamamının Ermenistan olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Ayrıca maddeler içinde yer alan bazı ifadeler değişik biçimde yorumlamaya açıktır. Mesela Kilikya, Suriye, Irak adı verilen bölgelerin sınırları belli değildir. Bu durumu Müttefik Devletleri kendi lehlerine geniş bir şekilde kullanmışlardır²³.

Mütarekenin imzalandığı ilk günlerde Rauf Bey 2.11.1918 tarihli *Yenigün Gazetesi*’ne verdiği demeçte şöyle demişti:

¹⁸ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 31–32.

¹⁹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 66.

²⁰ Mehmet Gönübol; Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919- 1938)*, Tıpkı Basımevi, Ankara, 1997, s. 1.

²¹ Mondros Mütarekesi’nin maddeleri için bkz. Ek–1

²² Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 67.

²³ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 112.

“İmzaladığımız Mütareke sonucunda devletimizin bağımsızlığı, saltanatımızın hukuku bütünüyle korunmuştur. Bu mütareke, galip ile mağlup arasında yapılan bir mütareke değil, belki savaş durumundan çıkmak isteyen denk iki kuvvet arasında yapılabilecek bir savaşı son vermek niteliğindedir.”

Bir gazetecinin kendisini bu denli sevindiren nedeni sorması üzerine demecini şöyle sürdürmüştür:

“Birincisi İngilizlerin Türklüğün yok edilmesi amaç edinmediklerini anladım. İkincisi memleketimizin sanıldığı aksine işgal altına alınmayacağını gördüm. Sizi temin ederim ki İstanbulumuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır. Doğal olarak birkaç subay şurada burada görülebilecektir. Bundan başka tersanemiz işgal olunmayacaktır... Size tekrar ediyorum ki İngilizler bize olağanüstü davranmışlardır... Evet, yaptığımız mütareke umudumuz üstindedir... Yalnız şurası önemli memleketimizde asayiş korumalıyız. Aksi olursa her şeyi kaybetmek tehlikesi vardır!”²⁴

Rauf Bey’in İngilizlere güvenmekle hata yaptığı ortaya çıkmıştır. Mütarekenin imzasından kısa bir süre sonra anlaşmanın 7. maddesine dayanarak İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan, paylarına düşen bölgeleri işgale başlamışlardır. Bu durum, bir kez daha İngilizlere güvenmenin doğru olmadığını göstermiştir.

İşgal edilen yerlerle denetim altına alınan istasyon ve demir yolları şöyle bir tablo halinde gösterilebilir:

a) İngiliz İşgalleri:

Musul.....	3 Kasım 1918
Çanakkale Boğazı(Fransızlarla birlikte).....	6-12 Kasım 1918
İskenderun.....	9 Kasım 1918
Antakya.....	7 Aralık 1918
Batum.....	24 Aralık 1918
Kilis.....	27 Aralık 1918
Ankara İstasyonu.....Aralık 1918

²⁴ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 68–69.

Ayıntap.....	1 Ocak 1919
Cerablus.....	3 Ocak 1919
Haydarpaşa İstasyonu.....	15 Ocak 1919
Konya İstasyonu.....	22 Ocak 1919
Kasaba (Turgutlu)-Aydın demiryolu(Fransızlarla birlikte).....	1 Şubat 1919
Maraş.....	22 Şubat 1919
Birecik.....	27 Şubat 1919
Samsun.....	9 Mart 1919
Harabnaz ve Telebyaz İstasyonları.....	16 Mart 1919
Urfa.....	24 Mart 1919
Merzifon.....	30 Mart 1919
Kars.....	13 Nisan 1919

b) Fransız İşgalleri:

Doğu Trakya demiryolları.....	9 Kasım 1918
Çanakkale Boğazı (İngilizlerle birlikte).....	6-12 Kasım 1918
Dört Yol.....	11 Aralık 1918
Mersin.....	17 Aralık 1918
Toros Tünelleri, Adana ili ve Pozantı.....	27 Aralık 1918
Doğu (Şark) demiryolları.....	15 Ocak 1919
Kasaba-Aydın demiryolu (İngilizlerle birlikte).....	1 Şubat 1919
Çiftahan, Akköprü.....	3 Şubat 1919
Afyon İstasyonu.....	16 Nisan 1919

c) İtalyan İşgalleri

Antalya.....	28 Mart 1919
Konya İstasyonu.....	26 Nisan 1919
Kuşadası.....	4 Mayıs 1919
Fethiye, Bodrum, Marmaris.....	12 Mayıs 1919
Akşehir.....	14 Mayıs 1919
Afyon.....	21 Mayıs 1919

Malkara.....	27 Mayıs 1919
Burdur.....	28 Haziran 1919

d) Yunan İşgalleri:

Uzun Köprü-Hadin Köy demiryolu.....	9 Ocak 1919
İzmir.....	15 Mayıs 1919 ²⁵

Mondros Ateşkes Anlaşması şartları, gerçekten çok ağırdı. Osmanlı Devleti, İngilizlere güvenerek bu anlaşmayı imzalamakla kayıtsız şartsız Müttefik Devletlerine teslim olmuş ve fiilen sona ermiştir.

²⁵ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s.74–75

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SEVR YOLUNDA YAPILAN HAZIRLIKLAR

Batılı Devletler, Türkiye'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıl süresince olduğu gibi “ *Avrupa'nın hasta adamı*” gözü ile bakıyorlardı. O hasta adam, 1915'de yaptığı Çanakkale savunması ile o çağın hatırı sayılır zırhlılarını Ege'nin serin sularına gömmüş ve Gelibolu yarımadasındaki direnişi ile İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill'in stratejisini allak bullak etmişti. 1915 Aralığında Çanakkale'den çekilmeye karar veren Müttefik Devletler (İngiltere, Fransa, İtalya) Osmanlı Devletini saf dışı edemedikleri gibi, boğazları açarak Rusya'ya ikmal yapmak olanağından da yoksun kalıyor ve bundan dolayı da Çarlık İmparatorluğu da yıkılmaya mahkûm oluyordu.

Görülüyor ki Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi tahmin edilenin aksine Müttefik Devletlerine ağır kayıplar verdirmişti. Osmanlıların neden olduğu bu gelişmelerin onlarda doğurmuş olduğu öfkeyle “*Türkler bunun cezasını fazlasıyla ödeyecekti*” görüşü ortaya çıkmıştır¹. Müttefik Devletleri bu düşüncelerini Sevr süresince devamlı yapmış oldukları beyanatlarda tekrarlayacaklardır.

Müttefik Devletler işgâl etmiş oldukları toprakları kendi hâkimiyetlerine almak amacıyla kendi aralarında barış görüşmelerine başlamışlardı. Bu barış görüşmelerinin ilk aşaması Paris'te 18 Ocak 1919 tarihinde başlamıştır. Batı Anadolu ve Trakya bölgelerindeki Yunan isteklerinin, Yunanistan Başbakanı Venizelos tarafından dile getirilmesini kapsayan Paris Barış Konferansından sonra Müttefik Devletler 12 Şubat-20 Nisan tarihlerinde yaptıkları Birinci Londra Konferansı ile Osmanlı Devleti'nin taksimine ilişkin yapacakları Sevr Barış Anlaşması maddelerinin büyük bir bölümünü karara bağlamışlardı. Birinci Londra Konferansı ile anlaşma sağlanamayan konular ise 18- 26 Nisan 1920 tarihlerinde yapılan San-Remo Konferansında bir araya gelen başlıca Müttefik Devletlerinin başbakanları arasındaki görüşmelerde karara bağlanmıştır. Osmanlı delegelerin bu barış anlaşmasının çok ağır olan maddelerinin yumuşatılması için yaptıkları öneriler 20 Haziran 1920 tarihinde yapılan. Hytte Konferansında ve 11

¹ Yuluğ Tekin Kurat, “Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları-Sevr”, *B.T.T.D.*, S.58, 1972, s.1.

Temmuz 1920 tarihinde yapılan Spa Konferansında görüşülmüştür². Yapılan bu konferanslar asla uygulanamayan Sevr sürecini oluşturmuştur.

1.1. Paris Barış Konferansı

I.Dünya Savaşı'nın galip devletleri, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından yaklaşık iki buçuk ay sonra, 18 Ocak 1919'da kazandıkları başarıların sonuçlarını görüşmek ve barış anlaşmasının esaslarını saptamak amacıyla Paris'te toplandılar³. Konferansa bağlaşıklık devletlere karşı savaşmış ya da onlara savaş ilan etmiş olan 32 devlet⁴ çağrılmıştı. Ancak bu devletler 5 gruba ayrılmış böylece beş büyük devlet yetkiyi kendi ellerinde toplamışlardır. ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya devletlerinin başbakan ve dış işleri bakanlarından oluşan konsey en yetkili kurul sayılmıştır. Ayrıca kimi sorunlarda Japonya'nın dışında öteki devletlerin katıldığı bir Dörtler Konseyi öngörülmüştü. Baş gösteren anlaşmazlık yüzünden İtalya bir ara konferanstan çekilince ABD başkanı Wilson ile İngiltere Başkanı Lloyd George ve Fransa Başkanı Clemenceau Dünya barışı adına kararlar almaktan çekinmemişlerdi⁵. Bunlar Avrupa ve hatta Dünya haritasını yeniden çizecek olan kişilerdi.

Yapılacak olan işleri İzlemek için beş yüz kadar gazeteci de Paris'e gelmişti. Bütün dünya ve özellikle bağımsızlığa kavuşacaklarını kabul eden bazı topluluklar bu konferansın vereceği kararı sabırsızlıkla beklemekteydiler. Sabırsızlananların arasında Osmanlı idaresinde yaşayan Rum, Ermeni, Arap ve Kürt gibi Müslüman olan ve olmayan unsurlarda vardı. İlk toplantısını 18 Ocak 1919'da Versay Sarayında yapmış olan Paris Barış Konferansını en çok meşgul olduğu konu Osmanlı arazisinden Yunanlılara verilecek topraklar meselesi oldu⁶.

² Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Ankara, 2004, s. 115.

³ Salih Yapar, *Sevr Barış Anlaşması ile Lozan Anlaşması'nın Karşılaştırılması*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003

⁴Paris Barış Konferansı'na çağrılan 32 devlet şunlardır: İngiltere, ABD, Fransa, İtalya, Japonya, Belçika, Sırbistan, Brezilya, Kanada, Avusturya, Güney Afrika, Hindistan, Çin, Çekoslovakya, Polonya, Yunanistan, Hicaz, Portekiz, Romanya, Siyam, Yeni Zelanda, Bolivya, Küba, Ekvator, Guatemala, Haiti, Honduras, Liberya, Nikaragua, Panama, Peru, Uruguay. Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I* (Mondros'tan Erzurum Kongresine, 30 Ekim 1918–22 Temmuz 1919), Ankara, 1993, s. 342.

⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s. 94.

⁶ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 161.

1.1.1. Paris Konferansında Yunanlılar

Barış antlaşmasını hazırlayan konferansların Türkiye bakımından önemli rol oynayan kişileri arasında Yunan başkanı Venizelos'a özel bir yer verilmesi gerekir. Bu dönemde Yunan tarafında ondan başka kimsenin adı geçmemektedir. Venizelos'un Osmanlı Devleti ile ilişkileri Girit'in Osmanlı İmparatorluğundan koparılması ile başlar. Venizelos'un bundan sonraki amaçları Türkiye'nin yok edilmesi, hiç olmazsa Türklerin Avrupa'dan atılması İstanbul'un ele geçirilmesi; Trakya'yı ve Ege'yi Yunanlaştırmak; Pontus Rum Devletini Kurmak; eğer Türk kalacak topraklar olacaksa bunlarda bir sömürge düzeni kurdurmak ve Yunanistan'ı en az Türkiye ile eşit nüfus ve genişlikte bir ülke haline getirmektir⁷.

Venizelos, 30 Aralık 1918'de Paris Barış Konferansına sunduğu memorandumda sıraladığı Yunan isteklerinde⁸ önce Epir yöresinin kuzeyini, Ege Adalarını (On iki Ada, Gökçe Ada, İmroz ve Bozca Ada dâhil), Trakya ve Batı Anadolu'yu istemiştir⁹.

Yunan isteklerinin yazılı olarak sunulmasından sonra bunların barış konferansında sunulması işini de Venizelos üstlenmişti. 3 Şubat 1919'da Onlar Konseyi huzuruna çıkmış ve iki gün süren görüşmeler boyunca isteklerini Wilson Prensiplerinin 12. maddesine her toplumun kendi geleceğini kendisinin saptaması demek olan "*Self-determination*" kuralına dayandırmaya çalışmıştı. Ayrıca isteklerinin aşırı bulunacağını sezdiğinden Trakya, İstanbul, Pontus, Rodos ve on iki ada konularında ısrar etmemeyi uygun bulmuştur. Örneğin muhtırasındaki açıkça yer vermediği Kıbrıs'tan söz ederken İngiltere'nin sonunda bu adayı Yunanistan'a vereceğine inandığını söylemekle yetinmişti¹⁰.

Konferansta Yunan isteklerine en büyük desteği İngiltere Başbakanı Lloyd George vermiştir. İngiltere'nin Yunan İsteklerine olumlu bakmasının sebeplerinden en önemlisi İtalya'nın Akdeniz'deki gücünün artmasını istememesidir. Zira Süveyş Kanalından Uzak Doğu'ya ve Avustralya'ya kadar uzanan Britanya İmparatorluk yolu

⁷ Osman Olcay, *Sevres Anlaşmasına Doğru*, A.Ü.S.B.F.Y., Ankara, 1981, s. X

⁸ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 112.

⁹ Harry N. Howard, "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları I", *Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, S.73, Eylül, 2004, s. 21.

¹⁰ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 162.

üzerindeki Ege Adalarının stratejik bir önemi vardı. Bu adaların İtalya gibi güçlü bir Akdeniz ülkesinin eline geçmesi İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgelerine giden bu yolun güvenliğini tehlikeye düşürecekti. Bu yüzden İngiltere, Ege adalarının ve Batı Anadolu'nun İtalya'ya oranla daha güçsüz olan Yunanistan'a verilmesi taraftarıydı¹¹. Lloyd George Yunan Hükümetinin isteklerinin Amerika Birleşik Devletleri, Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya'nın ikişer üyeden kurulacak bir komisyon tarafından incelenmesini önerdi.

Ancak birkaç toplantıdan sonra 6 Mart'ta böyle yetkili bir komuta kurulabildi. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Büyük Britanya, Yunanistan'ın kuzey Epir'in batısı ile ilgili isteklerini kabul etti. İtalya, bu karara karşı çıktı. Bununla beraber Büyük Britanya ve Fransa, Yunan emellerini desteklediler. Amerika Birleşik Devletleri ve bilinen nedenlerden dolayı İtalya, halen bulunmakta olan sınırın kabulünü istediler. Dört delegasyon da, İtalya'nın bazı değişiklikler yapmasına rağmen Yunanistan'ın Doğu ve Batı Trakya ile ilgili isteklerini kabul ettiler. Batı Trakya'da yapılan değişikliklere göre Dedeoğaç Bulgaristan'a veriliyor, bütün Doğu Trakya da daha sınırları kararlaştırılmamış olan bağımsız İstanbul Devletine bırakılıyordu¹².

İtalyanlar bu bölgenin büyük kısmının daha önce Londra ve St Jean De Maurienne gizli anlaşmalarıyla kendilerine vaat edilmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. İngilizler ise Londra Anlaşmasıyla yalnızca Antalya'nın İtalya'ya vaat edildiğini, St Jean De Maurienne Anlaşmasının da Rusya'nın değişen tutumu nedeniyle geçerli sayılmayacağını belirtmişlerdir.

İtalyanların itirazlarına rağmen şu karar alınmıştır: “Şayet Yunanistan'a Anadolu'nun garbında yer verilecekse Ayvalık, Soma, Kırkağaç, Alaşehir ve Kuşadası bu muntıkaya dâhil olacaktır; şayet Yunanistan'a Anadolu'da yer verilmeyecek ve Anadolu bir büyük devletin himayesi altına konacaksa mezkûr muntika aynı büyük devletin himayesine konulmayacaktır”¹³.

¹¹ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 118.

¹² Harry N. Howard, *a.g.m.*, s. 21- 22

¹³ Salih Yapar, *a.g.e.*, s. 8.

Paris Barış Konferansında en çok Yunanistan'ın istekleri üzerinde durulmuş ve İngiltere, bu isteklere en çok destek veren devlet konumunda görülmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Akdeniz Bölgesinde İtalya gibi güçlü bir devleti istemeyip ona göre kontrol altına alabileceği bir devlet olan Yunanistan'ın bu bölgede bulunmasını istemesinden ibarettir.

1.1.2. Paris Konferansında Ermeniler

Ermeniler Mondros Mütarekesinden sonra Paris'teki barış konferansına üç propaganda heyeti gönderdiler. Bunların birincisi, Bogos Nubar Paşa'nın “ *Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu*” başkanlığında, ikincisi, “*Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu*”, üçüncüsü de Ermeni Patriği Tezion'ın başkanlığında din adamlarından kurulmuş bir delegasyondur.

Öte yandan Ermenilerin isteklerini ve meselelerini ortak bir duyguyla dünya kamuoyuna duyurmak maksadıyla Ermeni Mazbuat Cemiyeti kuruldu. Eski Patrik Zaven Efendi de, Osmanlı İmparatorluğu içinde ve dışında çeşitli faaliyetlerde bulunarak Ermenilerin Barış Konferansında önemli tavizler almasına çalıştı Ermeni temsilcileri tarafından Paris ve Londra'da çeşitli görüşmeler yapıldı. 24 Şubat 1919 tarihinde Paris'te Ermeni Birliği Kongresi toplandı ve bu toplantı iki ay sürdü¹⁴.

Ermeniler, Paris'te, birisi Batılı Devletlerin resmen tanıdıkları Bogos Nubar Paşa başkanlığında diğeri 1918 Mayıs'da kurulduğu ilan edilen Ermeni Cumhuriyeti adına Avetis Aharonian önderliğinde bir heyet tarafından temsil edilmektedir. Aslında iki heyet tarafından temsil edilmekteydi, çünkü iki başkanın birbirlerine pek muhabbetleri yoktur; fakat kilise aracılığı ile birleşmişlerdi¹⁵.

26 Şubat 1919 tarihinde Ermeni delegasyonu isteklerini konferansa sundu. Ermeni Cumhurbaşkanı Avetis Aharonion ve Bogos Nubar Paşa ayrı ayrı görüşlerini açıkladılar.

¹⁴ Suat Akgül, “Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi”, *A.A.M.D.*, S.23, Mart, 1992, s. 389.

¹⁵ Nejat Göyünç, “Sevres'den Lausanne'a”, *Belleten*, c. XLVI, S. 183, T.T.K.B. , Ankara, 1983, s. 552.

Ermenilerin istekleri aynı gün verilen muhtıradaki da bulunmaktaydı. Ermenilerin isteği şu bölgeleri alacak bir devlet kurmaktı:

1. Kilis ile Kozen, Cebel-Bereket, Adana ve İskenderun'u içine alan Maraş sancakları,
2. Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbakır, Harput, Sivas vilayetleri ile Karadeniz'e açılan bir kapı olması için Trabzon'un bir kısmı,
3. Erivan, Tiflis güneyi, Elizabetpol (Gence) ve Ardahan'ın kuzeyi hariç Kars'ı içine alacak Kafkas Ermeni Cumhuriyeti¹⁶.

Ermenilerin bağımsız bir devlet kurma dileğiyle ortaya çıkmaları, kendilerine bırakılmasını istedikleri yerlerde çoğunlukta olup olmadıkları sorununu gündeme getirmiştir. Bununla ilgili olarak Wilson'a sunulan bir raporda Ermenilerin söz konusu yerlerde nüfusun %30-35'inden fazla olmadıkları belirtilmişti. Osmanlı Kaynaklarına göre altı doğu ilindeki toplam nüfus "3.820.494" kişidir. Bu sayı içerisinde Ermenilerle birlikte tüm Hıristiyanların sayısı sadece " 779.621" idi¹⁷.

Müttefik Devletler, Ermeni sorunuyla ilgili belirli bir taahhütte bulunmak konusunda son derece isteksizdi. Bir Ermeni Devletinin kurulması konusunda genel anlamda hem fikir olunmasına rağmen İngiliz, Fransız ve İtalya devletlerinin hiç biri bu devletin kurulmasında ve desteklenmesinde doğrudan yer almak arzusunda değildi. Bu durumda sınırları ne olursa olsun, kurulacak bir Ermeni Devleti siyasi, askeri ve ekonomik yardıma gereksinim duyacaktı. Kısacası bir Ermeni mandası şu haliyle pahalı olacaktı¹⁸. Netice itibarıyla Ermenilerin bu isteklerinden ancak, birkaçı yerine getirildi ve Paris'te Ermeni sorununun çözümlenemeyecek gibi olduğu ortaya çıktı¹⁹.

¹⁶ Harry N. Howard, *a.g.m.*, s. 23.

¹⁷ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁸ Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları*, Çeviren: Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s. 36.

¹⁹ Harry N.Howard, *a.g.m.*, s. 23.

1.1.3. Paris Konferansında Kürtler

Kürt ve Kürdistan sorununa öncelik kazandıran etkenlerden biri İstanbul Hükümetinin bu bölgenin Ermenilere verilmesini önleyebilmek için bu bölgede çoğunluğun Kürt olduğunu öne sürmeyi bir çözüm olarak görmesi olmuştur. Nitekim Kazım Karabekir'in Harbiye Bakanlığına bildirdiğine göre Fevzi Çakmak inceleme kuruluyla 1919 Ağustosunda Erzurum'a gelen İlhami Bey, Wilson İlkelerine göre bunları kurabilmek için Kürtlük üzerinde durduğu ve Kürt kulübünün de çalışmalarını bu doğrultuda sürdürdüğünü söylemişti. Ayrıca Hürriyet ve İtilaf yöneticileri de bağımsız bir Ermenistan'a karşı koyabilmek amacıyla Kürtlere özerklik vermeyi çıkar yol olarak görmüşlerdir. Bu amaçla 1919 Ocak'ında parti ileri gelenleri ile Kürt Teali Cemiyeti arasında bir anlaşma bile imzalanmıştı. Anlaşmayı Parti adına Vasfi, Zeynel Abidin ve Sabri Hoca ile Kürt Teali'den Başkan Abdülkadir ile Molla Sait ve Bedirhanogulları'ndan Mehmet Ali imzalamışlardır.

Seyit Abdülkadir başkanlığındaki bir Kürt komitesi İngiliz Yüksek Komiserliğinden A. Ryan'ı ziyaret ederek kendisine isteklerini içeren bir metin sunmuşlardı. Kürt Teali Cemiyeti ileri gelenlerince imzalanan 2 Ocak 1919 tarihli başvuruda Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Musul illerinde ezici çoğunluğun; Sivas, Konya, Ankara, Adana ve Halep illerinde belirli bir kesimin Kürt olduğu ileri sürülerek şu isteklerde bulunuyordu:

1. *Sınırları kesinlikle saptanmış bir bölgenin kendilerine verilmesi,*
2. *İngiliz Mandası altında özerklik tanınması,*
3. *İsteklerini savunmak için Paris Barış Konferansına bir heyet gönderilmesine yardım edilmesi, idi²⁰.*

Kürt meselesine özellikle İngiltere önem veriyordu²¹. Ancak İngilizleri rahatsız eden bir durum vardı. Kürtlerle Ermeniler Doğu Anadolu'ya göz dikiyor, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılacağını umut ettikleri bu bölge üzerinde hak iddiasında bulunuyorlardı. Oysaki İngilizler her iki azınlığı da zorluk çekmeden kendi çıkarları

²⁰ Şerafettin Turan, *a.g.e*, s. 106.

²¹ Suat Akgül, *a.g.m*, s. 391.

doğrultusunda kullanmayı tasarlıyorlardı. Bu konuda ivedilikle davranan Kürtler 16 Aralık'ta, Mısır'daki Kürt bağımsızlık komitesi aracılığıyla Kahire'deki İngiliz Diplomatik temsilcisi Sir Ronald Wigate'e gönderdikleri yazıda Ermenilerin Kürdistan üzerindeki hak iddialarını protesto ediyor, 6 Ocak 1919'da gönderdikleri yazıda da İngiliz koruculuğu altında özerk bir Kürdistan kurulmasını diliyorlardı²². Paris Barış Konferansında 1919 tarihinde ayrılacak topraklara İngiltere tarafından Kürdistan'da dâhil edildi. Bunun üzerine İstanbul'da ve Anadolu'da yoğun bir Kürt propagandası oldu.

Paris'te Osmanlı Liberal Türkler temsilcisi olarak bulunan Şerif Paşa, birden Kürt Temsilcisi sıfatıyla konferansı Kürdistan diye bir meselenin varlığına ikna etmeye çalıştı. Öte yandan Binbaşı Noel Anadolu'da Kürt halkının kendi kendini yönetip yönetmeyeceği kadar vasıflı olup olmadığını maksadıyla İngilizler tarafından görevlendirildi²³. Bu arada 12 Eylül 1919'da yapılan toplantıda Lloyd George bağımsız bir Kürdistan kurulmasına Türklerin izin vereceği taahhüdünde bulundu²⁴.

Barış Konferansı içinde bu faaliyetler sürerken konferansta anlaşmayı sağladıkları intibamı vermek maksadıyla Kürt Temsilcisi sıfatıyla Şerif Paşa ile Ermeni delegeleri arasında bir mutabakat sağlandı. “ *Birleşik Bağımsız Ermenistan ve Bağımsız Kürdistan* ” konusunda ortak bildiri yayınladılar. 20 Kasım 1919'da konferansa önerge olarak sundular²⁵.

Ancak bütün bu çabalara karşın Kürt önderlerinden ve aşiretlerinden bir kesimi Osmanlı yurttaşı olarak kalmayı yeğlemişler ve ayrılıkçı hareketlere katılmamışlardır²⁶.

²² Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, T.T.K.B. , Ankara, 1995, s. 6.

²³ İsviçre'deki Türk Aydınlar 16 Ocak'ta Cenevre'de bir kongre düzenliyor. Türkiye'nin haklarını 18 Ocak'ta açılacak olan Paris Barış Konferansı çerçevesinde ve bağlaşıklık önderler konusunda kararlar alıyor. Bu iş için Şerif Paşa'yı temsilci seçiliyor, bağlaşıklık önderler Wilson, Lloyd George, Clemenceau ve Orlando'ya telyazısı gönderiyorlar. Ancak temsilci olarak seçilen Şerif Paşa daha sonra Kürt Özerliğini destekleyip, 6 Şubat'ta Barış Konferansına 'Kürdistan' hakkında bir dilekçe veriyor. Salahi R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 7.

²⁴ Suat Akgül, *a.g.m.*, s. 385.

²⁵ Suat Akgül, *a.g.m.*, s. 393.

²⁶ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 107.

1.1.4. Paris Konferansı Sürecinde Osmanlı Hükümeti

Tevfik Paşa, kabinesinde değişiklik yapmak amacıyla 12 Ocak 1919'da görevinden çekiliyordu; ertesi gün tekrar yeni kabineyi kurmakla görevlendiriliyordu. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, bu gelişmeleri kapalı bir telyazısıyla²⁷ 19 Ocak'ta Dışişleri bakanlığına duyururken, yeni Kabine'nin üçte birini yeni bakanların oluşturduğunu; ancak bu Kabine'nin niteliklerinin daha önceki kabinelerden pek değişik olmadığını kısmen daha homojenik olmakla birlikte, eski kabine kadar zayıf olduğunu bildiriyordu.

24 Şubat'ta kabinesinde değişiklik yapan Tevfik Paşa, 3. kabinesini kuruyor; yönetime İngiliz yandaşlarına ek olarak Fransız yandaşlarını da alıyordu. Ama ortadaki sorunlar ve Damat Ferit'e Hürriyet ve İtilaf Partisinin düzenleriyle başa çıkmayan; basınca eleştirilen ve padişahça kösteklenen bu kabine 3 Mart'ta çekiliyor; yerini Damat Ferit kabinesi alıyordu.

4 Mart 1919 tarihli ve İstanbul kaynaklı gizli istihbarat raporu; güvenilir bir kaynağa dayanarak Hürriyet ve İtilaf Partisinin dolayısıyla muhtemelen Kabine'nin niyetinin İngiliz katlarının görüş ve talimatlarına göre çalışmak olduğunu kaydediyordu²⁸.

Damat Ferit Kabinesi iş başına geçtikten sonra, Damat Ferit 30 Mart 1919 tarihinde Padişah Vahdettin adına Amiral Calthorpe'u ziyaret etmiş ve İngiliz himayesine ilişkin bir önerge vermiştir. Bu önergeye göre: Ermenistan'ın kurulmasına izin verilirken, Boğazlar ve Türkiye'de istedikleri bir yeri 15 yıl boyunca işgal edebilecek ve Türk velilere müşavir olma ve mali denetleme kurulu kurma hakkı

²⁷ Amiral Calthorpe kapalı telyazısıyla şöyle diyordu: “ İçişleri Bakanı Mustafa Arif'in işine son verilmesi en önemli değişikliği oluşturuyor. Onun İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne sempatisi olan, Selanikli gizli bir Musevi olduğu söyleniyor. Yerine Şerif Paşa'nın amcası olan Kürt (Ahmet) İzzet Bey geçici olarak atanmıştır. İzzet bey, kuşkulu eski gruba mensuptur ve entrika çevirir, Bağdat ve Keşmir'de çıkarları vardır. Bizimle işbirliği yapmaya hazırdır, biraz faaliyet gösterme yeteneğine sahiptir, ama Ermeni sorununda Kürt görüşünü destekleme meylli göstermektedir. Dürüst ama sorumsuz filozof Rıza Tevfik'in yerine Washington eski büyükelçisi ve Dışişleri Bakanı'nun kardeşi Ziya Paşa atanmıştır...” Salahlı R. Sonyel, a.g.e., s. 6.

²⁸ Salahlı R. Sonyel, a.g.e., s. 8.

tanınacaktı²⁹. Damat Ferit Hükümeti yapmış olduğu bu davranışla İngiliz taraftarı olduğunu ve kurtuluşun kendince İngilizlerde olduğunu göstermiştir.

Zaten Türk aydın ve idarecilerinin bazıları Osmanlı Devletinin Mondros'u imzaladığı sıradaki sınırlarını korumanın yolu ve yapılabilecek bir milli mücadelenin desteklenmesinin İngiltere'nin himayesine girmekle olabileceğini düşünüyorlardı. Bu kişiler arasında Damat Ferit, Vahdettin, Refik Cevat (Ulunay), Ziya Bey, Said Molla gibi idareciler ve aydınlar bulunmaktaydı³⁰.

1.2.4. Osmanlı Hükümeti'nin Paris Konferansı'na Çağrılması

Paris Barış Konferansına Osmanlı Hükümetinin teşebbüslerine rağmen Osmanlı Devleti davet edilmemiştir. Şu halde konferans, Türk topraklarından bir kısmının işgaline nasıl kendi başına karar verdi ise bu defa da barışa aynı süratle karar vermiş olacaktı. Bu çok sakıncalı bir durumdu. Onun için birden fazla yola başvurularak konferansa katılma yolları aranmıştır. Sonuçta hükümetin çabaları ve gayretleriyle Veliht Abdülmecit Efendi'nin İngiltere Kralı ile İtalya Kralı'na ve Fransa Başvekili Clemeceau'ya birer mektup göndererek yardımlarını istemesi olumlu sonuç vermiştir³¹.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden kısa bir süre sonra 30 Mayıs 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Yüksek Konsey, Damat Ferit Paşa tarafından bir Türk heyetinin dinlenmesi için gönderilen bir yazıyı görüşmüş ve bir Osmanlı Heyetinin dinlenmesine karar verilmiştir. Alınan bu kararlardan sonra İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri Defrance, 1 Haziran 1919 tarihinde Babıâli'ye gelerek Sadrazam'ı ziyaret etmiş ve Osmanlı Devletini resmen konferansa davet etmiştir. Davete katılmak üzere Sadrazam Damat Ferit Paşa ile eski sadrazamlardan Tefvik Paşa delege, Maliye Nazırı Tefvik ve Şura-yı Devlet Reisi Rıza Tefvik Beyler murahhas müşaviri olarak

²⁹ Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, T.T.K.B. , Ankara, 2004, s. 35.

³⁰ Metin Ayışığı, *a.g.e.*, s. 34.

³¹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 170-171.

tain olunmuşlardır³². Osmanlı delegeleri (Tevfik Paşa hariç) Paris'e gitmek üzere İstanbul'dan 6 Haziran 1919 tarihinde ayrılmışlardır³³.

Mustafa Kemal, Damat Ferit'in barış konferansına davet edilmesini, İzmir'in işgal edilmesiyle ulusun gösterdiği şiddetli tepki sonunda oluşan bağımsızlığını korumak hususundaki kesin azim ve kararına bağlıyordu. Konferansta savunulması gereken hukukun şu iki noktada toplanması gerektiğini ekliyordu: "*Birincisi, alelülak devlet ve milletin tam bağımsızlığı, ikincisi de anavatan parçalarında ekseriyetlerin ekalliyetlere feda edilmemesi...*" idi³⁴.

Mustafa Kemal'in Barış Konferansında savunulmasını istediği konular hakkındaki görüşleri ile Damat Ferit Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı Hükümetinin görüşleri çok farklı idi. Damat Ferit, bir beyanında doğuda Ermenilere toprak verilebileceğinden bahsetmekteydi. Bu husus Türklerin nüfus olarak azınlıklara göre çok fazla olması sebebiyle çoğunluğun azınlığa feda edilmesi idi. Bu durumu kabul etmek mümkün değildi. Bu yüzden sadrazamın bu beyanatına Türk toplumunun her kesiminden şiddetli tepkiler gösterilmiştir. Mesela Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu düşünceye karşı hemen harekete geçerek 4 ve 7 Haziran 1919 tarihlerinde sadrazama gönderdikleri yazılarda doğuda var olduğu iddia olunan Ermeni hukuk ve kültürünü çürütmüşler ve bu bölgede "*İçtimai, idari, iktisadi*" hâkimiyetin ve üstünlüğün tamamıyla Türklerde olduğunu ileri sürmüşlerdir³⁵. Damat Ferit'in Ermeni konusundaki bu tavrı ileriki dönemlerde de görülecek ve Osmanlı topraklarında Ermeni Devletinin kurulmasına ses çıkarmayacağı gibi bu konuda görüşebileceğini de söylemiştir.

Damat Ferit başkanlığında Paris Barış Konferansı ile temas kurmak üzere gönderilen bir heyet 11 Haziran 1919 tarihinde Barış Yüce Kurulu huzurunda davasını savunduktan sonra bir mektup ve elindeki andırığı bu kurula sunmuştur³⁶.

³² Mustafa Turan, *Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitapevi (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara, 2005, s. 35.

³³ Tevfik Paşa Paris'e gitmek için İstanbul'dan 14 Haziran 1919 tarihinde ayrılmıştır. Ahmet Tolon, *a.g.e.*, s. 129.

³⁴ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, T.T.K.B. , Ankara, 1989, s. 22.

³⁵ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 129.

³⁶ Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXVIII.

Gerçekte kamuoyunu bu denli etkileyen ve çeşitli yorumlara yol açan Damat Ferit'in Paris Barış Konferansına sunduğu istemleri şöyle özetlemek olanaklıdır:

1. *Osmanlı Milletinin savaşa katılmasından dolayı herhangi bir sorumluluğu yoktur. Sorumluluk Osmanlı Halkının bilgisi dışında gizli anlaşmalar imza koyanlara aittir. Bunlar İttihat ve Terakki Cemiyetinin yöneticileri olup, savaş süresince yapılan her çeşit işlerden de sorumludurlar. Bu arada Almanya'nın kıskırtmaları da etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Hıristiyanlar dışında 3.000.000'a yakın Müslüman'ın öldürülmüş olmasının da sorumlusudur. Esasen Türk Halkı eylemin hukuktan üstün gelebileceği bir devrede Hıristiyan ulusların hayat, şeref ve kutsal duygularına saygılı olmayı bilmiştir. Osmanlı Milleti hakkında bütün tarihi ile hüküm vermek adalete daha uygun olacaktır.*
2. *İstanbul'da savaş ve üzücü olayların sorumluları olarak yargılanan İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri cezalandırıldılar. Bu Osmanlı Milleti'nin aklanması demektir.*
3. *Uygar dünya önünde eski durumumuza döndükten sonra görevimiz bundan böyle yoğun bir ekonomik ve düşünsel kültüre öncelik vermek olacaktır.*
4. *Osmanlı Halkı, İmparatorluğun bütünlüğünün savaş öncesi durum göz önünde tutularak korunmasını coşkuyla dinlemektedir. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması, Doğu'nun dengesini bozacaktır. Sorun 300.000.000'dan fazla İslam'ın çıkarlarına bağlıdır. Toroslar sadece jeolojik bir sınır çizgisi olup bunların ötesinde Akdeniz'den Arap denizine kadar uzanan bölgelerde oturanlar milliyet prensibinden daha derin duygularla kesin olarak İstanbul'a bağlıdır³⁷.*

Bu İlk muhtırayı 17 Haziran'da ikinci muhtıra izledi. Bunda tarihi bir takım olaylar anımsatıldıktan sonra sınır konusunda özenle şunlar ileri sürülüyordu: Trakya'da sürekli bir barışın korunması için Edirne'nin kuzeyindeki ve batısındaki bölgeler Türk çoğunluğu ile dolu bulunduğu için Osmanlı sınırları içine alınmalıdır. İstanbul'un korunabilmesi ancak buna bağlıdır. Anadolu'da sınırlar; savaş öncesi Türkler Rus sınırlarıyla kuzeyde Karadeniz, doğuda Musul ve Diyarbakır illeri, güney'de Adana'nın bir kısmı dâhil Akdeniz'e uzanmalıdır. Osmanlı kıyıları yakınındaki adalar Osmanlı

³⁷ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 23.

egemenliğinde kalmalıdır. Arap bölgeleri Osmanlı egemenliği altında geniş bir özerlikten yararlanacaktır³⁸.

Bu istekler konferans başkanı Clemanceau'yu kızdırmış³⁹, Fransız Başbakanı Clemanceau'nun 27 Haziran'daki cevabı, Osmanlı İdarecilerini azarlar şekilde sert ve yüksek bir haykırıyla dile getirilmiştir.

Clemanceau, vermiş olduğu cevap'ta: *"Osmanlı Devleti'nin muhafazası düşünülmemelidir. Osmanlı Devleti Protestan Almanya, Katolik Avusturya ve Ortodoks Bulgaristan'la işbirliği yapmakla suçlanır. Dini bağnazlık Ermenilerin katledilmesine neden olmuştur. Türk idaresindeki milletlerin kültürlerinin gerilediğinden dem vurur."* Onun ses tonundaki sertlik herkesi hayrete düşürmüştür⁴⁰.

28 Haziran 1919 Cumartesi günü saat 17'de Versay Sarayı'nın senato salonu avlusunda, Almanya ile Barış Anlaşmasını imzalamaktan çıkar çıkmaz toplanan, Amerikan Başkanı Wilson, İngiliz Başkanı Lloyd George, Fransız Başkanı Clemanceau, ve Japon Temsilcileri Baron Malcino Türk Heyetine bir mektup göndermiştir. Mektubun sureti şu şekildedir:

"Başkan Müttefik ve Ortak Devletler, Türk Temsilci Heyetine, Barış Konferansına sunmak iznini istemiş olduğu demeçler nedeniyle teşekkür ederler. Bu demeçler, hak ettikleri dikkatli irdelemeden geçmiş daha da geçecektir. Ancak bunlar, Türkiye'ninkiler dışında bazı çıkarlara da değindikleri gibi derhal çözüme ulaştırılması ne yazık ki olanaksız bulunan uluslar arası sorunlarda ortaya atmaktadırlar. Bu nedenle her ne kadar kurul barışın bir an önce kesin olarak sağlanması özlemi içinde bulunmakta ve şimdiki kararsızlık döneminin uzamasının sakıncalarını tümüyle bilmekte ise de, durumun derinliğine irdelenmesi bir süre daha gecikilmesinin kaçınılmaz olduğu kanısına varılmıştır.

Bu koşullar altında kurul, Türk Hükümetinin Fransa'ya göndermek iznini istemiş olduğu Türk Temsilci Heyetinin Paris'te daha çok kalmasından fazla bir yarar

³⁸ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 24.

³⁹ Salih Yapar, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁰ Nejat Göyünç, *a.g.m.*, s. 553.

edinilmeyeceği görüşündedir. Doğaldır ki, yeni görüş alışverişlerinin yararlı olabileceği izleniminin edinileceği bir döneme girilince, bu sonucun ivedilik ile kolaylıkla sağlanması için en iyi yöntem hakkında Türk Hükümetine bilgi verilmekten geri kalmayacaktır”⁴¹.

Osmanlı Devleti temsilcisi Damat Ferit Paşa'nın konferans ile görüşmeleri bu katı ve duraksamaya yer bırakmayan kesin demeçle sona ermiştir. Görüşmelerin devamında yarar olmamakta direnen Damat Ferit'e kurul tarafından ilk trenle İstanbul'a dönmesi söylenmiştir⁴². Kazım Karabekir Paşa da, haklı olarak, bu olayı sonradan “*Sadrazam Paris'ten kovulmuştur.*” şeklinde anlatmıştır⁴³. Damat Ferit Paris'ten hakaretlerle kovulduktan sonra bile hala kurtuluşun Müttefik Devletlerde olduğunu söylemeye devam etmiş ve bu tavrını ileride de sürdürmüştür.

Paris Barış Konferansı, çalışmalarına Amerika Birleşik Devletleri Hükümetine yaptıkları, eski Türk İmparatorluk topraklarında bir kısmının mandasını üzerine alıp alamayacağı teklifine vereceği cevaba kadar çalışmalarına ara vermiştir. Ancak Amerika, Onlar Konseyi'nin bu teklifine aradan uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen bir cevap vermemiştir. Bunun üzerine başlıca Müttefik Devletler yarım kalan barış görüşmelerini tamamlamak için Londra'da tekrar bir araya gelmişlerdir⁴⁴.

1.3. I. Londra Konferansı Öngünlerinde Basında Çıkan Haberler

Londra Konferansı toplanmadan önce konferansın toplanacağı haberi basında yer almıştı. Paris'te istenilen neticeyi alamayan Müttefik Devletler Londra'da bir araya gelmeye hazırlanıyorlardı. Müttefik Devletler bu sefer Türkiye meselesini halletmek amacındaydılar.

Türk basınında konferans başlamadan önce umut dolu yazılar vardı. Basın Avrupa'nın insafılı davranacağını ve adaletli bir barış yapacağını söylüyordu. *İkdam* Gazetesi yazmış olduğu bir makalesinde Lloyd George'un Türkiye ile yakında

⁴¹ Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXXIII.

⁴² Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXXIV. ; Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 137.

⁴³ Nejat Göyünç, *a.g.e.*, s. 553.

⁴⁴ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 137.

müzakerelere başlayacağından bahsediyordu. Gazete bu müzakerelerden umutlu olduğunu şu sözlerle ifade ediyordu. “...her kavmin ve milletin yaşamak hakkı doğal olduğu gibi Türk Milletinin de bu hakkının İngiltere ve Fransa tarafından verileceği inancındayız...”⁴⁵; ancak görülecektir ki gazetenin bu umut dolu düşünceleri ileriki dönemlerde hüsrana uğrayacaktır.

Açıksöz Gazetesi de yazmış olduğu 11 Ocak 1920 tarihli makalesinde altı asırlık Osmanlı İmparatorluğunun yaşaması ve yahut parçalanması konusunun görüşüleceği ve sulhumuzun İngiltere, İtalya ve Fransa tarafından icra olunacağı ve hayat memmat olduğu bu dönemde varlığımızı göstermezsek dakikasında yok olacağımızı ve bundan dolayı ülkenin menfaati için çalışmak gerektiği belirtilmiştir⁴⁶.

Konferans başlamadan önce basının iyi niyet beklentileri, ileriki zamanlarda verilecek beyanatlarda boşa çıktığını, aksine yapılan toplantı ve konferanslarda alınan kararlarla Türklere yaşama hakkı verilmediği aksine Osmanlıyı asmak için bir darağacı hazırlandığı görülecektir.

1.2.1 Londra Konferansı Öncesinde Lloyd George’un İstanbul-Boğazlar ve Halifelik Hakkındaki Söylevi

I.Londra Konferansı toplanmadan önce İngiliz Başbakanı Lloyd George’un İstanbul-Boğazlar ve Halifelik hakkındaki söylevi ve bu söyleve karşı gösterilen tepkiler Türk ve yabancı basının da uzun süre yer almıştır.

Lloyd George’un bir İngiliz gazetesi olan *Pall Mall Gazette*’deki İstanbul ve Boğazlar hakkındaki söylevi 4 Ocak 1920 tarihli *İkdam* Gazetesi’nde ve diğer bir İstanbul Gazetesi olan *Peyam-ı Sabah*’ta “*İstanbul ve Boğazlar Meselesi’nin Muhtemel Suret-i Halli Ne Olabilir*” başlığıyla yer almıştır⁴⁷.

⁴⁵ *İkdam*, 4 Ocak 1920, s. 1.

⁴⁶ *Açıksöz*, 11 Ocak 1920, s. 1.

⁴⁷ *Peyam-ı Sabah*, 4 Ocak 1920, s. 1.

Lloyd George'un *Pall Mall Gazette*'deki nutuğu şu şekildedir.

“ *İstanbul ve Boğazlar beynelmilel bir hale ifrağ edilerek, Fransa ve İngiltere bunlar üzerinde müttefika haiz-i rüchan bir hâkimiyete malik olacak ve Türk Hükümetinin yeni merkezi Anadolu'da bir yere nakledilecektir.*”

Pall Mall Gazette verdiği haberi şu suretle tamamlamıştır: “*Sultan Müslümanların halifesi olarak tanınacak ve İstanbul İslam'ın dini payitahtı kalacaktır.*”⁴⁸

Lloyd George'un Boğazlar ve İstanbul'un geleceğiyle ilgili söylevine 5 Ocak 1920 tarihli *İkdam* Gazetesinin birincisi sayfasında tekrar yer verilmiş ve İngiliz gazetesinin verdiği haberin doğru olamayacağı belirtilmiştir.

İkdam, böyle bir durum halinde İstanbulsuz bir Türkiye'nin düşünülmemeyeceğini ve günün birinde böyle bir durum karşısında sessiz kalmanın imkânsız olduğu belirtmiştir. Ayrıca İngiltere Hükümetinin İstanbul ve Boğazlarla ilgili düşüncelerinin müttefiklerini de tatmin edemediğini vurgulamıştır. Fransız gazetelerinin mühim bir kısmı buna karşı şiddetli bir muhalefetle bulunduğunu belirterek, Hilafet konusunda da Hilafetle, Saltanatın birbirinden ne kadar ayrılmaz iki kuvvet olduğunun, İngilizlerce bilinmeyen bir gerçek olduğunu anımsatarak, ortada dönen bu haberin İngiliz gazetesinin şahsi fikri olduğunu belirtmiştir⁴⁹. Fransızlar çıkan haberlerle ilgili olarak bu fikrin Lloyd George'nun değil gazetenin şahsi fikri olduğunu söylemesine rağmen Lloyd George'un tarafından bu haberi yalanlayan bir bildiri gelmemiştir. Lloyd George sessiz kalmakla, bu sözleri söylemese bile, bu tip düşüncelerde olduğunu göstermiştir.

İkdam Gazetesi, Lloyd George'un İstanbul'daki Türk egemenliğine son vereceği yolundaki söylevini yorumladığı 6 Ocak 1920 tarihli sayısında ilk günlerde hissedilen duygularla şimdiki duyguların birbirinden çok uzaklaştığını, bunun sebebinin Lloyd George'un malum nutku olduğunu ayrıca İslam için dini saltanatla milli saltanatın birbirinden ne kadar ayrılmaz bir ilahi emanet olduğunu vurgulamıştır.

⁴⁸ *İkdam*, 4 Ocak 1920, s. 1.

⁴⁹ *İkdam*, 5 Ocak 1920, s. 1.

İkdam yine aynı tarihli sayısında Lloyd George'un Boğazlar ve İstanbul konusundaki söylevini aynen şu sözlerle yorumlamıştır: "...Lloyd George Boğazlar ve İstanbul meselesinden bahsederken bizim için ve bütün Âlem-i İslam için tamamıyla başka mana ifade eden bu meseleyi sırf ticari ve bahri bir dava tarzında gösteriyor ve kendisi de tabii öyle görüyor... Lloyd George için gayrimüslimlerin hukuku, Türkiye sulhunun tesiri şark meselesinin halli dolayısıyla cihan asayişinin bir an evvel temini tasavvurları ve vazifeleri kendince İngiliz menafî-i ticariye ve bahriyesinin bir anahtarı demek olan İstanbul Boğazları meselesi kadar haiz-i ehemmiyet değildir."⁵⁰

İstanbul ve Boğazlarla ilgili haberlerin çıkmasıyla birlikte Osmanlı Hükümeti, büyük bir devletin yardımını isteyen bir muhtıra sunmuştur. Bu durumla birlikte İstanbul basınında manda ve himaye tartışmaları yeniden alevlenmiştir. Özellikle İngiliz mandasını savunan *Alemdar* Gazetesi'nde bu konuyla ilgili A. Cevat'ın yazdığı yazı aynen şu şekilde yer almıştır:

"İstiklalîyete bütün kuvvetimizle taraftarız. Yalnız bunu tek başımıza devam ettiremeyecek haldeyiz. Mütarekeden sonra doğrudan doğruya İngiltere'ye temayül eylemiş bulunsaydık o zaman ortada iyi niyetimiz söz konusu olacak, zavallı milletin İttihatçılardan bıkip usandığını medeniyet âlemine açıkça söylemiş bulunacaktık. Yapılacak tek şey bir tek devletin refakatidir. O devlet İngiltere'den başkası olamaz, olamaz, olamaz."⁵¹

Peyam-i Sabah gazetesi de 4 Ocak 1920 tarihli verdiği yazıyla *Alemdar* Gazetesine destek vererek İngiltere'yi savunan demeçlerde bulunmuş ve İngiltere'nin himayesinde olmakla geleceğin emniyet altında olacağı ve ayrıca İslam kitlelerinin uğradığı haksızlığa karşılık himaye-i müdafaada bulunacağını söylemiştir⁵².

1.2.1.1. Lloyd George'un Söylevine Karşı Anadolu'dan Gelen Tepkiler

İngiliz Başbakanı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlarla ilgili bir İngiliz gazetesi olan *Pall Mall Gazette*'de yer alan söylevi Anadolu'da tepkiyle karşılanmıştır.

⁵⁰ *İkdam*, 6 Ocak 1920, s. 1.

⁵¹ Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 281-282.

⁵² *Peyam-i Sabah*, 6 Ocak 1920, s.1.

Başvekilin söylevine karşılık Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen protesto telgrafları 20 Ocak 1920 tarihli "*Hâkimiyet-i Milliye*" Gazetesi'nde "*Lloyd George'un Nutuk'u ve Protestolar*" başlığıyla yer almıştır. Nevşehir'den, Niğde'den, Terme'den Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlarla ilgili nutuğuna karşılık protesto gösterileri yapılmıştır⁵³. Ayrıca Kastamonu'da da binlerce kişinin katıldığı bir mitingde, halk İstanbul'un Türk olduğunu ve Türklerde kalacağını haykırdığı ve bunu asla kabul etmeyeceklerine dair telgraf çektikleri bildirilmiştir⁵⁴.

Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlarla ilgili söylevine karşılık Sultan Ahmet'te de 160.000 kişinin katıldığı bir miting düzenlendi. Mitingde İstanbul, İzmir ve Edirne'nin Türkiye'den kopartılmayacağı belirtilmiş, milletin birlik olmasını istenmiştir. Veliâh Abdülmecit'in de izlediği mitingde Edirnelilerin, İstanbul halkıyla birlik olduklarını açıkladıkları bir telgraf okunmuştur. Göstericilerden Nakiye Hanım okuduğu telgrafta: "*Fatih'in, Süleyman'ın, Osman'ın mezarını bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mı?*" diye konuşmuştur. Rıza Nur ve Hamdullah Suphi⁵⁵ de birer konuşma yapmışlardır. Miting kararları olarak Hamdullah Suphi'nin okuduğu 6 maddelik metinde İstanbul, Edirne, İzmir'in çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Doğu ve Güneydoğu illerinin Türkiye'den ayırlamayacağı belirtilmiş ve Türkiye'deki Hıristiyanlarla başka ülkelerdeki Müslümanların haklarının karşılıklı olarak korunması, Türkiye'ye diğer devletlerin yardım etmesi istenmiştir. Posta Telgraf Genel Müdürü Yusuf Rıza Bey'in Fransız asıllı eşi de Fransızca bir konuşma yaparak Fransızların Türkiye'yi anladığını ve Türklere yardım etmeyi bir görev bildiklerini söylemiştir⁵⁶.

⁵³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ocak 1920, s.2. Protesto telgraflarından bir örnek İzzet Öztoprak'ın *a.g.e.*, 62. sayfasının, 2.dipnotunda aynen şu şekilde yer almıştır: "*İngiliz Hükümeti Başvekili Lloyd George'un boğazların beynelmilel bir hale ifrağına ve Türk Hükümeti'nin yeni merkezinin Anadolu'ya nakliyle İstanbul'un yalnız makarr-ı Hilâfet ve bir payitaht-ı dini olarak kalacağına dair Sulh konferansında teklifatta bulunacağını haberi matem aver-i sâika-i belâ gibi tesir etti. Haber-i mezkûrun sıhhatine itimat edememekle beraber ananat-ı diniye ve milliyemizin abide-i müessesesi olan 900.000 nüfus-u İslamiyeyi havi bulunan İstanbul'un beynelmilel bir idareye tevdiî adalet-i beşeriyenin fıkdanına delalet eder. Binaenaleyh böyle bir teklif millet-i islamiye ve Osmaniyenin imhasına doğru atılmış bir hatve demek olacağından itihâs edilecek bu karara hiçbir suretle mutavaat edemeyeceğimizi hükümet-i medbualarına iblağını rica ederiz.*" Terme kazasının 25.000 nüfusu namına Müdafa-i Hukuk ve Belediye Reisi Fevzi. İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 62. Ayrıca protesto telgrafları için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ocak 1920, s. 2.

⁵⁴ Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 286.

⁵⁵ Rıza Nur, T.B.M.M. Sinop milletvekilliği yapmış, Lozan görüşmelerine ikinci delege olarak katılmıştır.; Hamdullah Suphi'de T.B.M.M. Antalya milletvekilliği yapmış yaptığı ateşli konuşmalarla tanınmıştır. www.biyografi.net.

⁵⁶ Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 288.

Lloyd George'un söylevine karşı Mustafa Kemal, gazetelere ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine gönderdiği 11.1.1920 tarihli telgrafta bu durumu protesto etmiştir. Telgraf sureti aynen şu şekildedir:

“ İngiltere hükümeti Birinci Nazırı Lloyd George'un İstanbul ve Boğazların beynelmilel bir hale ifrağına Fransa ve İngiltere'nin müttefikken buralarda haizi rüçhan bir surette icrayı hükm edeceğine, Türk Hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'da olacağına ve İstanbul yalnız Makarr-ı Hilafet ve payitaht-ı dini olarak kalacağına dair Sulh konferansında teklifatta bulunacağını gazetelerde gördük. Hakkın zulm ve kuvvete galebe edeceğine emin olan milletimiz Erzurum ve Sivas'ta inikad eden kongreler mukarreratı ve 11 Eylül 335 (1919) tarihli beyanname ile mukadderatı müstakbelesinin hududu esasıyesini çizmiş ve bunu istihsal eylemeğe kaviyyen azm eylemiş bulunduğunu arz ile sulh selameti umumiyeye sui tesir icra edeceği şüphesiz bulunan tasavvuratı vakıayı şiddetle protesto eyleriz.”⁵⁷

Anadolu'nun tepkisi, *Hâkimiyet-i Milliye* de çıkan yazılarla devam etmiştir. 20 Ocak 1920 tarihli başyazıda çıkan haberde Lloyd George, boğazların kapatılmasının Müttefik Devletlere ihanet olduğunu belirterek şöyle devam etmiş: “ *Tanzim edilmekte olan şeraiti sahiye de Türkiye'nin mazide müttefiklere ihanet ederek boğazları kapayıp Prusya militarizmine teslim ettiği istikbaldeki ahkâmı muahedatını ihlal edememesi için gerekli tedbirler alınmaktadır.*”⁵⁸. Lloyd George, her defasında boğazların kapalı kalmasından dolayı savaşın üç sene daha uzamış olduğunu, bu durumda maddi zarar gördüklerini söyleyerek Çanakkale'de almış oldukları darbeyi hala unutmadıklarını göstermiştir.

Lloyd George Boğazlarla ilgili sözleri ise İstanbul basınında şu şekilde yer almıştır:

“Eğer bu kapılar bizim donanmamıza ve tüccar gemilerimize açık bulunsaydı harb iki, üç sene daha evvel bitecekti, bu kapılar ihanetkârane suretle üzerimize kapandı. Hayır! Aynı kapıcıya itimat gösteremeyiz.”⁵⁹

⁵⁷ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameler, Derleyen Nimet Arslan, c.IV, Ankara,1964, s. 161-162.

⁵⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ocak 1920, s. 1.

⁵⁹ *İkdam*, 6 Ocak 1920, s. 1; *Peyam-ı Sabah*, 6 Ocak 1920, s. 1.

Lloyd George ayrıca savaş sorumluluğunun İttihat ve Terakki Cemiyetine ait olmasına rağmen bunu bütün ulusun egemenliğine saldırmakla ulusun cezalandırılacağını söylemesi üzerine, bu söze karşılık *Hâkimiyet-i Milliye* de oligarşiye ait olan bir kabahatin bütün bir milletten çıkarılmak istenmesinin ne kadar adaletsiz ve mantıksız olduğunu söylemiştir⁶⁰.

Yine 6 Ocak 1920 tarihli *ikdam* Gazetesi “... *Birinci Dünya Savaşına girmenin sorumluluğu bütün bir ulusa değil İttihat ve Terakki'nin oluşturduğu oligarşiye aittir.*”, cümlesiyle *Hâkimiyet-i Milliye*'nin bu yorumuna katılmış olduğunu göstermiştir⁶¹.

Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi, ayrıca İstanbul'un uluslararası bir şehir haline gelmesi ve halifeliğin sürekli orda kalması ve hükümetin Anadolu'ya tesisiyle ilgili olarak bu durumun hayal olacağını üç gün bile süremeyeceğini söyleyerek halifeliğin tehdit altındaki bir şehirde olamayacağını ve ayrıca böyle bir şehirde halifeliğin her türlü mesuliyetinin İngiltere tarafından göze alınamayacağını çünkü halifeliğin bütün İslam Âlemin'e ait olduğunu söylemiştir.

Gazete, yaptığı yorumu şu sözlerle tamamlamıştır: “...*Payitaht Saltanatı Osmaniye ve Hilafet-i İslamiyet olan Dersaadetin İstiklalı Vaziyetini masun ve mahfuz bulundurmak şartıyla boğazlarda ticaret ve münakalat-ı beynelmilel güçade olabilir. Bütün dünyanın sulh ve müsalemeti namına kabul ettirilecek çare budur...*”⁶²

1.2.1.2. Lloyd George'un Söylevine Karşı İslam Dünyasından Gelen Tepkiler

İslam Dünyası'ndaki tepkiler özellikle Hind Müslümanları'ndan gelmekteydi. Hind Müslümanları, Hindistan'ın her yerinde Osmanlıların düştükleri bu kötü durumdan kurtulması için protesto yürüyüşleri yapıp gösteriler düzenlemişlerdir⁶³. Yine

⁶⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ocak 1920, s. 1.

⁶¹ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 62.

⁶² *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ocak 1920, s. 1.

⁶³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ocak 1920, s. 4.

Cezayir’de Müslümanlar telgraflar çekerek Türkiye’ye zarar verildiği takdirde Türklerin ve hilafetin yanında olacaklarını söylemiştir⁶⁴.

Türk meselesine dair *Peyam-ı Sabah*’ın 10 Ocak 1920 tarihli sayısında Hind Müslümanlarının Türkiye meselesine alaka gösterdiği ve hilafet konusundaki görüşlerini iletmek üzere Londra’ya bir heyet göndereceklerini belirtilmiştir. Ayrıca Hicaz hükümdarının hilafet makamı sıfatıyla Hind Müslümanlarınca tanınmadığı ve Hind Müslümanlarında Türk İmparatorluğuna İslam Âleminin “*dayanağı, güveneceği yer*” olarak bakıldığı gazetenin haberinde yer almıştır⁶⁵. İslam Âlemin’den, Türkiye’yi koruyan ve lehine yapılan bu gösteriler ümmetçilik düşüncesinin hala var olduğunu ve halifelğe ne kadar değer verdiğini göstermektedir.

İslam Dünyası ve Halifelik konusuyla ilgili diğer bir yazıda bir İngiliz Gazetesi olan *Daily Telegraph*’ta yazılmış ve bu yazı 26 Ocak 1920 tarihli *İkdam* Gazetesinde yer almıştır. Yazıda, İslam Âlemi’nin bu konuda hislerinin dikkate alınması gerektiği vurgulanarak:

“...Âlem-i İslam’da bir Hükümdar olmakla beraber aynı zamanda İslamiyet için bir halife sıfatını haiz bulunan zat-ı Hazreti padişahı’nın İstanbul’dan ihracına tevessül edilmesi İslamların hissiyat-ı diyanet karahelerini hayli rencide edeceği söylenmektedir. Bu nazariye iddia edildiği derecede haiz-i ehemmiyet olsun veya olmasın Hükümet-i Osmaniye Âlem-i İslam nazarında yegâne İslam Devlet-i muazzamasıdır. Bu devletin payitahtından mahrum bırakılması doğrudan doğruya İslamların hukukuna tecavüz suretinde telakki edilir...” Gazete bunun yalnızca İslam’ın görüşü olduğunu belirtmiştir⁶⁶.

Bir İtalyan gazetesi de Padişah’ın İstanbul’da bırakılması gerektiği, İstanbul Hükümetinin Anadolu’ya gönderilmesinin, İslam dünyasında tepkilere yol açacağı ve bu tepkilerin şu gelişmelere sebep olacağını yazmıştır:

1. Mustafa Kemal Paşa’nın yönetiminde Anadolu’da itilaf kuvvetlerine karşı savaşa gidilebileceği,

⁶⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Ocak 1920, s. 4.

⁶⁵ *Peyam-ı Sabah*, 10 Ocak 1920, s. 1.

⁶⁶ *İkdam*, 26 Ocak 1920, s. 1.

2. Bolşeviklerle Müslümanlar arasında belirtileri görünen uyuşma gerçekleşebilir,
3. Türklerle Araplar dayanışmada bulunarak Avrupa müdahalesine karşı bir birleşme oluşabilir. İtalyan gazetesinin vermiş olduğu haber 8 Şubat 1920 tarihli İzmir'e Doğru gazetesinde yer almıştır⁶⁷.

Bu konuyla ilgili bir Fransız gazetesi olan *Figaro* da İngiltere'nin İstanbul ve hilafet hakkında düşüncelerini eleştirerek İstanbul'un geleceği ve hilafet konusunda gazetelerdeki haberlerden sonra Hindistan'da birçok protestoların olduğunu, İslam dünyasından telgrafların çekildiği ve İslam Âlemin bu konuda tavır takındığını ve bu tavrın hoş bir manzara olmayacağını ve İslam Âleminin takınacağı kin ve nefretin asla işimize gelmeyeceği bildirmiştir⁶⁸. İslam Dünyasından gelen tepkiler Fransız ve İtalyanların, İngilizlere göre daha ılımlı bir yaklaşımla duruma bakmalarını sağlamış ve özellikle Fransızlar kendi çıkarları için İstanbul konusunda Türklerin lehinde hareket etmeye başlamıştır.

1.2.1.3. I.Londra Konferansı Öngünlerinde Türkiye Meselesine Dair Dış Basında Çıkan Haberler

Türkiye Meselelerinin dış basındaki yansımalarına baktığımızda özellikle Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar hakkında söylevi geniş yer tutmuştur. İlk olarak, İstanbul ve Boğazlarla ilgili Lloyd George'un söylevi nasıl karşılandı? Bu konuyla ilgili haberlere baktığımızda Başvekilin söylevi ilk olarak İngiliz gazetesi *Pall Mall Gazette*'de çıkmıştır. Gazeteye göre Lloyd George; İstanbul ve Boğazların uluslar arası bir hale getirileceği, Fransa ve İngiltere'nin de burada nüfusa sahip olacağı, Türk Hükümetinin yeni yerinin Anadolu'da olacağı, Sultan'ın Müslümanların halifesi olarak tanınacağı ve İstanbul'un İslam dini merkezi olarak kalacağını vermiş olduğu beyanatta söylemiştir⁶⁹.Gazetenin vermiş olduğu bu yazı İstanbul ve Anadolu gazetelerinde yer almış ve türlü protestolara ve yorumlara sahne olmuştur.

Başvekilin bu söylevi, özellikle Fransız gazetelerinde eleştirilmiştir. *Liberte* Gazetesi, Türk Meselesi ile ilgili verdiği bir makalede Türk idaresinin İstanbul'dan

⁶⁷ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁸ *Peyam-ı Sabah*, 17 Ocak 1920, s. 1.

⁶⁹ *İkdam*, 4 Ocak 1920, s. 1.

çıkarılmasına şiddetle karşı çıktıklarını ve ayrıca Osmanlı Devletinin parçalanması girişimlerine Fransa'nın uymayacağını söylemiştir⁷⁰.

Om Liber gazetesi de İngiliz politikasının amacının İstanbul'un uluslararası bir hale gelmesi olduğunu söylerken bazı Londra gazeteleri Paris gazetelerinde çıkan “*Osmanlı İmparatorluğunun Pay-ı tahtının Asya-yı Suğrâ'ya (Anadolu'ya) nakli*” hakkında çıkmış olan haberi yalanlamışlardır⁷¹. Yine Fransızların mühim bir gazetesi olan *Deba* gazetesi, konuyla ilgili yazdığı makalede “*Türk Hükümeti İstanbul'da kalmalıdır.*” diyordu. Londra gazeteleri bu konuyla ilgili çıkan haberlerin Paris gazetelerinin yalanlaması olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine *İkdam* Gazetesi, bunun bahsinin geçtiğini yoksa Fransızların mevcut olmayan bir dava hakkında münakaşa etmeyeceğini söyleyerek Fransız basına destek vermiştir⁷². Ayrıca *İkdam* Gazetesi, dış basında çıkan haberleri bir cetvel halinde sunmuştur⁷³.

Genel olarak haberlere bakıldığında İngiliz basınının Türklerin aleyhindeki yazılarına karşılık Fransız ve İtalyan basını İngilizlere muhalefet edip Türklerin lehinde yazarak Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasına karşı olduklarını belirtmişlerdir.

İngiliz basınında İstanbul ve Boğazlarla ilgili olarak Türkleri savunan yazılar da yok değildi. Londra'nın tanınmış gazetelerinden *Daily Telgraph* vermiş olduğu “*İstanbul'un Mukadderatı*” adlı başmakalesinde Boğaziçi'nin bütün ulusların ticaret gemilerinin gidiş gelişine açık ve serbest kalması gerektiğine değiniyor, İngiltere'de Türkleri Avrupa'dan atmak lehinde çok kuvvetli kamuoyu oluşturduğunu anımsatıyor ve İstanbul'un bir Türk kenti olduğunu belirtiyordu. Ayrıca halkın Anadolu'ya naklinin imkânsız olduğunu vurguluyordu. Büyük Britanya için İslam dünyasının barış ve huzur içinde bulunmasının her zamandan çok içinde bulunan günlerde yaşamsal bir

⁷⁰ *Peyam-ı Sabah*, 4 Ocak 1920, s. 1.

⁷¹ *Peyam-ı Sabah*, 5 Ocak 1920, s. 1.

⁷² *İkdam*, 5 Ocak 1920, s. 1.

⁷³ *İkdam* Gazetesi'nin İstanbul ve Boğazlarla ilgili dış basında çıkan haberleri verdiği cetvelin tamamı için bkz. *İkdam*, 20 Ocak 1920, s. 1. bu cetvelden birkaç örnek:

1. 4 Ocak *Pall Mall Gazette*'de İstanbul ve Boğazların Uluslararası bir hale geleceği Sultan'ın Müslümanların halifesi olarak tanınacağı Türk Hükümetinin yeni merkezinin Anadolu'ya nakledileceği, haberi yer almıştır.
2. 5 Ocak *Juornal* Gazetesi de makamı hilafetin Anadolu'ya nakli konusunun manasız olduğu bu durumun Rusya ve Almanya'nın lehine olacağı tehlikesinin bildirmiştir.
3. 9 Ocak İtalyan gazeteleri İstanbul'un Türk kalması hususunda ısrar ediyorlardı. *İkdam*, 20 Ocak 1920, s. 1.

önemi olduğu, üzerinde durulan noktalardan biriydi. İstanbul'un geleceğini tartışırken bu noktanın gözden uzak tutulmamasını İngiliz gazetesi özellikle istiyordu. Çünkü İslam devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'na son bağımsız İslam İmparatorluğu gözüyle bakmaktaydı. Türklerin İstanbul'dan çıkarılmaları onları son derece incitecek aynı zamanda da Bolşeviklik, harekâtını yayacaktı. İşte İtilaf Devletleri bu düşünceler karşısında Boğazları uluslar arası bir komisyonun denetimine bağlayarak İstanbul'u eskiden olduğu gibi Padişah'ın yönetimine bırakmak arzusundaydılar⁷⁴.

İtalya Basını da Boğazlar ve İstanbul sorunu için Fransızlarla aynı görüşteydi. İtalyan gazeteleri de İstanbul'un Türk kalması hususunda ısrar ediyorlardı⁷⁵.

Yine *Parizyen Gazetesinin* Londra muhabirinin çektiği telgrafta İngiltere Hükümetinin İstanbul meselesi hakkında kendi düşünceleriyle Fransız ve İtalya'nın düşüncelerini dikkate aldığı ve İstanbul'u Türkiye'den ayırma hususunda ısrar etmeyeceği; fakat İstanbul'daki bütün milletlerin menfaatleri doğrultusunda bir idare şeklini tesis edileceğini ve Boğazların uluslararası bir hale gelmesini istediğini belirtmiştir⁷⁶.

Genel olarak bakıldığı zaman Müttefik Devletlerin düşünceleri gazetelerine yansımıştır. Devletler Türklerin İstanbul'da kalmasını istemekle beraber Boğazların uluslararası bir hale gelmesini istemektedirler. Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasını istemelerinin sebebi, yine kendi çıkarları doğrultusundadır. Çünkü Türkler böyle bir durum halinde Bolşeviklerle uyuşabilir, ayrıca Türklere yapılan bu haksız tutum karşısında İslam dünyasının tepkisi büyük olabilir. Bundan hareketle Müttefik Devletler, Türklerin İstanbul'da kalması lehinde hareket etmişlerdir.

Basında İstanbul ve Boğazlar hakkında yazılar çıkmaya devam ederken yine bu süreçte Türkiye meselesiyle ilgili görüşmeler Londra ve Paris hattında devam etmeye başlamıştı. 6 Ocak 1920 tarihinde *Peyam-ı Sabah* gazetesinde Fransız Başvekili Clemanceau'un beyanatta bulunduğu yazılmıştır. Clemanceau beyanatında Lloyd George'un daveti üzerine şark meselesi için Londra'ya gittiğini ve bu meseleyle ilgili

⁷⁴ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 68.; *İkdam*, 23 Ocak 1920, s. 2.

⁷⁵ *İkdam*, 20 Ocak 1920, s. 1.

⁷⁶ *Peyam-ı Sabah*, 17 Ocak 1920, s. 1.

birkaç kez görüşüldüğünü; fakat ittifak olmadığını söylemiştir. Ancak meseleler konusunda anlaşabileceklerine inandığını belirterek görüşmelerde “... *Biz İstanbul’dan ve Boğazların muhafazasından bahseyledik*” demiştir. Clemanceau beyanatında bazı konularda anlaşıklarını bazı konularda anlaşamadıklarını ve müzakerelerin devamı için Lloyd George’un Ocak ayı içinde Paris’e geleceğini; fakat müzakereler sırasında muhataplardan birinin münakaşada bulunması halinde müzakerelerin devam etmeyeceğini vurgulamıştır⁷⁷. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Fransız delegesi Berthelot’un müzakerelere devam ettiğini belirtmiştir⁷⁸.

Bu süreçte Yunan Başbakanı Venizelos’un yine sahneye çıktığını görmekteyiz. Venizelos’un başvekillerle devamlı temas halinde olduğu ve Yunan isteklerini belirttiği, gazetelerde yer almıştır⁷⁹. *Peyam-ı Sabah* Gazetesi, Yunan Başvekilinin Paris’e gittiğini ve *Matin* Gazetesi’nin muhabirine Türkiye meselesi hakkında beyanatta bulunduğu belirtmiştir. Venizelos, vermiş olduğu beyanatta:

“*Avrupa’da bir Türk imparatorluğu artık mevcut olmamalıdır. Eğer mazinin tecaribine rağmen Osmanlıların hâkimiyetlerinin devam ettiği görürlerse şarkta ebedi bir sulhun tekerrürü mevzubahis olamaz. Yeniden yeniye yangınlar zuhur eder ve Türk memleketi gerek isteyerek gerekse istemeyerek civar hatta uzak memleketlerin bir entrika merkezi halini alır. Mister Lloyd George’un dediği gibi Türkler fena kapıcılık ettiler. Herkesten ziyade Yunanistan İstanbul’da iyi ve sadık bir kapıcının mevcudiyetiyle alakalıdır.*”⁸⁰. Yunanlıların, Paris’te olduğu gibi sırf kendi çıkarları için Londra’da da Türkleri kötülemeye devam ettiği ve İngilizlere Türklerin İstanbul’dan çıkarılması konusunda destek verdikleri görülmektedir.

Sorbonne⁸¹ Öğretmenlerinden Deni Koşen’in *Enformasyon* Gazetesi’ndeki yazısı Venizelosu bu konuda destekler nitelikte idi. Makale de Deni Koşen Türkiye’nin kendisine tabi olan milletleri idarede aciz olduğunu ve İstanbul’un uluslararası bir hale

⁷⁷ *Peyam-i Sabah*, 6 Ocak 1920, s. 1

⁷⁸ Berthelot, gazetelere vermiş olduğu beyanatta; yapılan görüşmelerde İstanbul, Anadolu ve Suriye hakkında ortak karara varıldığı ancak Irak, Musul hakkında bir karara varılmadığı beyan etmiştir. *Peyam-i Sabah*, 3 Ocak 1920, s. 1.

⁷⁹ *Peyam-i Sabah*, 10 Ocak 1920, s. 1.

⁸⁰ *Peyam-i Sabah*, 6 Ocak 1920, s. 1.

⁸¹ Sorbonne, Paris’te bir üniversitedir. www.bianet.org

gelmesi konusunda duyulan endişelerin yersiz olduğunu ve zaten İstanbul'un yakın gelecekte Yunan idaresine geçeceğini söyleyerek beyanatına şöyle devam etmiştir:

*“Zaten elyevm İstanbul ahalisinin yüzde otuz beşi Rum’dur. Mahalli savet ve faaliyeti iktisadiyenin kısmı azamı onların elindedir!”*⁸²

Venizelos, ayrıca bu süreçte Clemanceau ile uzun bir görüşmede bulunup, Türkiye meselesindeki Yunan isteklerini izah etmiştir. Yaptığı görüşmede kendileriyle yakından alakalı olduğunu iddia ettiği Trakya ve İzmir konusunda, kendi lehlerine karar alınacağından ümitli olduklarını söylemiştir⁸³.

Londra Konferansı öncesinde yapılan görüşmelerde, müttefiklerin genel olarak tam bir karara varmadığı; ancak boğazlar konusunda uyuştuklarını, Boğazların artık Türkiye’ye bırakılmayacağı ve İstanbul konusunda ise İngilizlerin, Fransız ve İtalyanların düşüncelerini de dikkate alacağını belirtilmiştir⁸⁴.

1.2. I.Londra Konferansının Başlaması ve Bu Süreçte Yaşanan Gelişmeler

Londra Konferansı başlamadan önce konferansın olacağı haftalar öncesinden gazetelerde yer almış; fakat konferans gecikmeye uğrayarak ve bir türlü başlamamıştı. *Açıksöz* Gazetesi de konferansın başlamamasını eleştirerek on-on beş gündür bugün yarın diye diye sulhun yapılmadığını ve bu kadar gecikmenin sebebinin de bin bir çeşit taksim projeleri olduğunu; fakat bir uyuşma olmadığı için hala karar verilmediğini belirtmiştir. Gazete bu konudaki sözlerini şu şekilde devam ettirmiştir: *“Türkiye konusunda bir hükümet kalsın denildi. Türkiye topraklarından her galip, bir parça koparsın denildi. Memleketi sekiz muntıkaya, beş muntıkaya ayrılmayı düşündüler, Anadolu Türkiye’si İstanbul Türkiye’si, Anadolu Ermenistan’ı...”* Gazete bu konuda yine anlaşma sağlanamadığı için gecikmenin olduğunu vurgulamıştır⁸⁵.

⁸² *Peyam-i Sabah*, 17 Ocak 1920, s. 1.

⁸³ *Peyam-i Sabah*, 13 Ocak 1920, s. 1.

⁸⁴ *Peyam-i Sabah*, 17 Ocak 1920, s. 1.

⁸⁵ *Açıksöz*, 11 Ocak 1920, s. 1.

Açıksöz'ün bu sözlerinin doğruluğu, Lloyd George'nin 19 Ocak'ta Avam kamarasında verdiği beyanatta kanıtlanmıştır. Lloyd George, asıl dostum dediği İngiliz delegelerinden Lloyd Cecil'in " *Türkiye Barışı, niçin bu kadar gecikmeye uğruyor ?*" sorusuna Lloyd George Türkiye Barışıyla ilgili tam bir fikir birliğinin olmadığını söylemiştir⁸⁶.

Açıksöz ayrıca böyle bir ortamda hükümeti eleştirerek, hükümetin hiçbir şey yapmayıp rüzgâr hangi taraftan eserse o tarafa yönelmesini eleştirmiştir. Hükümetin bu vurdumduymazlık karşısında içinde bulunan durumu hayat memmat dakikaları olarak belirtip yazısına şu sözlerle son vermiştir:

"... *Kaburgası delinen bir gemi batıyor batacak, yazık diye bağırarak para etmez o deliği tıkamaya çalışmak onu kurtarmaya çalışmak bütün geminin içindekilere, nasıl bir yaşamak borcu bir fazilet borcu ise şu hale esef istimalde gelen vatanın rahnelerini kapatmaya uğraşmakta böyle bir hayati borçtur.*"⁸⁷. Gazete bu yazıyla halkı gelişen olaylar karşısında direnmeye ve ülkeyi kurtarmaya çağırmıştır.

Yine *Açıksöz* Gazetesi, konferansın başlayacağı günlerde Anadolu'da meydana gelen işgal doğrultusunda yapılacak konferanstan pek umutlu olmadığını yazmış olduğu makalede şu şekilde belirtmiştir.:

" *Türkiye'nin dört bir yanı işgal altındadır ve birileri bazı bölgelerde hak iddia etmektedir. Yine hak iddia ettiği bölgelerde kimse memnun değildir. Bir türlü kimin hangi bölgeyi alacağı konusunda uyuşma sağlanmamıştır. Ayrıca coğrafi ve tarihi hiçbir alakası olmayan İzmir bölgesinin Yunan tarafından işgal edilmesine göz yumulmuştur Adana, Urfa, Maraş tarafları yağma edilip yakılmaktadır. Böyle bir süreçte yapılacak sulh kimseyi memnun etmeyecektir.*"⁸⁸.

Konferans başlamadan önce konferansın nasıl olacağına dair çıkan haberde, konferansın iki meclisten oluşacağı belirtilmiştir. Bu meclislerden biri Meclis-i Ali'dir. Bu mecliste, Fransa Başbakanı Clemenceau, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve İtalya

⁸⁶ *Peyam-ı Sabah*, 5 Ocak 1920, s. 1.

⁸⁷ *Açıksöz*, 11 Ocak 1920, s. 1.

⁸⁸ *Açıksöz*, 1 Şubat 1920, s. 1.

Başbakanı Nitti yer alıyordu. İkinci meclis ise bu devletlerin dışişleri bakanlarından oluşacaktı⁸⁹. Ancak daha sonra Fransa’da iktidar değişikliği oldu ve Clemenceau yerine Millerand başa geldi.

Büyük ümitlerle beklenen konferans, 12 Şubat 1920’de başlamıştır. Konferansın ilk toplantısı 12 Şubat 1920 Perşembe günü saat 11.00’da Downing Street, S.W. 10 numarada (Başbakanlık konutu) başlamıştır. Konferansta İngiltere’yi Lloyd George, Fransa’yı Millerand, İtalya’yı Nitti temsil ediyordu⁹⁰.

Konferansın Türk sorununu görüşmeye başlamasıyla kısım kısım haberler gelmiştir. Anadolu direnişine karşıtlığıyla bilinen *Peyam-ı Sabah* Gazetesi yazarı Ali Kemal, konferansın başladığı ilk günlerde kaleme aldığı makalede üçler meclisinin müzakerelere Londra’da başladıklarını bildirdiği yazısında neticenin delegelerimize gelecek ay Paris’e çağrılarak verileceğini ve bu konudaki memnuniyetini “ *Bunu duyan her Türk derin bir nefes alacaktır*” sözleriyle belirtmiştir.

Ali Kemal, Türk barışında dört önemli noktanın bulunduğunu ve bunların varlığımızla doğrudan temas içinde olduğunu belirterek şu şekilde açıklamıştır:

Birinci: İstanbul ve Boğazlar sorununun nasıl hallolacağı meselesidir. Ali Kemal boğazların başka bir devletin hâkimiyetine verildikten sonra Türk egemenliğiyle boğazların egemenliğinin temasının kolay olmayacağını belirtmiş; fakat Boğazların uluslararası bir hale gelmesine karşı durmayarak bunun kabulüne razı olduğunu göstermiştir.

İkinci: İstanbul ve İzmir ve diğer şehirlerdeki azınlık meselesidir. Bu konu için gazete Avrupa’nın vereceği kararı kabul ettiğini şu sözlerle belirtmiştir: “ *Yakın bir istikbalin tahviz edeceği bu meçhulleri öyle derhal peknikbinane keşfe kalkışmamalı, her ihtimali nazarı itibara almalyız.*”

⁸⁹ *Peyam-ı Sabah*, 2 Ocak 1920, s. 1.

⁹⁰ Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 1.

Üçüncü: Devletlerce son zamanlarda istiklali tasdik olunca Ermeni Cumhuriyetiyle aramızdaki hududun çizilmesidir. Ermeni konusunda Avrupa ve Amerikanın hassas olduğunu, bu yüzden sıkıntı çekileceğinden bahsetmiştir.

Dördüncü: İzmir ve bazı vilayetlerin bir müddetten beri işgal altında olduğu fakat bu durumun müdafaa edilemeyeceğini belirtmiştir.

Ali Kemal gazetede yazısının sonunda, Ferit Paşa hükümetinin düştüğünden beri iyi bir siyaset izlenmediğini belirterek Ferit Paşa hükümetinin izlediği siyaseti savunmuş ve yazısına şöyle son vermiştir:

“...böyle nazik böyle vahim bir vaziyete karşı biz ne devlet ne millet itibarıyla mütarekeden beri bir hakkın hükümanane bir siyaset takip etmedik..., Avrupa’yı Amerika’yı büsbütün aleyhimize çevirmek için ne lazımsa yaptık her fırsatta izah ettiğimiz bu hakikatleri temcit pilavı gibi ısıta ısıta sunmak hoşumuza gitmez; fakat hesap günü yaklaştı, tabi bu tasfiye de bütün o hareketlerimizde nazarı tedkike alınır.”⁹¹

11 Şubat Paris çıkışlı haberde üç başvekilin müzakerelerde görüşecekleri şark meselesinin esaslarını pazartesiye kadar tespit edeceği ve Türkiye ile yapılacak barışın şubatın sonunda imzalanacağına dair ümitli olduğu belirtilmiştir. Aynı çıkışlı gazetede gelen haberlerde üçler meclisinin martın ilk günlerinde Paris’e geçeceği, Türk barışının teferruatının Paris’te görüşüleceği ve Türk delegelerinin Paris’e davet edilip kendilerine barış şartlarının beyan edileceği haberi yer almıştır⁹².

Gazetelerin çoğunda barışın şubat sonu mart başı gibi olacağı haberleri sıkça yer almıştır. Ancak durum gittikçe uzamaya başlamıştır. Bunun sebebinin de müttefiklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır.

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon da, Türkiye meselesinin gecikmeye uğramasıyla ilgili vermiş olduğu bir beyanatta meselenin gecikmesinin kendi tembellik veya gevşekliklerinden kaynaklanmadığını bunun sebebinin Milletler Cemiyeti’nin bu

⁹¹ *Peyam-ı Sabah*, 14 Şubat 1920, s. 1.

⁹² *Peyam-ı Sabah*, 11 Şubat 1920, s. 1.

konuyla ilgili kararını ümitli bir şekilde beklediklerini belirtmiştir. Fakat sonuçta razı olmadıkları bir neticenin ortaya çıktığını ve gecikmenin sebebinin bu olduğunu açıklarken Türkiye meselesinin bu ay içinde, doğru bir şekilde hazırlanacağından ümitli olduğunu ilave ederek beyanatına şöyle devam etmiştir:

“Tam bir itilaf dairesinde hareket etmek neticesini istihsal eden müttefikler başka yerlerde zulüm ve itisat ve katliamlar vuku bulduğu esnada İstanbul’da kendileri ile istihza edildiğın, ima eden bir takım ahval ve vakaiyi tecviz edemezler.” Lloyd Curzon sonuç olarak sözlerini şöyle tamamlamıştır:

*“ Bu babdaki işimizi ikmal, mütarekeyi ve bunun yerine kaim olacak olan muahedeyi tatbik etmeliyiz. Bundan ma’ada vazifemizin en müşkül bir kısmı kalır ki o da duçar-ı tazyik olan ve ekserisi tahrip edilmiş olan bu yorgun memleketlerin istikbalini temine çalışmak olacaktır.”*⁹³

18 Şubat tarihli Londra çıkışlı Fransızların *Tan* Gazetesi, konferansın devam ettiğini, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleriyle bir Japon sefirinin konferansta bulunduğunu bildirilmiştir. Gazete, Belçika ve Yunanistan’ın konferansta doğrudan temsil edilmediğini, konferansta Türkiye’nin hudutları konusundaki görüşmelerin devam ettiğini; İtalya Başbakanı Nitti’nin de görüşmelerin neticelerinden memnun olduğunu ve özellikle Türkiye konusunda ümitli olduğunu belirtmiştir⁹⁴.

Londra Konferansı sürecinde Türkiye meselesi konusunda Fransızlar, İngilizlere göre daha ılımlı bir tavır takındığı basında geniş yer tutmuştur. Fransa’nın Türkiye meselesindeki bu değişimle ilgili *Newyork Herald* Gazetesi, Türkiye hakkında yazmış olduğu bir makalede Türkiye’nin tekrardan diplomatları derin derin düşündürdüğünü ve *“Türkiye ile ne yapacağız?”*, sorusunu birbirlerine sorduklarını ayrıca bütün savaş süresince Türkiye’yi Avrupa’dan atmak için yemin edenlerin, şimdi *“Türkiye Avrupa’da kalmalıdır”* demeye başladıklarını bildirmiştir⁹⁵.

⁹³ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mart 1920, s. 1.

⁹⁴ *İkdam*, 1 Mart 1920, s. 1.

⁹⁵ *Peyam-i Sabah*, 15 Ocak 1920, s. 1.

Fransa'nın Türkiye meselesindeki tutumu ile ilgili *Açıksöz* gazetesinde de gazetenin yazarlarında olan Ahmet Talat, yazmış olduğu bir makalede Paris ve Londra siyasetinin geçmişte “ *Türkiye parçalanmalıdır, mahvedilmelidir!*” düşüncelerinin yerine şimdi ise “*Türkiye yaşamalıdır, inkişaf etmelidir.*” düşüncesinin geçtiğini dile getirmiştir⁹⁶.

Ahmet Talat yazısında bu durumun neden değiştiğini ve düne kadar Türkiye'yi parçalanmak siyasetine giren Fransa'nın niçin ılımlı bir tarza büründüğünü herkesin anlamak istediğini belirtmiştir. Ahmet Talat yazısında, bu durum konusunda değişimin sebebini Fransa'da olan iktidar değişikliğine⁹⁷ bağlamış ve Clemenceau gibi hırslı, ihtiras ruhlu memleketleri parçalanmak arzusunda olan birinin yerine Millerand gibi insaf sahibi birinin gelmesiyle açıklamıştır.

Ahmet Talat, yazısında Millerand'ın Fransa'nın başına gelmesiyle Lloyd George'un isteklerini neticesiz kaldığını bu durumun ayrıca İngiliz siyasetinde değişimlere sebep olduğunu belirterek bu durum karşısında Lloyd George duygularını şu sözlerle açıklamıştır:

“ Eğer Clemenceau reisicumhur olsaydı bizleri Meclis-i Ali'nin emsalsiz tecrübe ve nüfusundan müstefit edebilmek ihtimali vardı. Fakat Clemenceau birçoklarımızı müstağrak-ı esef eden şerait dâhilinde çekildi. Bunun üzerine Paris'le Türkiye sulhundan bahsetmek imkânı kalmadı.”

Bu durumun çıkardığı sonuca baktığımızda, Clemenceau eğer yerinde kalsaydı Lloyd George'la birlikte Türkiye meselesini şimdiye kadar halletmişti. Çünkü iki başvekil şimdiye kadar aralarında taksim yapmışlardı. Oysa Millerand'ın iktidara gelişi, Lloyd George'un planlarını suya düşürmüş ve aralarındaki anlaşmazlık da konferansın uzamasına sebep olmuştur. Çünkü Millerand memleket menfaatinin ancak Türkiye'nin

⁹⁶ *Açıksöz*, 14 Mart 1920, s. 1.

⁹⁷ Birinci Londra Konferansında Fransa'da yeni hükümet oluşmuş ve Clemenceau'nun yerine Millerand gelmiştir. Millerand geldikten sonra İstanbul meselesiyle ilgili kendi ülkesinin büyük bir İslam devleti olduğunu Fransa'nın Türkleri İstanbul'dan atmak gibi bir niyetinin olmadığını, çünkü böyle bir olay karşısında Fransız Müslümanlarının tepkisini alacağını belirtmiştir. İtalya Başbakanı Nitti'de Müslümanların duygularının zedelenmesinin sakıncalı olacağını belirterek Millerand'a katıldığını belirtmiştir. Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 14.

sadakatinde görmüş ve parçalanın siyasetinin bu devirde geçerliliğini yitirdiğini belirtmiştir.

Talat Bey, yazısında Clemenceau'dan ise Millerand'ın Türkiye açısından daha iyi olduğunu belirterek, Paris'in değişen bu siyasetinin Londra'yı da etkilediğini çünkü Londra gazetelerinde de zaman zaman "Türkiye yaşamaalıdır!" haberlerinin yer aldığını belirtmiştir⁹⁸.

16 Şubat Paris çıkışlı Türkiye meselesiyle ilgili İngiliz ve Fransız çekişmelerini konu alan yazısı da, Fransız ve İngiliz delegeleri arasında uyuşmazlık olduğu, İngiltere'nin müzakere yeri olarak Londra'yı isterken, Fransa'nın da Paris'te yapılmasını istediğı, yine diğer bir sebebin İngilizlerin Türkleri Avrupa'dan çıkarılmasını talep ederken Fransızlar bu konuda Müslümanların duygularını rencide etmemek için kalmasını talep ettiğini bildirmiştir⁹⁹.

Türkiye meselesi konusunda Fransız ve İngilizlerin tutumuyla ilgili *Hâkimiyet-i Milliye* yazmış olduğu bir makalede, Fransa ve İngiltere'nin geçmişten beri düşüncelerinin farklı olduğunu belirtmiştir. Türkleri Avrupa'dan çıkarmak, hilafet ve saltanatı ayırmak projelerinin daima Londra siyasetinden çıktığını ve bu gibi beyanatların her zaman Lloyd George tarafından ortaya atıldığını açıklayan gazete, Fransa'nın ise İngilizlere nazaran düşüncelerinin daha ılımlı olduğunu, hiç olmazsa düşünceleriyle Türkleri rencide etmediklerini dile getirmiştir¹⁰⁰.

Fransa, bu süreçte İngilizlere göre daha ılımlı davranışlar sergilemiştir. Özellikle İstanbul'dan Türklerin çıkarılacağı konusunda, Türklerin İstanbul'da kalmasını savunurken bunun sebebini Fransa'daki Müslümanların tepkisini çekmemek ve ayrıca Türkleri İstanbul'dan ihraç etmenin Bolşevik propagandasına yol açacağını gazetelerinde belirtmiştir¹⁰¹.

⁹⁸ *Açıksöz*, 14 Mart 1920, s. 1.

⁹⁹ *Peyam-ı Sabah*, 17 Şubat 1920, s. 2.

¹⁰⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1920, s. 2.

¹⁰¹ *Peyam-ı Sabah*, 10 Şubat 1920, s. 1.

Yine Türkiye meselesiyle ilgili 20 Şubat 1920 tarihli *Tan* Gazetesi'nin baş makalesi Türk basınında geniş yer tutmuştur. “*Fransa'nın Türkiye'de Menafî*” başlıklı yazısı Türkiye sorununa değinirken, Kuvay-ı Milliye'den de söz etmiştir. Makaleye genel olarak baktığımız zaman şu düşüncelere yer verdiğini görmekteyiz:

Bugün artık Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz edilmeyeceği, sınırlarını bütünüyle coğrafyanın çizmiş olduğu, etnografyasıyla kıyı ve denizleriyle Trakya'da, Balkan devletlerinden, Asya'da; Ermenistan'dan, İran'dan, Kürdistan'dan ve Arabistan'dan ayrılan Türkiye'nin yaşama yeteneği ve bağımsızlığı bakımından varolmasının Fransa kadar en az İngiltere'nin de çıkarlarına olacağını savunuyordu.

Bağımsız ve yaşam yeteneği olan bir Türkiye'yi Fransa'nın sürekli bir biçimde savunmaya başlaması denemeye değirdi. Çünkü daha önceki yıllarda tek bir devletin etkinliğinin egemen olduğu hükümet dönemlerinde hiç de olumlu olmayan sonuçlar alınmıştır. Fransız gazetesi bu konuda Kamil Paşa ve Damat Ferit Paşa hükümetlerinin İngiltere'nin etkinliği altında ülkeyi yönetmiş olmalarını örnek vererek bu deneyimlerin sonunda Kuvay-ı Milliye'nin ortaya çıktığına değiniyordu. Bugün Türkiye'de gerek orduda gerek yönetim işlerinde kamuoyunu oluşturma ve yönlendirmede Kuvay-ı Milliye'nin yerini alacak hiçbir kuvvetin bulunmadığını da belirtiyordu. Güneydeki gelişmeler karşısında, Fransa'nın bunlardan maddi manevi zarar gördüğünü ve bunu da:

“... *Türk Milliyetperverlerin meşru davasına hürmetkâr ve bunlarla anlaşmaya müsait olacak derecede kuvvetli bir siyaset takip edilmiş olması*”na bağlıyordu. Ayrıca gazete Osmanlının artık bir hiç durumda olduğunu belirtiyordu¹⁰².

1.2.1. I.Londra Konferansı Sürecinde Kürtler

Kürtlerin temsilcisi olduğunu iddia eden Şerif Paşa, Paris Barış Konferansı sırasında da Kürdistan kurma fikrini konferansa bildirmişti. Daha sonra konferansın Londra'ya taşınmasıyla Şerif Paşa ve Ermeni Bogos Nubar Paşa Londra Konferansı başladığında Kürdistan kurma niyetini konferansa sunmuştur¹⁰³.

¹⁰² İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 80.; *İkdam*, 1 Mart 1920, s.1.; *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1920, s. 2.

¹⁰³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Mart 1920, s. 2.

Şerif Paşa ve Ermeni Bogos Nubar Paşa'nın konferansa sundukları muhtırada, Kürt ve Ermenilerin Osmanlı'dan ayrılıp ayrı bir devlet kurmak istedikleri haberi üzerine bazı Kürt azaları Şerif Paşa'dan da ileri giderek Kürt ve Ermenilerin ayrı ayrı iki devlet değil bir devlet oluşturmasını talep etmiştir. Bu konuyla ilgili Kürt Klubü azalarından Doktor Abdullah Cevdet Bey vermiş olduğu beyanatında:

“Benim fikrime göre ayrıca bir Kürdistan ve Ermenistan teşkili mümkün değildir. Bu iki unsur birbirine tamamen karışık bir halde bulunduğu aralarında bir hudut çizilemez” demiştir. Kendisi hem Türk hem de Kürt olduğunu iddia eden Abdullah Cevdet ilaveten:

“Kürtlerin ve Türklerin ayrı ayrı idarelerde bulunmaları, ayrı ayrı kendi başlarının çarelerine bakmaları her iki millet için hayırlıdır.”

Abdullah Cevdet, vermiş olduğu beyannameyi Kürt Teali Cemiyeti azası sıfatıyla cemiyet namına verdiğini söylerken gazete, vermiş olduğu haberde beyannamenin cemiyetin asıl beyannamesiyle uyuşmadığı bildirmiştir¹⁰⁴.

Şerif Paşa'nın Bogos Nubar'a yapmış olduğu beyannamenin Ermenileri memnun ettiği ve bu durum üzerine Ermeni heyeti azalarından birinin vermiş olduğu demeç gazetede şöyle yer almıştır:

“Ermeniler bu itilaf ile iki türlü menfaat elde etmiştir. Birincisi, Kürtlerin Türkiye'den ayrılmış oldukları resmen ilan edildi. Bu suretle artık Türkler İslam Kürtler namına söz söyleme salahiyattar bulunamazlar ve onlarla meskûn vilayetler hakkında dahi talepler serd edemezler; ikincisi, Kürtler bu suretle müstakil bir Ermenistan'ın mevcudiyetini tasdik etmiş oldular.”

Ermeni azası, sınır konusunda da konferansın karar vereceğini ve herkesin konferansın vereceği karardan ümitli olacağını bildirmiştir¹⁰⁵. Şerif Paşa'nın Kürdistan

¹⁰⁴ *İkdam*, 27 Şubat 1920, s. 1

¹⁰⁵ *İkdam*, 2 Mart 1920, s. 2.

kurmak niyetiyle konferansa sunduğu muhtıra üzerine Türkiye’de bulunan Kürt aşiret reisleri konferansa bir telgraf çekerek:

“ Şerif Paşa adındaki bir kişinin konferansta kendisine Kürt temsilcisi unvanı verdiği haberi gelmiştir. Ancak Kürdistan Kürtlerce hiçbir sahfet vekâleti haiz bulunmadığından şahsiye ve hususiyesine konferansta Kürtler namına sarf edeceği sözlerin itibara alınmamasına istirham ve Kürtlerin hiçbir sebep ve suretle camia-i Osmaniye’den ayrılmayacak kitle olduğunu ilaveten arz ederiz.”¹⁰⁶

17 Nisan 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*’de Kürt Aşiret reislerinin Şerif Paşa’nın kesinlikle kendilerini temsil etmediğini mücadeleye desteklerinin tam olacağını bir İslam Devleti olan Osmanlı’dan ayrılmak istemediklerini bildirmişlerdir¹⁰⁷.

Meclise Türk-Kürt kardeşliğini savunan telgraflar çekilmiştir. Bu telgraflar Siverek, Derik(Mardin), Kâhta, Silvan, Van, Hakkâri’den gelmiştir. Telgraflarda Şerif Paşa’nın Kürtleri, temsil edemeyeceği üzerinde durulmuş, ayrıca Bogos Nubar Paşa ile Paris’te imzaladığı Kürt-Ermeni anlaşmasını protesto etmişlerdir¹⁰⁸.

Şerif Paşa ve bazı Kürt azalarına rağmen Kürdistan meselesi Londra’da fazla gündeme gelmemiştir. Bu konuyla ilgili kesin bir karar alınmamış mesele San Remo konferansına bırakılmıştır.

1.2.2. I.Londra Konferansında İstanbul, Boğazlar ve Diğer Konularla İlgili Alınan Kararlar

İstanbul ve Boğazlar konusu, bu süreçte üzerinde en çok durulan ve tartışılan konular olmuştur. Özellikle konferansın ön günlerinde Lloyd George’un İstanbul ve Boğazlarla ilgili söylevi, Şubat 1920 sonlarına doğru basında yer almış, içte ve dışta

¹⁰⁶ Osmanlıdan ayrılmak istemeyen aşiret reislerinin isimleri: Eleşkird Kürtleri namına Zeki Bey, Abdulhamid Bey, İbrahim Bey, Mahmud Bey, Ali Bey; eşraftan ise Hüsnü Bey, Hasan Bey ve Sadık Beyler. Bu aşiret reislerinin göndermiş oldukları telgrafın tamamı için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Mart 1920, s. 2.

¹⁰⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1920, s. 3.

¹⁰⁸ Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 353.

tepkilere yol açmıştır. Londra Konferansı başladığında da İstanbul ve Boğazlar meselesi gazetelerde geniş yer tutmuş ve bu konudaki tartışmalar uzun süre devam etmiştir.

Fransız Başbakanı Millerand, yapılan bir toplantıda İstanbul konusunda Türklerin bu bölgeden çıkarılmasının sorun çıkaracağını ve Fransız Hükümetin bu konu hakkındaki düşüncelerini vermiş olduğu demeçte şöyle bildirmiştir:

“Fransa hükümeti Türkleri İstanbul’a tasarruftan mahrum bırakmaktansa beynel milel sıkı bir kontrol altında bunların İstanbul’dan ibkasını tercih edecektir.”

Millerand, ayrıca İstanbul konusunda Londra’nın da iki düşüncesinin olduğunu, bunlardan biri Türkleri İstanbul’da bırakılmasını isteyenler diğeri ise Türkleri İstanbul’dan çıkarmak isteyenler olduğu; fakat bu konuda Fransa’nın Türklerin İstanbul’dan çıkarılıp Anadolu’ya nakli hususunda oluşacak tehlikeyi iyi anladıklarını beyan etmiştir¹⁰⁹.

27 Şubat’ta Londra çıkışlı bir haberde de Lloyd George’un konferans sırasında Çanakkale ile ilgili daha önceden söylediği, “ *Artık aynı bekçi değil diğer bir bekçi olacaktır.*” sözüne ilaveten konferansta bazı gayelerden bahsettiği gazetede şöyle yer almıştır:

“Bu gayelerin birincisi, Boğazların serbestîsidir; ikincisi, Türk olmayan bilcümle cemaatlerin hükümet-i Osmaniye’den kurtarılmasıdır. Türklere anasır Türk olan cemaatler için istiklali idare itası gayet mühim iki şartı ihtiva etmektedir. Evvela mazide Türkler tarafından tazyik edilmiş olan ekalliyetlerin himayesi için elimizde ciddi teminat bulunmalıdır. Saniyen Türk kendi hâkimiyeti altında bulunan ve vaktiyle Bahr-i Sefi’in hususunda muhalefette bulunmak salahiyetinden mahrum edilmelidir.”¹¹⁰

¹⁰⁹ *Peyam-ı Sabah*, 14 Şubat 1920, s. 1.

¹¹⁰ *İkdam*, 1 Mart 1920, s. 1.

İstanbul’la ilgili kararlar yavaş yavaş gelmeye başlayınca İstanbul’un Türklerde kalacağına dair beyanatlar gazetelerde yer almıştır. Lloyd George Avam kamarasında konuyla ilgili vermiş olduğu beyanatta:

“Türkleri İstanbul’dan teb’i de karar verseydik bu surette iyi bir harekette bulunduğumuzu zannederek kimselerin mevcut olup olmadığını bilemezdik. Hakikatte bu tedbirin hem fevaidi hem de mahaziri vardır. Müttefikler konferansı bilcümle ahval ve vakayii uzun uzadıya ve müttefikane bu surette tetkik ettikten sonra umumi bir surette olarak Türklerin İstanbul’da muhafazası daha iyi olduğu neticesine vasıl oldu.”¹¹¹

15 Mart 1920 tarihli *Peyam-ı Sabah*’ta yer alan haberde, müttefiklerin aldığı kararla Türklerin İstanbul’da kalmasına karar verdiğini bildirmiştir¹¹². Yine aynı tarihli *İkdam* Gazetesi’nde de Lord Curzon’un bu konuyla ilgili hükümetin Türkiye’ye karşı takip ettiği siyaset hakkında beyanatı şu şekilde yer almıştır:

“Müttefiklerce Türklerin İstanbul’da kalmasına karar verilmiştir. Çünkü bu ekseriyetin hükümetlerin ve müttefiklerin nokta-i nazarına tevafuk etmekte idi.”¹¹³

Near East Gazetesi de İstanbul’un Türklerde kalması meselesiyle ilgili olarak konuya başka bir açıdan yaklaşmıştır. İstanbul’a ilgili kararın gecikmiş olduğunu ancak sonuçta Türkiye’de kalması konusunda bir karar alındığından bahsederek, Kuvay-ı Milliye yöneticilerinin de Konferansta alınan bu kararı duyduklarında, havaya gireceklerini ve kendilerini Türkiye’nin kurtarıcıları zannedeceklerini bildirerek yazısına şöyle devam etmiştir:

“Binaenaleyh düvel-i müttefika, Dersaadet’in mukadderatı atiyesi meselesine karşı itti haz ve takip ettikleri meslek-i hareketten sebebi nükullerini sarahat ve hulus ile ilan ederler ise pekiyi ederler. Hiç şüphe yok ki düvel-i mezkuneyi İstanbul hakkındaki karar-ı sabıklarını tebdile sevk eden esbab meyanında Türklerde, evvelce kimsenin göremediği bir kabiliyet ibrazının birdenbire keşfedilmesi keyfiyeti değildir. Düvel-i müttefika gerek Dersaadet’in gerek Türkiye’nin aksam-ı mütabakiyesinin hüsn-i

¹¹¹ *İkdam*, 28 Şubat 1920, s. 1.

¹¹² *Peyam-ı Sabah*, 15 Mart 1920, s. 1.

¹¹³ *İkdam*, 15 Mart 1920, s. 1.

idaresinden mesul oldukları hususunda katiyen heyalata kapılmamalıdır. Türkiye üzerinde bir vesayet-i müstereke tesisi mevzu bahis olamayacağından, idare-i umur sanatı hakkında amelî ve menfaatperestine olmayan irsadat ve nesayihî ancak ve ancak bir devletten talep ve intizar etmek iktiza ettiği hususu Türklere telkin olunmalıdır.”¹¹⁴

İngilizler hiç istemeyerek de olsa Türklerin İstanbul’da kalmalarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu konuda Fransız ve İtalyan işbirliğine yenilen İngiliz siyaseti niçin bu kadar ısrarla Türklerin İstanbul’dan çıkarılmasını istediği sorusunu akla getirmiştir. Lloyd George, bu konuda bir beyanatında Türklerin dışarı atılması için bir dizi neden sıralayarak:

“Bu belgeyi ve potansiyel dert kaynağını Avrupa’dan def etmek gibi büyük bir fırsatı gerçekten de kaçırıyor olabiliriz” demiştir¹¹⁵.

Lloyd George’un asil dostum dediği Lloyd Cecil’de George destek verir nitelikte İstanbul’dan Türkleri kovmak istediklerini belirttiği beyanatında:

“Bu şehri Türk ellerinde bırakmak bir felaket hatta bir rezalettir. Bu şehir asırlarca entrika ve fesad-ı ahlak ocağı idi. Bu hal, Türkiye orada hâkim ve nüfusa malik oldukça böyle devam edecektir...”¹¹⁶

Bu beyanatlarda sürecinde Fransız ve İtalyanların ısrarlı tepkileri ve ayrıca Fransa’daki sosyalistlerin de Türkiye lehindeki kararları neticesinde Türklerin İstanbul’da kalması kararı ortaya çıkmıştır. Bu kararın çıkmasıyla bunu istemeyen kişilerin tepkileri gazetelerde yer almıştır. Özellikle Yunan delegesi Venizelos, bu kararın Rum ahalisinin bir kısmının Türk hâkimiyetinde kalması durumunda itiraz edeceğini bildirmiştir¹¹⁷.

¹¹⁴ *Peyam-ı Sabah*, 13 Mart 1920, s. 1.

¹¹⁵ Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 184.

¹¹⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920, s. 3.

¹¹⁷ *İkdam*, 28 Şubat 1920, s. 1.

Bu konuyla ilgili Ahmet Cevdet'tin vermiş olduğu 5 Mart Zürih çıkışlı haberde de on iki Rum piskoposunun Türklerin İstanbul'dan çıkarılması için başpiskoposa müracaat ettiğini söylemiştir¹¹⁸.

İstanbul konusunda Londra'dan olumlu karar çıkarken boğazlar konusunda böyle bir karar çıkmamıştır. Bütün devletler, boğazların uluslar arası bir hale gelmesi konusunda anlamışlardı. 5 Mart Londra çıkışlı haberde müttefiklerin Karadeniz Boğazı ve Marmara sahillerinde Türkiye'nin kuvvetlerinin bulundurmasını iptal kararı aldığı haberi yer almıştı. Boğazlardan geçiş, uluslararası bir kurul tarafından güven altına alınacak ve bu kurul barış ve savaşta Boğazların açık ve serbest bulundurulması konusunda Sultan adına tam bir yetkiye sahip olacaktı¹¹⁹.

Ermenistan konusunda ise İngilizler, çok istekli görünüyorlardı. Lloyd George, vermiş olduğu bir muhtıradan Ermenistan'ın, Türkiye İmparatorluğundan ayrılmasını, Türkiye'nin şark vilayetlerinin Erivan Cumhuriyetine verilmesini ve ayrıca Karadeniz sahilinde bir bölgenin de Ermeniler'e verilmesini talep ettiği belirtiliyordu¹²⁰. Lord Curzon'da vermiş olduğu bir beyanatta Ermeni devletinin kurulmasını istediğini söylemiştir¹²¹.

Daha sonra hazırlanan Türkiye barışı özet tasarısında “ *Türkiye Ermenistan'ı Milletler Cemiyetine bağlı bağımsız bir devlet olarak tanınacaktır.*”, ifadesi yer almıştır¹²².

Ermenistan'ın kurulmasına karar verilmiş olması *İzmir'e Doğru* Gazetesinde sert bir biçimde eleştirilmişti. Kafkasya'da kurulacak ve kendi ulusal sınırları içerisinde kalacak olan bir Ermenistan için hiçbir diyecekleri bulunmadığını belirterek: “ *Türk Ulusu Vilayet-i Şarkiyeyi ihtiva edecek bir Ermenistan'ın teşekkülüne hiçbir zaman*

¹¹⁸ *İkdam*, 10 Mart 1920, s. 1.

¹¹⁹ Boğazlar konusunda kurulan komisyonda, Fransız, İngiliz ve İtalya bazı durumlarda ABD ile Rusya delegeleri yer alacak her birinin ikişer oyu olacak, Yunanistan, Romanya ve belki Bulgaristan da birer oy sahibi temsilci bulundurabilecekti. *İkdam*, 10 Mart 1920, s.1.; Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, Çeviren: Tefik Alanay, Milliyet Yayınları, 1972, s. 275.

¹²⁰ *Peyam-ı Sabah*, 11 Şubat 1920, s. 1.

¹²¹ *Peyam-ı Sabah*, 15 Mart 1920, s. 1.

¹²² Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 62.

razı olamaz ve böyle bir karar katiyen inkiyat edemez. Vilayet-i Şarkıye’de Ermenilerin iddia edebilecekleri hiçbir hakkı millileri mevcut değildir.”¹²³

Türkiye’nin sınırları konusunda ise konferansın almış olduğu karar şu şekildedir: *“Avrupa’da Türk topraklarının sınırları ya Çatalca hattı ya da Midye-Enez hattı olacak. Türk devletinin kuzeyi, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, Karadeniz Boğazı ve Ermenistan sınırına kadar Karadeniz ile sınırlanacak, Doğu sınırı ise Ermenistan komisyonu raporu hazırladıktan sonra saptanacak bir çizgi üzerinden Ermenistan olacaktır. Güney sınırı ise Suriye’nin kuzey sınırı ile İskenderun Körfezinde batıya doğru Akdeniz kıyıları olacaktır”¹²⁴*

Ayrıca konferansta müttefikler Suriye, Irak, Filistin, Arabistan bölgelerinde Türk hâkimiyetinin kaldırılması gerektiği konusunda anlaşmışlardı. Trakya meselesinde ise Fransızlar Türkiye lehinde hareket edip, Trakya’nın Türk hâkimiyetinde kalmasını istemiştir¹²⁵. Sonuç itibarıyla konferansın aldığı kararlar Trakya bölgesi Yunanistan’a verilmiştir.

Londra Konferansında İzmir meselesi de kararlaştırılmış; ancak bu mesele San-Remo’da tekrar görüşülmüştür. İzmir meselesiyle ilgili Venizelos, vermiş olduğu bir nutukta İngiliz ve Fransızların İzmir’i Yunanlılara vereceği konusunda vaatte bulunduğunu söylemiştir¹²⁶.

İzmir üzerindeki Yunan istekleri İtalyan başbakanı Nitti’yi pek memnun etmemiştir. İtalya ve Yunanistan’ın mukayesesini yapan Nitti, Yunanistan gibi çok küçük bir ülkenin topraklarının savaştan sonra iki misli genişlediğinden söz ederek, ellerinde bir toprak parçası çıkarılmakla kendisinin adeta şerefli bir cenaze töreniyle gömüldüğünü söylemiştir. Nitti’nin bu sözleri üzerine Lloyd George, İtalya’nın savaştan karlı çıktığını belirtmiştir. Millerand, Yunanistan’ın İzmir’den çıkmasını isterken daha sonra Yunan Hükümetine karşı girişilen taahhütleri göz önüne alarak bu fikrinden

¹²³ İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 81.

¹²⁴ Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 62.

¹²⁵ *Peyam-ı Sabah*, 16 Şubat 1920, s. 1.

¹²⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ocak 1920, s. 3.

caymıştır. Daha sonra 24 Şubat'ta yapılan bir anlaşmayla İzmir meselesi karara bağlanmıştır. Anlaşmaya göre:

1. Türk Bayrağı sembolik olarak İzmir ve yöresinde Türk egemenliğini temsil edecek,
2. Yönetimi Yunanistan alacak,
3. Bölgede Yunan garnizonları bulunacak,
4. Rumlar ve Türklerden oluşa bir parlamento kurulacak, bu kararlar ilerde Sevr Anlaşması'nın maddeleri arasında yer alacaktır¹²⁷.

Londra Konferansı'nın sürdüğü günlerde Müttefik Devletlerin Türkiye'ye dair aldığı kararlar, özet olarak Londra'nın *Daily Telegraph* gazetesinde yer almıştır. Alınan kararlar şöyledir:

1. Türk unsurunun ekseriyet teşkil ettiği her yerde zat-ı padişahın hukuk-u hükümraniyesi devam edecektir.
2. Müttefik Devletlerinin yardımıyla, Türkiye hükümetinde idari, mali, adli mahiyette ıslahat yapılacaktır.
3. Bursa, Ankara, vilayeti ile Konya'nın Kuzey kısımlarında Osmanlı Hükümeti doğrudan doğruya etkili olacaktır..
4. İzmir'de Yunanistan'ın, Antalya civarında İtalya'nın, Kilikya'da Fransa'nın çıkarları sağlanmalı ve muhafaza edilmeli ayrıca buralarda menafi-i muhtelif arasında bir ahenk ve itilaf husule gelmelidir.
5. Ermenistan için bir devletin himayesi veyahut uluslararası bir yönetim oluşturulması gerektiği; fakat bu durum hiçbir devlet için cazibedar değildir.
6. Suriye, Irak ve Filistin'de Fransa, İngiltere ve Arap Hükümetlerinin çıkarlarıyla Siyonizm amaçlarına denge oluşturacak bir çözüm getirilmelidir.
7. Bütün bu kararlar üzerinde Cemiyet-i Akvam rol oynayacak durumda bulunmalıdır¹²⁸.

¹²⁷ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 15.

¹²⁸ *İkdam*, 2 Mart 1920, s.2. ; İzzet Öztoprak, *a.g.e*, s. 82.

Londra Konferansı sona erdiği zaman alınan kararlar açıklanmamıştır. Konferanstan yansıdığı kadarıyla basında yer almıştır. Zaten Türk basını da bu süreçte alınan kararları çoğunlukla dış basından alarak vermiştir.

10 Mart 1920 tarihli *İkdam* Gazetesi, konferansın son günlerinde vermiş olduğu haberde Meclis-i Ali'nin (Yüksek Konseyin) bundan sonra İtalya-Fransa sınırı yakınlarında bulunan San-Remo'da toplanacağını bildirmiştir. Ayrıca San-Remo'da Türk meselesinin kesin bir karara bağlanacağını söylenmiştir¹²⁹.

2. İSTANBUL'UN İŞGALİ VE SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİNİN DAĞILMASI

Osmanlı Mebusan Meclisinin toplanması, Amasya Görüşmeleri sırasında kabul edilmiş ve İstanbul Hükümeti de bu durumu tasdik etmiştir. Açılacak meclisin İstanbul'da toplanmasının kesinleşmesiyle Mustafa Kemal, meclisin İstanbul'un dışında toplanmasını istemiştir. Çünkü İstanbul'un güvenli olmadığını düşünmüş; fakat bu isteği kabul edilmemiştir.

Meclisin açılmasına Müttefik Devletler, padişahın yönetime egemen olacağı düşüncesiyle önceleri ses çıkarmamıştır. Ses çıkarmamalarında mecliste, yapacakları Sevr Anlaşması'nı geçirme düşünceleri de yok değildi.

Misak-ı Millinin ilanı, Osmanlı Parlamentosu'nun Müttefik Devletlerine açıkça bir meydan okumasıydı. 26-27 Ocak 1920 gecesi, Gelibolu'daki Akbaş silah deposunun basılması ve silahların Anadolu'ya kaçırılması da işgalcileri kızdırmıştı¹³⁰.

İlk başlarda meclisin açılmasına ses çıkarmayan Müttefik Devletleri daha sonra meclisin kendi istek ve görüşlerinin dışında kararlar alması ve özellikle Misak-ı Milli kararlarının meclisten geçmesi olayı üzerine Müttefik Devletlerinin tavırları değişmiş ve müdahale etmeye başlamışlardır.

¹²⁹ *İkdam*, 10 Mart 1920, s. 1.

¹³⁰ Rahmi Doğanay- Erdal Açıkşes, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2006, s. 89.

Londra Konferansında Türkiye meselesi tartışıldığı sırada Lloyd George Maraş'ta Türklerin kazandığı başarı üzerine İstanbul'un işgalini teklif ederek:

“ Yunan Askerleri ile birlikte Türkiye’de 160.000 askerimiz var, Türklerin ise 80.000. Fransız, İngiliz, İtalyan ve Yunanlardan meydana gelen her iki asker, bir Türk askerini yenemez ise bu konferansı durdurup Türklerin bütün isteklerini kabul edelim.” dedi. Üç yüksek komiser, İstanbul’un işgalinin uygun olacağını kararlaştırdılar¹³¹.

6 Mart 1920’de İstanbul’un işgal kararı alındı, 10 Mart 1920’de İngiltere’nin temsilci Mr. Wittal Ankara’dan ayrıldı. İstanbul 16 Mart 1920’de işgal edildi. Aynı tarihte Yunan kuvvetleri Anadolu’da saldırıya geçti. İşgal kuvvetleri Anadolu’ya bir bildiri göndererek halkın tepki göstermemesini istendi ve gösterenlerin şiddetle cezalandırılacağı açıklandı¹³².

İşgal devletlerinin bu ultimatomu, basın üzerinde de görüldü. İstanbul basını sansürlenmiş ve basında bu konuyla ilgili haberler çıkmamıştır. İngilizler işgal olayının duyulmasını istemiyordu. Özellikle Hind Müslümanlarının duymaması için gayret gösteriyorlardı.

İstanbul’un işgali haberi Anadolu basınında yer alıyordu. Özellikle Hâkimiyet-i Milliye’den konuyla ilgili kısım kısım haberler geliyordu.

İstanbul’un işgal edilmesini Mustafa Kemal yazmış olduğu bir protesto yazısında bildiriyordu. Bu yazı 18 Mart tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*’nin birinci sayfasında yer almıştır. Mustafa Kemal yazısında, İstanbul’un ve Meclis’i Mebusan’ın işgal edilip mebusların ve bazı vatanperver kişilerin tevkif edildiğini ve bu durumun 20. yüzyıl Avrupa medeniyetine ve Amerika’nın Wilson İlke ve Prensiplerine uymadığını söylüyordu. Ayrıca yazıda işgallerden dolayı mücadeleden asla vazgeçmeyeceklerini vurgulamıştı¹³³.

¹³¹ Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 361-363.

¹³² Kurnaz ve deneyimli politikacı Churchill ve bu işgalin aleyhte olacağını gören askeri makamlar, bu duruma karşı çıktılar.; Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s. 55.

¹³³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1920, s. 1.

İstanbul'un İşgal edildiği ve Mebusa Melisi'nin dağıtıldığı sırada Şehzade Başı Karakolu'nun basılarak altı askerin şehit edildiği on-on beş askerin de yaralandığı¹³⁴ ayrıca meclisin işgal ile birlikte meclisteki insanların İngilizler tarafından tutuklanıp sürgün edildiği haberleri gelmeye başlamıştır¹³⁵. Bu olaylar üstüne toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın 18 Mart 1920 tarihli oturumuna çok sayıda milletvekili tarafından imzalanan şu tahrir verildi:

“ 1909 Kanun-i Esasî-yi Osmaninin 7. maddesi mucibince ‘ Sulhe ve ticarete ve terk ve ilhak-ı eraziye ve tebaa-yı Osmaniyenin hukuk-u asliye ve şahsiyesine taalluk eden ve devletçe masarifi mucip olan muâhedatın akdinde (antlaşma yapılmasında) Meclis-i Umuminin tasdiki şarttır.’

Harb-i Umuminin memleketimiz için pek namusait şerait dâhilinde hitam bulması hasebiyle elim bir vazife-i tarihiye ifasına davet olunan Meclis-i Mebusan, ahiren makarrı Hilâfet ve Saltanat-ı seniyyede ahvali fevkalâde tahaddüs etmesi ve Meşrutiyetle idare olunan memalikin kâffesinde milletvekillerine temin edilen masûniyat ve muâfiyatın (koruma ve ayrıcalık) ilcâ-yı vekayi (olayların etkisiyle) ile münezz'e olması (kaldırılmış olması) hasebiyle vezaif-i mebusiyetin icabatını memleketin vaziyet-i hazırasıyla telif imkânından mahrum kalmıştır. Her şeyden önce düşünce ve vicdan özgürlüğünü gerektiren bu kutsal görevin yerine getirilmesine olanak sağlayacak bir durumun oluşmasına kadar genel oturumların ertelenmesini öneririz.”

Başkan tahriri oya sundu ve oybirliğiyle kabul edildi. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı böylece dağıldı. 4 Nisan 1920 tarihinde Salih Paşa Kabinesi¹³⁶ istifa ederek yerine 5 Nisan 1920'de Damat Ferit Paşa kabinesi gelmiştir¹³⁷.

¹³⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Mart 1920, s. 2.; *Açıksöz*, 21 Mart 1920, s. 2.

¹³⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Mart 1920, s. 4.; İstanbul'un işgal edilip Mebusan Meclisinin kapanmasıyla bazı milletvekilleri sürgün edilip tutuklanmıştır Tutuklananlar Cahit Kayra'nın *Sevr Dosyası* adlı eserinde şu şekilde yer almıştır: Dahiliye eski Nazırı Fehmi Bey, gazeteci Ahmet Emin (Yalman), Bahriye Eski Nazırı Rauf Bey, gazeteci ve eski milletvekili Hüseyin Cahit (Yalçın), İttihat ve Terakki Partisi eski genel sekreteri Mithat Şükrü Bey, üniversite profesörü ve eski milletvekili Ziya Gökalp, Dr. Tefik Rüştü (Aras). Tutuklananların tamamı için bkz. Cahit Kayra, *a.g.e.*, s. 57.

¹³⁶ Salih Paşa hükümeti, Ali Rıza Paşa Hükümetinin 3 Mart'ta istifası üzerine 8 Mart'ta kurulmuş; ancak 16 Mart'ta İstanbul'un işgali üzerine hiçbir etkinliği kalmamış ve 4 Nisan 1920'de istifa etmiştir. Zeki Sarıhan, *a.g.e.*, s. 406.

¹³⁷ Cahit Kayra, *a.g.e.*, s. 56.

İstanbul'un işgal edilip meclisin dağılmasıyla bazı milletvekilleri Anadolu'ya geçmeye başlamıştır¹³⁸.

İstanbul'un işgali olayı, belki açıkça belirtilmemiştir ama Londra Konferansı'nın bir sonucu idi. İstanbul'un işgal edilmesi Mustafa Kemal'in bu konudaki haklılığını göstermiştir. Çünkü Mustafa Kemal, meclisin İstanbul dışında toplanmasını istiyordu. Mebusan Meclisi'nin kapatılması, Ankara'da T.B.M.M.'nin açılmasını sağlamıştır.

¹³⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1920, s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

1. AMERİKAN BAŞKANI'NIN TÜRKİYE MESELESİNE DAİR NOTASI

Amerikan Başkanı Wilson'un Türkiye Barışı hakkındaki görüşlerini belirttiği notası, nisan ayının ilk haftasında basında yer almıştır. Amerikan Başkanı Wilson'un notası, *İkdam* Gazetesinin 2-3 Nisan tarihli sayılarında arka arkaya iki gün verilmiştir. Amerikan Başkanı Wilson'un notasına karşılık Müttefik Devletler, cevap niteliğinde bir nota bildirmiştir. Notaya genel olarak baktığımızda Türkiye meselesi ile ilgili düşünceler şu şekilde yer almıştır:

“Amerikan Hükümeti Türklerin İstanbul'da kalması lehindeki kararı takdir eder. Ancak bunun karşıt görüşlerinin de bir takım delillere dayandığını zanneder. Amerikan Hükümeti İstanbul ve Boğazların uluslararası denetim komisyonuna Rus delegelerinin de kabul edilmesiyle ilgili müttefik devletlerin savaş zamanında boğazların idaresinde Rusya'nın kararı konusunu askıda bırakılmasını memnuniyetle karşılamıştır.

Ermenistan'a gelince, Amerikan Hükümeti bu mağdur millete en cömert muamelenin edilmesini talep etmektedir. Sınırları konusunda ise Ermeni milletinin isteklerinin doğrultusunda şekil verilmelidir¹. Ermenistan'ın Lazistan üzerinde bir takım hakları olmalı ayrıca gerek Yunan Başbakanı Venizelos'un gerek Rum halkının Türklerden ziyade Ermenilerle birlikte geçinme isteği dikkate alınıp Trabzon Ermenistan'a verilmelidir.

Trakya konusunda ise Doğu Trakya Bulgaristan'a verilmelidir. Çünkü bu eyaletin halkı Bulgar'dır. Edirne, 40 kilise (Kırklareli) ve çevresi Bulgaristan'a verilmelidir. Irak, Arabistan, Filistin, Suriye ve Adalar hakkında Avustralya'ya uygulanan usulün Türkiye'de de uygulanması Amerikan Hükümetince münasip bulunmaktadır.

¹ *İkdam*, 2 Nisan 1920, s. 1. Amerikan Başkanı Wilson'un, Ermenistan'a dair düşünceleri *İkdam* gazetesinin 3 Nisan tarihli sayısında devam etmiştir

İzmir meselesiyle ilgili de Amerikan Hükümetinin bu konuda tam bir bilgiye sahip olmadığı bunun için bu ciddi konuda düşüncesini belirtmemektedir².

Amerikan Hükümeti Türk meselesinde yer alan iktisadi konularda yapılacak düzenlemeleri memnuniyetle kabul edecektir. Türkiye'nin Araplarla olan güney sınırıyla ilgili karardan haberdar olmak istediğini de belirtmiştir.³

Amerikan başkanı Wilson'un notasına baktığımızda Türkiye aleyhine bir nota olduğu bu nota ile Amerika'nın Türkiye'yi Avrupa dışına atma taraftarı olduğu görülmektedir. Notada Trakya konusundaki "...halkı Bulgar'dır." sözü iddiadan ibarettir. Amerika başkanı Wilson'un vermiş olduğu nota önceden vermiş olduğu Wilson İlkelerinin 12. maddesiyle çelişmektedir⁴.

1.2. Wilson'un Notasına Müttefiklerin Cevabı

Amerika Başkanı Wilson'un Türkiye meselesine dair notası basında yer almış, buna karşılık Müttefik Devletler de cevap niteliğinde bir nota hazırlamışlardır. San-Remo'da ilk ele alınan konu da buna yönelik olmuş, Wilson'a cevap niteliğinde bir karar alınmıştır.

San-Remo Konferansının Wilson'un notasına verilen cevabından önce Fransızlar, Wilson'un notasındaki Ermenistan ile ilgili görüşlerini eleştirerek bu konuyla ilgili Wilson'a:

"Mademki Ermenistan sizi bu kadar alakadar ediyor, niçin Ermenistan mandasını kabul etmiyorsunuz? Gidip oralarda neşr-i medeniyet etseniz olmaz mı?", cevabını vermiştir⁵. Amerika, Ermenistan'ın kurulmasını istediği gibi diğer taraftan mandatörlüğünü teklif eden müttefiklere bunu kabul edemeyeceğini söylemiştir. Daha öncede belirttiğimiz gibi bir devletin mandatörlüğünü kabul etmek o devlete ayrıca

² *İkdam*, 3 Nisan 1920, s. 2.

³ *İkdam*, 2 Nisan 1920, s. 1 Amerikan Başkanı Wilson'un Türkiye meselesine dair düşüncelerini belirttiği notası için bkz. *İkdam*, 2 Nisan 1920, s. 1; *İkdam*, 3 Nisan 1920, s. 2.

⁴ Wilson Prensiplerinin 12. maddesi için bkz. Fahir Armaoğlu, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi*, (c.1-2: 1914 - 1995), Ankara, Trz., s.138-139.

⁵ *İkdam*, 6 Nisan 1920, s. 1.

askeri, siyasî ve ekonomik destek vermektir. O günün şartlarında bu mümkün olmadığı için devletler bu durumda çekimser davranmışlardır.

San Remo'da ele alınan ilk konu Amerikan Başkanı Wilson'a verilecek cevap olmuştur. 22 Nisan Roma çıkışlı haberde, Wilson'un notasına verilecek cevap yer almıştır. İtalyan gazetelerine göre Amerikan Başkanının, Türkiye meselesi hakkındaki vermiş olduğu notası kesin bir senet şeklinde algılanmayacaktır. Amerika'nın hiçbir zaman Türkiye ile savaşmadığı, Müttefik Devletlerin Türkiye'ye dair görüşmelerine hiçbir zaman katılmadığı belirtilmiş ve başvekilin fikirlerinin hayal olduğu söylenmiştir⁶. Müttefik devletler, Başkan Wilson'a verdiği cevapla, notanın dikkate alınmadığını göstermiştir.

2. SEVR YOLUNDA YAPILAN HAZIRLIKLARIN TAMAMLANMASI ve SAN REMO KONFERANSI

I.Londra Konferansı'nın devam ettiği sıralarda Yüksek Konsey bundan sonraki konferansın İtalya-Fransa sınırı yakınındaki San-Remo'da toplanacağı kararını bildirmiştir⁷. 18- 26 Nisan'da İngiliz, Fransız ve İtalyan devlet adamları San-Remo'da toplanarak:

1. Osmanlı İmparatorluğu meselesi ve buna bağlı meseleleri,
2. Rusya meselesini,
3. Almanya meselesini,
4. Adriyatik meselesini, tayin edilecektir⁸.

San Remo konferansında en çok Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve küçük bir devlet haline getirilmesi konusu, geniş yer tutmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması mevzu bahis olduğu halde bu devletler, Osmanlıların görüşlerini alma lüzumu duymamışlardır. Müttefiklerin bu tavrı, daha önceki Mondros Anlaşması, Paris ve I.Londra Konferanslarında da görülmüştür.

⁶ *İkdam*, 24 Nisan 1920, s. 1.

⁷ *İkdam*, 10 Mart 1920, s. 1.

⁸ *İkdam*, 23 Nisan 1920, s. 1.

Bir Türk diplomatı olan Ali Kemal Söylemezoğlu, toplantı başlamadan önce İtalyan başvekili Nitti'ye bir mektup sunarak “ *gayet mühim ve vahim kararlar alınmadan evvel bir Türk'ün de*” dinlenmesini istemiş; fakat bu isteği yerine getirilmemiştir. Söylemezoğlu, 23 Nisan 1920'de konferansa bir muhtıra sunmuştur. Bu muhtırada İzmir, Trabzon, Adana, Bitlis, Erzurum ve Trakya'da nüfusun büyük çoğunluğunun Türk ve Müslümanların oluşturduğunu belirtmiş, ayrıca Mondros Mütarekesi'nden beri türlü felaketlerle karşılaşmış olan Türk milletinin “ *muzaffer devletlerden adilane insanca bir karar vermelerini*” istemiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama azmi içinde bulunan müttefikler bu muhtırayı dikkate bile almamışlardır⁹.

2.1. San Remo Konferansında Alınan Kararlar

10 Ağustos 1920'de imzalanmış olan; ancak hiçbir geçerliliği olmayan Sevr Anlaşmasının kararları San-Remo Konferansı'nda belirlenmiş ancak Müttefik Devletlerin aralarında tam bir uyuşma sağlanamadığı için ve gelen tepkilerin de büyük olması sebebiyle imzalanma süresi Ağustos'a kadar uzamıştır. Sevr Anlaşmasının maddelerini oluşturan bu kararlara genel olarak baktığımızda aşağıdaki şu meselelerle ilgili kararlar alınmış olduğunu görüyoruz:

2.1.1. Trakya Meselesi

Trakya Bölgesi, Birinci Londra Konferansı'nda Yunanistan'a verilmiş, ancak Trakya sınırının Çatalca mı, yoksa Midye-Enez hattı mı olması hakkında tartışmalar olmuştur. Daha sonra sınırın Çatalca hattı olması kararı alınmıştır. Askeri komitenin Terkos Gölü'nün İstanbul'un Önemli bir su havzası olduğunu, bu yüzden buranın mutlaka Müttefik Devletlerin kontrolü altında bulunması gerektiğini bildirmeleri üzerine Çatalca olarak belirlenen sınırın nereden geçireceği üzerinde bir anlaşmaya varılamamıştır¹⁰.

⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, M.E.B.Y., İstanbul, 1991, s.145.

¹⁰ Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Ankara, 2004, s. 228.

San-Remo Konferansı sırasında 22 Nisan 1920 Perşembe günü gündemdeki maddelerin görüşülmesine geçilmeden önce İtalya Başbakanı, Yüce Kurul'a Osmanlı Sadrazamı'nın İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserlerine Trakya, İzmir, Edirne'deki Müslüman nüfus hakkında yüce kurula sunulması için bir nota vermiş olduğunu bildirmiştir. Sadrazamın verdiği notada nüfus durumu şöyleydi:

	Genel Nüfus	Müslüman Nüfusu
Batı Trakya	520.574	362.455
Edirne	631.094	360.470
İzmir İli	1.819.616	1.437.983

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, bu sayıların hangi yılın sayıları olduğunu sorduğunda İtalya Başbakanı Nitti bunun bilinmediğini söylemiştir¹¹.

Trakya meselesinin görüşüldüğü toplantıda delegeler, Trakya Bölgesinin Yunanistan'a verilmesi kararını almıştı¹². Trakya sınırı ile ilgili Yüce Kurul'un aldığı kararlar şöyledir:

1. Çatalca çizgisinin Türkiye'nin Avrupa'daki sınırı olacağı hakkında 18 Şubat 1920 günü geçici kararlarını doğrulamak ve gerçek sınırın, Yüce kurulca alınan kararda Terkos Gölü'nün içinde bulunduğu havzanın, Türk toprakları kapsamına gireceği sınır olacağını saptamak,
2. Askersizleştirilmiş bölge hükümleri saklı kalmak üzere bu çizgi dışındaki toprakların Gelibolu'yu da kapsamak üzere Yunanistan'a verilmesi,
3. Edirne için ön görülen belediye yönetiminin anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sayılarak 6 ay (1yıl değil) içinde kurulması¹³.

San-Remo Konferansı'nın Trakya ile ilgili aldığı bu karar doğrultusunda Trakya sınırı anlaşmanın 27. maddesinde yer almıştır.

¹¹ Osman Olcay, *Sevr Anlaşmasına Doğru*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1981. s. 511.

¹² *İkdam*, 3 Mayıs 1920, s. 1.

¹³ Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 519.

Arazinin % 84'ünün Türklerin tasarrufunda olan bu bölgenin Yunanistan'a bırakılması Osmanlı Devletinin var olma, yaşama ve emniyet hakkına olduğu kadar milletin kendi kaderine hâkim olması hakkına da tecavüz etmekteydi¹⁴.

2.1.2. İstanbul Meselesi

Birinci Londra Konferans'ında Boğazlar bölgesinde Marmara Kıyıları hariç tüm İstanbul, Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Ancak San-Remo Konferansı sırasında İstanbul'la ilgili haberler basında yer almaya devam etmiştir. *Chicago Tribuna Gazetesi* Türk barışını konu aldığı bir makalesinde İstanbul'la ilgili olarak müttefiklerin aldığı kararda İstanbul'un 10 km ve bir hinterlant ile İngiliz, Fransız, İtalyan ve şekil aldıktan sonra Rusya ve isterse Amerika'dan oluşan bir ulusal idare altına alınacaktır. Yunanistan, Romanya, Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye'ye de bir oy hakkı verilecektir. Bu uluslararası idarenin başında ikişer sene arayla büyük hükümetlerden biri mandatör olacak ilk iki sene İngiltere'ye ait olacaktır (İkinci sene kimin olacağı belirtilmemiştir.)¹⁵.

22 Nisan Roma çıkışlı haberde Yüksek Konseyin Türkiye meselesine dair İstanbul hakkında karar verdiğini böylece Türklerin İstanbul'da kalacağı¹⁶ ve İstanbul'un başkent olarak bir komisyon tarafından idare edileceği belirtilmiştir¹⁷.

İstanbul'la ilgili kararlar, anlaşmanın üçüncü bölümünün birinci kısmında 36. maddede yer almıştır. Anlaşma maddesine göre Osmanlı Hükümetinin İstanbul üzerindeki haklarına dokunulmamasına, hükümet ile Padişah'ın İstanbul'da oturmasına ve İstanbul'un Osmanlı Devletinin başkenti olarak kalması kararlaştırılmıştır. Ancak Türkiye, bu anlaşma ile bunu tamamlayan anlaşmaların özellikle ırk, dil ve din azınlıkların hukukuna saygı gösterilmekte kusur ederse Müttefik Devletler, belirtilen hükümleri değiştirme hakkını saklı tutacaktır¹⁸.

¹⁴ *İkdam*, 18 Temmuz 1920, s. 1.

¹⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920, s. 1.

¹⁶ *İkdam*, 25 Nisan 1920, s. 1.

¹⁷ *İkdam*, 15 Mayıs 1920, s. 1.

¹⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920, s. 3.

2.1.3. Boğazlar Meselesi

Boğazlar ile ilgili haberlere baktığımızda 21 Nisan San-Remo çıkışlı haberde, yapılan toplantıda boğazların idare usulü görüşülmüştür. Görüşmelerde boğazların uluslararası bir idareye tabi olacağı kararı alınmıştır. Boğazlar meselesiyle ilgili alınan kararlar, *Goven Deba* Gazetesi'nde şu şekilde yer almıştır:

*“ El hasıl bahri sefit ile Karadeniz arasında Sefa inin serbestçe seyrüsefer etmelerini temin etmek maksadı İstihdat edildiğinden sulh ve müsalemet devresinde ifa-i vazife edecek olan kontrol heyetinin askeri olmayıp siyasi bir mahiyette olması ve mahiyetinde icraate memur, harbiye ye ve bahriyeye mensup memurlar bulunması icap eder...”*¹⁹

22 Nisan Roma çıkışlı habere göre boğazlarla ilgili yapılan görüşmeler sonucunda Çanakkale Boğazı kontrolü üç devlet (İngiltere, Fransa, İtalya) tarafından sağlanacaktır²⁰. Buna karşılık Boğazlar için bir komisyon oluşturulacak bu komisyonda İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan bulunacak; İngiltere, İtalya, Fransa ve Japonya'nın ikişer diğerlerinin birer delegesi bulunacaktır²¹.Boğazlarla ilgili kararlar, anlaşmanın üçüncü bölümünün ikinci kısmında 37. madde ile 61.maddeleri arasında yer almıştır.

37. madde: Çanakkale Boğazı, Marmara denizi ve Karadeniz boğazı dâhil olmak üzere boğazlar gerek savaşta gerekse barışta bayrak ayrımı yapılmaksızın bütün ticaret ve savaş gemileriyle askeri ve ticari uçaklara açık bulundurulmasını hükmeder²².

40. Madde: Boğazların yönetilmesi için bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyonda İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika, Japonya, Rusya (eğer milletler cemiyeti üyesi olursa veya olduğundan itibaren), Yunan Hükümeti, Romanya, Bulgaristan(eğer milletler cemiyeti üyesi olursa veya olduğundan itibaren) devletlerinin temsilcileri bulunacaktır. Adı geçen her devlet bir temsilci atayacak İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika, Japonya, Rusya temsilcilerinin her birinin ikişer oyu Yunanistan, Romanya ve

¹⁹ *İkdam*, 23 Nisan 1920, s. 1.

²⁰ *İkdam*, 24 Nisan 1920, s. 1.

²¹ *İkdam*, 15 Mayıs 1920, s. 1.

²² *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920, s. 3.

Bulgaristan'ın temsilcilerinin de her birinin bir oyu bulunacaktır. Komisyon üyeleri, ancak kendilerini tayin etmiş olan hükümet tarafından görevden alınabilir²³.

Boğazlar Komisyonunun başkanlığı iki yıl süreyle bir hükümetin başkanlığında olacak, komisyonun kendine has teşkilatı, bütçesi, polis heyeti bulunacaktır²⁴. Boğazlar için oluşturulan komisyonun statüsüne bakıldığında, komisyona bir devlet havası verilerek boğazlarda Osmanlı Hükümetinin, üzerinde bir devlet oluşturulmak istendiği görülmektedir.

2.1.3. İzmir Meselesi

Birinci Londra Konferansı sırasında İzmir'in Yunanistan'a verilmesi konusunda görüş birliğine varılmış, ancak bu taslak olarak kalmıştı. San-Remo Konferansı'nda İzmir meselesi tekrar görüşülmüştür. *Chicago Tribune* Gazetesi, barış şartlarında İzmir'le ilgili olarak; Aydın vilayetinin Yunanistan'a verileceği, İzmir şehrinin Yunan idaresinde serbest bir şehir olarak kalacağı, için de güya serbest bir Türk mahallesinin ayrılacağını bildirmiştir²⁵.

Journal de Deba Gazetesi de, İzmir için mahalli bir parlamento oluşturulacağından ve parlamentonun ilk toplantısından iki sene sonra İzmir'in Yunanistan'a verilmesi Milletler Cemiyeti'ne talep edilecek, fakat bu kesin bir karar değildir; ancak tayin edilen müddetin iki sene yerine beş seneye çıkarılması ihtimali vardır diye yazmaktadır²⁶.

Sonuç itibariyle Londra Konferansında İzmir meselesine dair kabul edilen taslak üzerinde bölgenin idaresine ilişkin siyasi nitelikli maddelerde kayda değer bir değişiklik yapılmadı. Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ve Fransızların ısrarı üzerine, Cemiyetin yapacağı ve belki de Yunanistan'ın bölgeyi ilhakına yol açabilecek olan halk oylamasını önceleyen dönem iki yıldan beş yıla çıkarılmıştır.

²³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920, s. 4.

²⁴ *Açıksöz*, 27 Mayıs 1920, s. 3. ; *Hâkimiyet-i Milliye* 24 Mayıs 1920, s. 1. ; Boğazlarla ilgili "37-61" arasındaki maddeler için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Temmuz 1920, s. 3-4. ; *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1920, s. 4.

²⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920, s. 1-2.

²⁶ *İkdam*, 3 Mayıs 1920, s. 1.

İzmir meselesiyle ilgili maddeler anlaşmanın 65.–83. maddeleri arasında yer almıştır²⁷. İzmir'in yönetiminin Yunanlılara verilmesiyle bu bölgeyi tamamen Yunalaştırmak amaçlanmıştır; çünkü yönetim kimin elinde ise o bölgede yapılacak her türlü değişiklik o devletin tekelindedir. İleride de görüleceği gibi Yunanlılar, bölgede nüfuslarını artırmak için Yunan nüfusunu buraya çekmeye çalışacaktır.

2.1.3. Ermenistan Meselesi

Ermenistan meselesi konferansta tam neticelenmeden basında Ermenistan ile ilgili haberler yer almaya başlamıştı. 24 Mart tarihli Avam kamarasındaki toplantıda, İngiliz Başvekili Lloyd George'nun vermiş olduğu bir beyanatta Amerikan'ın, Ermenistan'ın kurulmasını arzu ettiğini ancak himayesini kabul etmediğini belirtmiştir²⁸. Daha öncede söylediğimiz gibi Müttefik Devletleri'nin hepsi Ermenistan'ın kurulması konusunda hem fikirlerdi; ancak hiçbiri Ermeniler'e mandatör olmayı kabul etmiyordu. Çünkü bir devletin mandatörü olmak o devlete maddi ve askeri destek vermek demektir. Bundan dolayı kimse bu sorumluluğu üzerine almıyordu.

Gelen haberlerde Ermenistan'ın vekâletinin Milletler Cemiyetinin yönetimine verileceği, Millet Cemiyetinin kendisine vekil olarak tarafsız bir devleti memur edebileceği, Ermenistan için lazım olan idare memurlarının tarafsız devlet tarafından verileceği, Amerika'dan dahi memur ve para alınacağı belirtilmiştir²⁹. 25 Nisan Paris çıkışlı bir haberde de Ermenistan üzerindeki vekâletin Milletler Cemiyetine bırakılmayacağı, serbest bir devlet halinde teşekkül edecek olan Ermenistan'a yardım etmesi için İsveç ve Norveç'ten bunun talep edileceği³⁰ ayrıca Ermeni devletinin devamı için on sene zarfında üç yüz milyon frankın lazım olduğu ve para konusunda Amerika'nın yardımının ne derece olacağını Amerika Hükümetine sorulması gerektiği kararı alınmıştır³¹.

²⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Temmuz 1920, s. 2–3. İzmir ile ilgili alınan kararlar için bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Temmuz 1920, s. 2–3.

²⁸ *İkdam*, 3 Nisan 1920, s. 1.

²⁹ *İkdam*, 23 Nisan 1920, s. 1.

³⁰ *İkdam*, 27 Nisan 1920, s. 1.

³¹ *İkdam*, 3 Mayıs 1920, s. 1.

Netice itibariyle Ermenistan meselesi, anlaşmanın üçüncü bölümünün altıncı kısmında 88–93 maddeleri arasında yer almıştır³². Anlaşmaya göre; Türkiye, Ermenistan'ı özgür ve bağımsız bir devlet olarak tanıyacak, Türkiye ile Ermenistan arasında Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis illerinde sınırların nasıl olacağı konusunda Amerika Başbakanı hakem olacak ve Ermenistan sınırı olacak Osmanlı toprakları askerden arındırılacaktır³³.

2.1.5. Musul Meselesi

Birinci Londra Konferansında Fransa, İngiltere'nin Irak üzerindeki mandaterliğini (Musul bölgesindeki petrollerden istediği payın İngiltere tarafından kabul edilmemesinden dolayı) çekince koyarak kabul etmiştir. Fransa ile İngiltere arasında Musul petroleri konusundaki sorun, Birinci Londra Konferansı'nda aşılamayarak San-Remo Konferansı'na bırakılmıştır. San-Remo Konferansının ilk toplantısının yapıldığı 18 Nisan 1920 tarihli oturumunda bu mesele ile ilgili Lloyd George, Musul Petrollerinin yüzde ellisini isteyen Fransız Başbakan'ı Millerand'a Mezopotamya'nın yönetiminin çok pahalı olduğunu, bugünkü askeri kuvvetler azaltıldığında bile bu ülkenin ancak zararına yönetilebileceğini bunun için tek gelir umudunun petrol olduğu belirttikten sonra, İngilizlerin Fransa'ya Büyük Britanya'nın aldığı şartlar dâhilinde (yani Mezopotamya'nın yönetim giderleri düştükten sonra) yüzde yirmi beş pay vermeye razı olduğunu söylemiştir. Millerand ise, 1916 yılında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması ile Musul'un Fransa'ya verildiğini bu yüzden de petrol ve Musul sorunlarının birlikte incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Musul petroleri ile ilgili problem, konferans süresince Fransız delegesi Berthelot ve İngiliz delegesi Sir John Catmon arasında görüşülmüştür³⁴. 25 Nisan 1920 tarihinde San-Remo'da imzalanan Musul petroleri konusundaki anlaşmaya göre; petrol şirketi devamlı olarak İngiliz yönetiminde kalacak, ayrıca İngiltere hisselerinin % 75'ine sahip olacak, eski Alman hissesi olan %25 payı ise Fransa'ya devredilecektir³⁵.

³² *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1920, s. 3.

³³ *Açıksöz*, 27 Mayıs 1920, s. 3–4.

³⁴ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 239–240.

³⁵ Salih Yapar, *Sevr Anlaşması ile Lozan Anlaşması'nın Karşılaştırılması* (Marmara Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s. 68–69.

2.1.6. Kapitülasyonlar

San-Remo'da alınan kararlar doğrultusunda kapitülasyonlar Sevr Anlaşması'nın genel hükümler başlığı altında anlaşmanın 136. maddesinin yer almıştır.

Anlaşmaya göre; Türkiye'ye yeni bir adli sistem getirilecektir. Bunun için de İngiltere, Fransa, Japonya temsilcilerinden oluşan bir komisyon Osmanlı Devleti'nin oyunu da alarak bu yeni sistemi tavsiye edeceklerdir. Müttefikler kapitülasyonların ne zaman kaldırılıp bu yeni sisteme ne zaman geçileceğini kendi aralarında belirleyeceklerdir. Bu belirsiz süre içinde kapitülasyonlardan anlaşma dışında bulunan ülkelerde yararlanabileceklerdir³⁶.

2.1.7. Kürdistan Meselesi

Kürdistan meselesi, bazı Kürt gruplarının gerek Paris gerekse Londra konferanslarında Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istediklerini belirten yazıları üzerine San-Remo da görüşülmeye başlanmıştır.

Konferanstan gelen haberlere göre, yapılan görüşmelerde Kürdistan hakkında bir komisyon tayin edildiği ve görüşmelere başlanıldığı bildirilmiştir. Yapılan görüşmeler sonucu Kürdistan meselesi halledilmiştir³⁷.

Kürdistan meselesi, anlaşmanın 62. 63. ve 64. maddelerinde yer almıştır. Bu maddelerde Kürdistan sınırı, Fırat'ın doğusunda gelecekte tespit edilecek Ermenistan'ın güney sınırının güneyi ile Türkiye'yi Suriye ve Irak'tan ayıran sınır çizgisinin kuzeyinde bulunan Kürt unsurunun sayı olarak fazla bulunduğu bölge olarak belirlenecektir. Bu antlaşmanın konulmasından itibaren altı ay içinde İstanbul'da toplanıp İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinden her birinin birer delegesinden oluşan bir komisyon tarafından tespit edilecektir. Ayrıca bu plan Süryani, Geldani ve adı geçen diğer azınlıkları himayeye dair taahhütleri kapsayacak, bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, İran ve Kürt temsilcilerinden oluşan bir komisyon yerinde inceleme yaparak bu

³⁶ Salih Yapar, *a.g.e.*, s. 120.

³⁷ *İkdam*, 23 Nisan 1920, s. 1. ; *İkdam*, 24 Nisan 1920, s. 1.

anlaşma gereğince Türkiye'yi İran'dan ayıran sınır çizgisinde icap ederse düzeltmeler yapılması gerektiğini karara bağlayacaktır.

Osmanlı Hükümeti, söz konusu komisyon üyelerinden toplu halde birinin veya diğerinin kararlarını bildirdiği günden itibaren üç ay içinde uygulanacağını şimdiden taahhüt eder.

Bu anlaşmanın yürürlüğe konmasından bir süre sonra bölgedeki Kürtler eğer Türkiye'den ayrılma isteklerini çoğunluğu sağladıklarını ispat ederek; Birleşmiş Milletler Meclisi'ne başvururlarsa meclis de uygun görür ve Türkiye de bu tavsiyeye uymayı ve bu bölge üzerindeki bütün haklarını bırakmaya taahhüt eder denilmektedir³⁸.

Türk barış koşullarının belirlendiği diğer konulara özetle baktığımızda;

- Türkiye'nin güneyinde Suriye, Filistin, Arabistan ve Irak kendisinden ayrılıyor. Suriye ve Irak, İngiliz mandasına giriyor, şimdilik ise bağımsız hükümetler olarak tanınıyor³⁹.
- Adana ve Antalya yöreleri gerisindeki toprakları ile birlikte Fransa ve İtalya'nın ekonomik bölgelerini oluşturacaklardır⁴⁰.
- Türkiye'nin ordusu olmayacaktır. İçte barış ve düzenin temini için 35.000 kişilik bir jandarma kuvvetiyle 15.000 kişilik askeri kuvvet görev yapabilecektir. Padişahın özel askeri birliği 700'ü geçmeyecek bir birlikten kurulacaktır.
- Donanma da olmayacak, yalnız sahil muhafızlığı için küçük çapta deniz gücü bulundurulacak, mevcut gemiler teslim edilecektir.
- Batum Limanı, Gürcistan, Azerbaycan ve İran'ın mahreci olacaktır.
- Ermenistan yalnız olmak üzere Trabzon limanına sahip olacak ve Türkiye İzmir'de olduğu gibi bir mıntikasını bulunduracaktır. Türkiye, ayrıca kendisinden barış şartlarına göre elinde alınan bölgede serbest transit hakkına sahip olacağı gibi limanlardan da istifade edecektir.

³⁸ Ömer Budak, "Sevr Paylaşımı" *Türkler Ansiklopedisi*, c.15, Ankara, 2002, s. 837.

³⁹ *İkdam*, 3 Mayıs 1920, s. 1.

⁴⁰ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, T.T.K.B., Ankara, 1989, s. 91.

- Milletler Cemiyetine dâhil olan bütün devletler, İstanbul-Haydarpaşa, İzmir, İskenderun, Hayfa, Basra, Trabzon, Batum limanlarında serbestçe istifa edebilecektir⁴¹.
- İngiltere, Fransa ve İtalyan temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından memleketin maliyesi düzenlenip kontrol altına alınacaktır⁴².
- Osmanlı Devleti; Mısır, Sudan, Kıbrıs, Fas, Tunus, Trablusgarp ve Akdeniz adalarındaki hükmünden vazgeçecektir⁴³.
- Türkiye, Türkiye’de bulunan her azınlığı dil, din, soy, millet ayrımı yapmaksızın korumak zorunda olacak; Türkiye’de yaşayan herkes her vicdanın ve her mezhebin gereklerini açıkta ya da özel olarak yerine getirme hakkına sahip olacak⁴⁴.

San-Remo Konferansı’nda alınan kararlar doğrultusunda hazırlanmış olan Sevr Anlaşması’nın metni on üç bölüm ve buna bağlı kısımlardan oluşup tamamı 433 maddeden meydana gelmiştir. Maddeler bakıldığında tam bir ölüm fermanıdır. Osmanlı’nın askeri, donanması, maliyesi ve önemli sınırları elinden alınmış ve Osmanlı Anadolu’da küçük bir bölgeye sıkıştırılmıştır. Bu durum ileride de görüleceği gibi halkın tepkisine neden olup, halkın harekete geçmesine olanak sağlayacaktır⁴⁵.

3. OSMANLI HEYETİNİN PARİS’E ÇAĞRILMASI

San-Remo Konferansı’nın aldığı kararlar arasında Osmanlı Devleti’nin Paris’e daveti de bulunmaktaydı. Müttelik Devletler, görüşmelerini tamamlayıp anlaşmaya son şeklini verdikten sonra Osmanlı Devleti’ni Paris’e davet etmiştir.

Delegeler 10 Mayıs’ta Paris’e davet edildiği sırada, Damat Ferit’in İstanbul’dan ayrılmamasını istenmiştir. Bundan dolayı Tefik Paşa İstanbul’a davet edilerek sadrazamla uzun bir görüşme yapmış ve oluşturulacak heyetin başına getirilmiştir.

⁴¹ *Açıksöz*, 23 Mayıs 1920, s. 3.

⁴² *İkdam*, 25 Nisan 1920, s. 1.

⁴³ *Açıksöz*, 27 Mayıs 1920, s.1.

⁴⁴ Salih Yapar, *a.g.e.*, s. 96.

⁴⁵ Sevr Anlaşması’nın 433 maddesinin tamamı için bkz. Seha L. Meray- Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri*, A.Ü.B. , Ankara 1977, s. 45–184.

Diğer delegeler ise Reşit Bey (Dâhiliye Nazırı), Fahrettin Bey (Maarif Nazırı) ve Mahmut Muhtar Paşa'dır. Ayrıca delege heyetinin her daireden bir uzman ve bir yazıcı heyeti bulunacaktır⁴⁶. Delege Heyeti'ne seçilen Harbiye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'ya bir telgraf çekilerek Paris'e gitmesi istenmiştir⁴⁷.

Delege Heyeti'nin seçileceği günlerde Tevfik Paşa, *İkdam* Gazetesi muhabiri ile bu konuda bir görüşme yapmıştır⁴⁸. Tevfik Paşa *İkdam* Gazetesi muhabiri ile yapmış olduğu görüşmede Delege Heyeti'ne refakat edecek uzmanların belli olmadığını söyledikten üç gün sonra Delege Heyeti'ne refakat edecek uzmanların kimlerden olacağına dair karar verilmiştir. Buna göre:

- Hariciyeden : Hukuk Müşaviri Münir Bey
- Maliyeden : Müfettiş Kazım Bey ve Davut Efendi
- Bayındırlıktan: Muhtar Bey (geçici Bayındırlık Müsteşarı)
- Adliyeden : Abdurrahman Münip Bey (geçici Adliye İşleri Müdürü)
- Harbiyeden : Kaymakam Kadri Bey ve Damat Binbaşı İsmail Hakkı Bey
- Evkaftan : Seniyüddün Bey (hukuk müşaviri)⁴⁹

Delege Heyeti ve heyete refakat edecek uzmanlar belli olduktan sonra, 1 Mayıs 1920'de Paris'e hareket etmiştir.⁵⁰

Delegelerin Paris'e hareket ettiği sırada Mustafa Kemal, Amerikan Hükümetine ve Müttefik Devletlerin dışişleri başkanlarına Fransızca birer nota göndermiştir. Notada: Halkın, artık ümitlerini Ankara Hükümetine çevirdiğini, bundan sonra İstanbul Hükümetinden ve Padişah'tan bir şey beklenilmediği, halkın Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne destek verdiği, bundan sonra yapılacak anlaşmaların Ankara Hükümetiyle yapılması gerektiğini, notasında bildirmiştir⁵¹.

⁴⁶ *İkdam*, 23 Nisan 1920, s. 1.

⁴⁷ *İkdam*, 28 Nisan 1920, s. 1.

⁴⁸ *İkdam*, 25 Nisan 1920, s. 1.

⁴⁹ *İkdam*, 27 Nisan 1920, s. 1.

⁵⁰ *Açıksöz*, 9 Mayıs 1920, s. 3.

⁵¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Mayıs 1920, s. 1.

Monitör Gazetesi, barış heyetindeki delegelerin, özellikle İstanbul, İzmir ve Trakya meselelerini müdafaa edileceğini bildirdiklerini yazmıştır⁵².

27 Nisan 1920 tarihli *İkdam* Gazetesi delegelerin tayin edildiği günlerde delegelere sunulacak olan şartlar hakkında yazmış olduğu makalede şu düşüncelere yer vermiştir:

Barışın nasıl bir barış olduğu konusunda derin düşünmeye gerek yoktur. Önceden yapılan üç anlaşmanın(Almanya ile Versay, Avusturya ile Sen Jermen, Bulgaristan ile Nöyi) içeriğine bakıldığında bir fikir edinilebilir. Bundan önce yapılan anlaşmalarda da mağlup devletler konferansa dâhil olmamış ve görüşmelere katılmamıştır. Daha sonra hâkim karşısına çıkmış bir kabahatli gibi konferans huzurunda bildiriye dinlemiş ve kabul etmiştir.

Gazete, bu notayla ilgili olarak verilen bildiriye, barış kararlarıyla ilgili bazı noktalarda itiraz edilmesi hakkının mağluplarda olması gerektiğini belirtmiştir.

Gazete, bu noktada delegelerden böyle hizmet beklenildiğini, itiraz haklarını dikkatli ve becerikli bir şekilde belirtilmesi halinde iyi bir netice elde edileceğini söylemiştir. Bunun için delegelerin hazırlık yapması gerektiğini, böylece güç ve iktidarlarını göstermiş olacaklarını, gösterilecek güç ve kuvvetin de heyet içinde bulunacak olan uzman ve danışmanların deneyimli olmasına bağlamıştır.

Diğer bir konuda önceki yapılan barış anlaşmalarında mağlup tarafların kendi barışları hakkında nasıl itiraz ettiğinin iyi bilinmesi gerektiği ve itirazları konferans tarafından kabul edildiyse, kendi itirazlarını da buna göre yapılmaması gerektiği, belirtmiştir.

Bir Hind heyeti delegesi, Lloyd George'a müracaatında Türkiye barışının diğer barışlardan bir farkı olup olmayacağını sorduğunda Lloyd George: Bütün mağlup devletlerin aynı tarz ve surette muameleye tabi tutulacağını, Türkiye bir İslam devletidir, diye diğer mağlup Hıristiyan devletlerden ayrı tutulmayacağını örneğin;

⁵² *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1920, s. 1.

Avusturya ve Türkiye'nin barışının birbirinden farklı olmayacağına dair bu konuda teminat verdiğini söylemiştir⁵³. Lloyd George'un bu sözlerinin yalandan ibaret olduğu, anlaşmanın şartlarının açıklanmasından sonra belli olmuştur. Çünkü Osmanlı Heyetine sunulan şartlar, diğer yapılan üç anlaşmanın en ağır olmuş ve herkeste büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Konferansın sürdüğü günlerde *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi* yazmış olduğu bir makalede yapılması düşünülen haksızlıklara karşı Millet'in kendini savunması gerektiğini bildirmiştir. İzmir ve çevresinin Yunanlılara verilmesinin düşünüldüğünü belirtilmiş, bu durum karşısında milletin itiraz edip bunun karşısında olması gerektiğini, aksi durumda Türkiye diye bir yerin kalmayacağını söylemiştir⁵⁴.

3 Mayıs 1920 tarihli *İkdam Gazetesi*, Delege Heyeti'nin Paris'e hareket ettiği günlerde yazmış olduğu " *Adalet İsteriz* " adlı makalesinde delegelere verilecek olan anlaşma tasarısının dış kaynaklardan gelen haberler doğrultusunda koşullarının ağır ve ezici olduğunu bildirilmiştir.

Anlaşma şartlarında Trakya denilen Edirne vilayeti ile Çatalca sancağı bizden alınıp, Yunan sınırına kadar İzmir dâhil Yunanistan idaresine verilmiştir. Gazete bu konuyla ilgili görüşünde nüfusça Türk ve Müslüman olan ve devletin en önemli yeri olarak bulunan Trakya ile İzmir'in Osmanlı'dan alınıp Yunanistan'a verilmesini anlamadıklarını belirtmiştir.

Bu konuyla ilgili daha Balkan savaşları sonrasında Bükreş'te yapılan barış konferansında Yunan Başbakanı Venizelos, Trakya'nın Yunanistan'ın dışında olduğunu kabul etmiş ve bunu Atina Meclisi'ndeki konuşmasında da itiraf etmiştir.

Gazete, Trakya ve İzmir hakkında belirtilen istatistiklerin uydurma olmadığını tamamen gerçeklere dayandığını ve bu konuda yapılacak istatistiklerden asla

⁵³ *İkdam*, 27 Nisan 1920, s. 1.

⁵⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Nisan 1920, s. 2.

Korkmadıklarını belirtmiş ve bu doğrultuda Paris'e giden heyetin konferansa "Adalet isteriz." vazifesiyle gittiğini söylemiştir⁵⁵. Basın Paris'e giden delege heyetinin hangi amaçla gitmesi gerektiğini ve orada nasıl davranması gerektiğini belirtmesine rağmen Paris'e giden heyet bu doğrultuda hareket etmemiş, korkak davranarak hakkını savunmamıştır.

3.1. Konferans Kararlarının Osmanlı Heyeti'ne Verilmesi ve Heyetin

Kararlara Bakışı

San-Remo Konferansı'nın bitmesiyle, alınan kararların Osmanlı Devletine verilmesi için Delege Heyeti Paris'e çağırılmıştır. Paris'e gitmek üzere oluşturulan heyet, 11 Mayıs'ta Paris'te hazır bulunmak için 1 Mayıs'ta İstanbul'dan ayrılmıştır. 11 Mayıs'ta Paris'e gelen Osmanlı Heyeti'ne düzenlenen kısa bir törenden sonra anlaşma metni Fransız başbakanı Millerand tarafından heyet başkanı Tevfik Paşa'ya verilmiştir. Millerand, kararları verdiği sırada kısa bir konuşma yapmıştır. Yaptığı konuşmada Osmanlı Hükümetinin 1914'te dış güçlere kapılarak Birinci Dünya Savaşına girmesinin savaşın birkaç ay uzamasına sebep olduğunu, bunun bir daha tekrarlanmaması için İtilaf Devletlerinin önlemleri almak vazifesinde olduğunu söylemiştir. Ayrıca Boğazların serbest olmasıyla beraber İstanbul'da Padişah'ın egemenliğine karar verdiğini, böylece Osmanlı Devleti'yle adil bir barış yapmak arzusunda olduklarını bildirmiştir⁵⁶. Osmanlı Heyeti'ne, cevabın verilmesi için bir aylık süre tanınmıştır⁵⁷.

Tevfik Paşa, verilen kararı çekmiş olduğu bir telgrafla Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiştir. Telgrafta, barış şartlarının kabulü veya tatbiki halinde milletin hayatını sürdüremeyeceğini, yaşamanın imkânsız olduğunu, barış şartlarının siyasi, mali, idari ve adli içerikli ağır bir anlaşma olduğunu bildirmiştir. Ayrıca telgrafta bizim için hayati derecede bulunan iki konu hakkında verilen kararların, kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu iki konu: Batı sınırimız, İstanbul ve etrafının idaresidir.

⁵⁵ *İkdam*, 3 Mayıs 1920, s. 1.

⁵⁶ *İkdam*, 15 Mayıs 1920, s. 1.

⁵⁷ *Peyam-ı Sabah*, 14 Mayıs 1920, s. 1.

Tevfik Paşa, barış şartlarının “ *Devlet ve istiklal merhumları ile katiyen kabil-i telif* ” olmadığını itiraf etmiştir⁵⁸.

Tevfik Paşa'nın çekmiş olduğu telgraf ayın 13'ünde İstanbul'a varmıştır⁵⁹. Anlaşma metninin gelmesiyle nazırlardan ve meclis azalarından oluşan bir komisyon Yıldız Sarayı'nda bir toplantı yapmıştır. Yapılan toplantıda Paris'teki Delege Heyeti'ne gönderilmek üzere Müttefik Devletlere verilecek cevabın esasları belirlenmiştir⁶⁰.

Türkiye'ye sunulan barış şartlarının gelmesiyle basında, kararları yorumlayan haberler çıkmaya başlamıştır. Anlaşma şartlarının delegelere verildiği günlerde *Açıksöz* Gazetesi, Damat Ferit'in Millet adına anlaşmayı kabul edeceğini milleti İngiliz esaretine vermek arzusunda olduğunu işittiklerini yazmıştır. Damat Ferit'in tavrını eleştiren yazıda, Ferit Paşa'nın geçen sene de Paris Konferansı'nda milleti müdafaa edeceği yerde Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulmasını normal görmüş ve buna karşı gelen milleti de zalim ve savaş taraftarı olarak göstermiştir.

Gazete Damat Ferit'in ülkeyi iyi yönetmediği halde bırakmadığını oysa diğer memleketlerde dikiş tutturamayan hükümetlerin yerlerini daha iyi kişilere bıraktıklarını oysa bu durumun Damat Ferit Hükümeti'nde görülmediğini eleştirmiştir.

Milletin rızası olmadığı halde, Damat Ferit'in her türlü felaketi kabul eden, memleketi İngiliz parası, İngiliz idaresi ile yöneteceğini zanneden bir kişi olduğunu belirterek bu durumun asla kabul edilmeyeceğini “... *Sulhu ak edecek, ancak millet tarafından intihâb olunacak mümessiller...*” olduğunu belirtmiştir⁶¹.

Hâkimiyet-i Milliye, barış şartlarının Türklerce kabul edilmeyeceğini ancak İngilizlerin, kendilerine hizmet için getirdikleri Damat Ferit'in kabul edeceğini söylemiştir⁶².

⁵⁸ *İkdam*, 15 Mayıs 1920, s. 1.

⁵⁹ *Peyam-ı Sabah*, 14 Mayıs 1920, s. 1.

⁶⁰ *İkdam*, 22 Mayıs 1920, s. 1.

⁶¹ *Açıksöz*, 16 Mayıs 1920, s. 1.

⁶² *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1920, s. 1.

15 Mayıs 1920 tarihli *İkdam* Gazetesi, barış şartlarını irdelediği makalesinde barış şartlarına göre bütün Edirne vilayetinin Yunanlılara verilmesiyle Yunan sınırının İstanbul surlarına kadar dayandırıldığını belirtmiş ayrıca hem doğu hem de batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesinin adaletsizlik olduğunu halbuki diğer mağlup devletler ile (Almanya, Avusturya, Bulgaristan) imzalanan barış şartlarındaki arazi meselelerinde milletin iradesinin esas alındığını; ancak Türklere Trakya konusunda böyle davranılmadığını bunun adaletsizlik olduğunu belirtmiştir.

İstanbul konusunda da İstanbul'un başkent olarak kalmasına ve padişahın egemenliğine karar verildiği halde İstanbul ve çevresinin Türklerin olmadığı bir komisyonda idare edilmesini haksızlık olarak göstermiştir. Bu konuyla ilgili diğer mağlup devletlere reva görülmeyen muamelelerin Osmanlı Devleti'nde tatbik edilmek istendiği söylenmiştir.

Kararlar, açıklanmadan önce Müttefik Devletler, şartların adil olduğunu diğer mağlup devletlerle yapılan anlaşmalardan bir farkının olmadığını devamlı verdikleri beyanatlarda belirtmişler; ancak kararların açıklanmasıyla durumun hiç de söylendiği gibi olmadığı görülmüştür. İkdam, barış şartlarının şimdiki haliyle kabul ve imzasının asla mümkün görülmediğini söylemiştir⁶³.

Barış koşullarının beklenilenden daha ağır olduğunu belirten *Peyam-i Sabah* Gazetesi bunun sebebinin I.Dünya Savaşına girmeye ve Anadolu hareketinin ortaya çıkmasına bağlamıştır. Ayrıca şartların ağır olmasının önemli bir sebebinin de Avrupa'ya güvenmeyip dayanmayan Türklere bulmuştu⁶⁴.

27 Mayıs 1920 tarihli *Açıksöz* Gazetesi, kararları "ıdam" olarak görmüştür. Gazete, Avrupa vicdanına, adaletine güvenerek aylardan beri şerefli bir barış anlaşması beklediklerini; ancak gelen kararların beklenen doğrultuda olmadığını söylemiştir. Bugüne kadar Müttefik Devletler tarafından yapılmış olan İstanbul'a asker çıkarma, Musul'un İngilizler, Adana'nın Fransızlar, İzmir'in Yunanlılar, Antalya çevresinin İtalyanlar ve İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmiş olmasına rağmen yine

⁶³ *İkdam*, 15 Mayıs 1920, s. 1.

⁶⁴ *Peyam-ı Sabah*, 1 Mayıs 1920, s. 1.

Avrupa vicdanına güvenerek, hakkımızın teslim edildiği bir anlaşma beklediğimiz halde gelen kararların Türk ve Müslümanlar için bir idam hükmünde olduğu vurgulanmıştır⁶⁵. Türk tarafı yapılan işgallere ve haksızlıklara rağmen Müttefik Devletlerden adaletli bir anlaşma beklemişler, ancak kararların açıklanmasıyla büyük bir hayal kırıklığı yaşamışlardır. Bu durum, bir kez daha Müttefik devletlere güvenilmemesi gerektiği görüşünü haklı çıkarmıştır.

14 Mayıs 1920 tarihli *Peyam-i Sabah* Gazetesinde, gazetenin yazarı Ali Kemal, kararların açıklanmasından sonra yazmış olduğu makalesinde barış şartlarının ağır olduğunu belirtmiştir. Bu durumu, Müttefik Devletlere değil Kuva-yı Milliye'ye bağlamıştır.

Ülkeyi kurtarmak isteyen kişilerin, Bolşeviklerle devamlı münasebet için de olduğunu; ancak bunun doğru olmadığını, Bolşevikleri ülkeye sokmamak için elimizden geleni yapmamız gerektiğini söyleyen Ali Kemal, barış koşullarının değişmesinin tek yolunun müttefikler olgunu söyleyerek “*Biz hukukumuzun er geç devletlerce nazar-ı insafa alınacağından eminiz*” demiştir.

Ali Kemal'in Bolşeviklerle ilgili söyledikleri tamamen Müttefik Devletlerinin istekleridir. Müttefik devletler Bolşeviklerin Anadolu'ya girmesinin kendileri açısından tehlikeli olacağını bildikleri için bu duruma engel olmaya çalışmışlardır. Ali Kemal, bugün içinde bulunulan kötü durumun Türklere kaynaklandığını, Müttefik Devletlerin haklı olgunu belirterek yazısına şöyle devam etmiştir:

“Hulasa bu adl hak yolları, bu nizam ve intizam düsturları elimizde iken zorbalardan yaptıkları gibi çıkmazlara sapmak hukuk-i milliyemizi elimizle iptal eylemektir, mütarekelerden sonra olan bahtımız açılırdı bu tarz makul müdafaayı ibtidadan beri takip eylerdik, mamefi zararı neresinden dönülürse kardır.”

Ali Kemal, ayrıca Damat Ferit hükümetine destek verdiğini şu sözlerle belirtmiştir: “*Damat Ferit Paşa'nın, velev böyle son dakikalarda olsun mevki-i iktidara gelmesi bu devlet için bir nimettir. Ma'âz-Allah hala reis-i idaremizde bir Ali Rıza Paşa*

⁶⁵ Açıksöz, 22 Mayıs 1920, s.1.

*bir Salih Paşa olsaydı, halimiz neye varırdı? Numunelerini pey-der- pey görmüyor muyduk?*⁶⁶

3.1.1. Konferans Kararlarına Anadolu'dan Gelen Tepkiler

Sevr Anlaşması'nın maddeleri, San Remo Konferansı'nda tam şeklini aldıktan sonra yayınlanmış ve kararlar büyük tepki ve protestolara sahne olmuştur. Evkaf Nazırı Osman Rıfat Paşa, *Juornal Doryan* Gazetesi yazarlarından birini kabul ederek konferans kararlarıyla ilgili hükümetin tavrını anlamıştır. Hükümetin konferans kararlarıyla ilgili hususları halka bildireceğini böylece halkın akıl ve mantık dairesinde hareket edeceğini belirtmiştir. Osman Rıfat, halkın telaşa düşmemesi gerektiğini hükümetin milletin selametini sağlayacak bir anlaşma imzalamaya çalışacağını söylemiştir⁶⁷.

Durum hükümetin istediği doğrultuda gelişmemiştir. Anlaşma kararlarının belirlenmesiyle yurdun birçok yerinden gelen protesto haberleri, Anadolu'nun temsilcisi sıfatıyla *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi'nde geniş yer tutmuştur.

3 Mayıs 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'de, Kayseri de kararları protesto eden bir miting yapıldığı ayrıca Beypazarı, Ereğli, Mahmudiye, Karacasu, Koçhisar, İnebolu, Seydişehir, Nazilli kasabalarından gelen telgraflardan gerek İzmir'in işgalinin yıl dönümü gerekse haksızca uygulanmak istenen anlaşma kararlarına karşı mitingler düzenlendiği bildirilmiştir⁶⁸.

TBMM'ye çekilen telgraf haberlerinde Anadolu'nun birçok şehrinde halkın dükkânlarının kapatıp anlaşma kararlarını protesto için toplantılar yaptığı ve Müttefik Devletlerine karşı mücadeleye karar verdiklerini belirtmiştir⁶⁹.

Anlaşma kararlarına bir protesto telgrafı da Elazığ halkından gelmiştir. Halk, Türklerin milli sınırlarını parçalamak isteyen karaları protesto için dükkânlarını kapatıp

⁶⁶ *Peyam-i Sabah*, 14 Mayıs 1920, s. 1.

⁶⁷ *İkdam*, 22 Mayıs 1920, s. 1.

⁶⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920, s. 4.

⁶⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1920, s. 2.

toplantılar yaptığını kararların uygulanmaması için her şeyi yapmaya hazır olduklarını bildirmişlerdir⁷⁰.

Hâkimiyet-i Milliye, 14 Haziran 1920 tarihli makalesinde anlaşma kararlarını eleştirmeye devam etmiştir. Gazete, yazısında Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'a karşı da pek ağır şartlar yüklediğini; ancak bu ağır şartların bu milletleri mahvedecek derecede olmadığını sonuçta bağımsız birer devlet imkânı verildiğini söylemiştir. Oysa Türkiye'ye sunulan anlaşmanın böyle olmadığını yaşama hakkının elinden alındığını belirterek anlaşmanın Türkiye'ye yaşama hakkı bırakmadığını söylemiştir.

San Remo konferansının ortaya koyduğu anlaşmadan bahseden Fransızların *Tan* Gazetesi de, samimi bir itirafıyla: “*Bu muahede Türkiye'ye yaşamak imkânı bırakan bir muahede değildir.*” demiştir. Anlaşmaya imzasını koyan Fransızların resmi gazetesi olan *Tan*'ın bu itirafı, anlaşmanın ne kadar ağır olduğunun Fransızlar tarafından da kabul edildiğini göstermektedir.

Hâkimiyet-i Milliye, verilen kararlara karşı durmak gerektiğini, ölmek için yaşamak ve bu uğurda mücadele etmenin gereğini vurgulamıştır⁷¹.

10 Haziran 1920 tarihli *Açıksöz* Gazetesi'nde verilen bir makede TBMM'nin Mardin kazasından seçilen beş milletvekilinin *İradeyi Milliye* Gazetesi sahibi ile yapmış olduğu görüşmeyi bildirmiştir.

Mardin'in kazasından seçilen bu beş milletvekili, Ankara'ya gelişlerinde Sivas'a uğramıştır. Sivas'ta bulunan *İradeyi Milliye* Gazetesi sahibi ile Mardin ve etrafının durumu hakkında görüşmelerde bulunmuşlar. Yapılan görüşmede milletvekilleri Mardin ve etrafındaki aşiretlerin kararlara karşı hilafet, din ve vatan için canla başla savaşımaya karar verdiklerini söylemiştir. Mardin'e gelmiş olan General Norman'dan güç bela yakalarını kurtardıklarını, hiçbir Kürt'ün bir İslam Devleti olan Osmanlıdan ayrılmak fikri beslemediğini ve Aşiret reislerinin milli mücadele için oluşturulmuş millet sandığı

⁷⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Haziran 1920, s. 1.

⁷¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Haziran 1921, s. 3.

için iki günde 1500 altın topladıklarını belirtmiştir⁷². Bu durum da Kürtlerin milli mücadeleye vermiş oldukları desteklerde ümmetçilik duygularıyla hareket ettiklerini göstermektedir.

Anadolu'nun sözcüsü durumundaki *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesi, San Remo konferansının aldığı kararları irdeleyen bir makale yazmıştır. Makalede konferansa giden her devletin farklı fikirlerle gittiğini söylemiştir.

Gazete, İtalya'nın bir taraftan İngiltere'nin baskısı diğer taraftan İtalyan sosyalistlerinden gelen tehditlerle korkup aktif siyaset yapamadığını söylemiştir. Bundan dolayı İtalya'nın konferanstaki yerini “otelci” olarak belirtip San Remo'yu Fransa ve İngiltere'ye kiraya verdiğini hangi taraf yüksek ücret veriyorsa oraya yöneldiğini söylemiştir.

Fransa başkanı Millerand'ın ise konferans sırasında yalnız Versay Anlaşması'nı düşünüyordu, Almanların vereceği tazminattan, kömürden ve Alman Ordusu'nun silahlarından bahsediyordu.

İngiltere ise bu iki devlete nazaran San Remo konferansının büsbütün başka bir maksatla gitmişti. İngiltere konferansta Türkiye anlaşmasını bitirmek istiyordu. İngiltere anlaşmayı kendi planları dairesinde tertip etmeye çalışırken, Fransa ve İtalya da kendi çıkarları doğrultusunda İngiltere'nin her dediğini kabul ediyordu⁷³.

Anlaşıldığı gibi İngiltere, San Remo'da bütün isteklerini yapacak kuklalar bulmuştu. Bunlar yemeği pişirip İngiltere'nin önüne getirecekti. Oysa hem Anadolu'da hem de ülke dışından gelen tepkiler San Remo'da alınan kararlarının kolaylıkla uygulanamayacağını göstermektedir.

Diğer bir Anadolu gazetesi olan *Açıksöz*'de Ahmet Talat, anlaşma kararlarına karşılık nasıl bir anlaşma istediklerini belirttiği yazısında anlaşmanın bu haliyle kabul edilemeyeceğini ancak kabul edecek bir kişi varsa da onun Ferit Paşa olacağını

⁷² *Açıksöz*, 10 Haziran 1920, s. 4.

⁷³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Haziran 1920, s. 1.

söylemiştir. Ahmet Talat, kabul edilecek anlaşma şartlarının şöyle olması gerektiğini belirtmiştir.

- Wilson prensiplerine uygun memleketlerin, taksimden kurtulmuş olmalıdır
- Türklerle meskûn vilayetlerimiz bizim olmalıdır.
- Doğu illerinden hiçbir parça Ermenilere, Adana Fransızlara, Antalya ve çevresi İtalyanlara, Aydın Yunanlılara verilmemeli ve bu devletler bu bölgelerde hiçbir hak iddia etmemelidirler.
- İstanbul, eskisi gibi Türk ve bağımsız kalmalıdır.
- İç işlerimizde, idari teşkilatta ve askeriyemizde hiçbir devlet müdahale etmemelidir.

Ahmet Talat, böyle bir anlaşmanın yalnız Ankara'daki vekiller tarafından kabul edileceğini belirtmiştir. Böyle bir barış anlaşmasını kabul edecek her düşmanın, dost olacağını belirterek “ ... *İstenilen tek şey yaşamak ve muazzam bir dini yaşatmaktır*”⁷⁴ şeklinde son sözünü tamamlamıştır.

Verilen barış şartlarının ölüm fermanından kalır yanının olmadığı bundan dolayı Anadolu'dan gelen ortak duygunun bağımsız bir şekilde yaşamak olduğu gerek yapılan mitinglerde gerekse çekilen protesto telgraflarında haykırırcasına söylenmiştir.

⁷⁴ *Açıksöz*, 31 Mayıs 1920, s. 1.

3.1.2. Konferans Kararlarına Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden Gelen Tepkiler

Müttefik Devletlerinin Sevr'in maddelerini belirlediği San Remo konferansının kararlarının Tevfik Paşa tarafından İstanbul'a yollanmasıyla birlikte bu durum halk tarafından çeşitli tepkilerle karşılanmıştır.

Gelen tepkilerin belki de en büyüğü 22 Mayıs 1920 tarihinde TBMM' de okunmasıyla olmuştur. Kararlar okunduktan sonra birçok milletvekili sırayla kürsüye çıkarak idam hükmünde olan anlaşma kararlarını kabul etmeyeceklerini belirtmişler⁷⁵.

Erzurum Milletvekili Necati Bey, yaptığı konuşmada : “ *Galiçye Ormanlarında insanlar çıplak gezerken bizim atalarımız muazzam bir medeniyet vücuda getirmiştir. Her nereye uğramışlarsa da hâkim olmuşlardır. Şimdi böyle bir milleti öldürmek istiyorlar; fakat bu millet hiçbir zaman esir yaşayamamıştır. Hiçbir zaman esir yaşayamayacaktır. Bize hukuktan haktan bahsettiler bize Wilson prensiplerinden hürriyetten ve bağımsız kanunlarından bahsettiler. Görüyoruz ki bunlar bizim gibi saf samimi insanları aldatmak için bir maskeden başka bir şey değilmiş. Arkasında bir haydut, bir katil suratu saklıymış. Fakat efendiler azim ve imanınıza güceniniz ve emin olunuz ki bu mücadeleden Allah(c.c) yardımıyla kazanmış olarak çıkacağız* “ demiştir⁷⁶.

Karahisar Milletvekili Nebil Efendi, alaycı bir edayla : “ *çok emek etmişler, Türkiye'nin artık var olmadığını söyleseler daha iyi ederlerdi*” diyordu. Bunlardan başka Antalya Milletvekili Rahsı Efendi, Konya Milletvekili Refik Bey, Trabzon Milletvekili Ali Şükrü ve Saruhan milletvekili Mustafa Necati; yaptıkları konuşmalarda İngiliz siyasetine, özellikle İngiltere başbakanı Lloyd George'u sert bir şekilde eleştiriyorlardı. Onu insanlığa herkesin utanacağı bir belge sunduğu için suçluyorlardı. Mustafa Kemal'de Sevr Anlaşması'na karşı çıkıyor, barış koşullarının ulusal onura bir hakaret olduğunu söylüyordu⁷⁷.

TBMM, barış koşullarının verilmesi için giden delege heyetini tanımadığını 29 Nisan 1920 tarihli celsesinde belirterek : “ *Osmanlı milleti haklı ve şerefli bir sulh akdi*

⁷⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Mayıs 1920, s. 1.

⁷⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Mayıs 1920, s. 1.

⁷⁷ Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, T. K.B, Ankara 1995, s. 77.

arzusunu beyan eder. Kendi namına mu'ahedat akdi hakkını; ancak kendi mümesillerine bahşeder” deniliyordu. *Açıksöz* Gazetesi meclisin aldığı bu kararların şu manaya geldiğini açıklamıştır:

“ Biz kimseye tecavüz etmeyiz her belayı vakar ile karşılarız maksadımız arazi kazanmak değil, kendi varlığımızı muhafazadır bize dokunmayan şerefli bir sulh istiyoruz. Memleketimizi parçalayacak, milletimizi İngilizlerin, Ermenilerin, Yunanlıların ve yahut şu bu devletin esareti altına verecek bir sulha razı olamayız...”⁷⁸

3.1.3. San Remo Kararlarının Dış Basındaki Yansımaları

25 Nisan 1920 tarihli *Tan* gazetesinin mühim bir makalesi *Hâkimiyet-i Milliye* de yayınlanmıştır. Makalede, savaş sonunda yapılan barış anlaşmaları içinde yalnız Türk barışının Paris’te yazılmadığı ve ayrıca Amerikan Hükümeti’nin delegesi olmadan yazıldığı belirtilmiştir. Bu durumda diğer mağlup devletlerle yapılan anlaşmalarla, Türklere imzalatılmak istenen Sevr’in farklı olduğunu ve bir fark olmayacağını söyleyen İngiliz Başvekili Lloyd George’un sözlerinin yalan olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Makalede Türk barış koşullarının nasıl uygulanacağı üzerinde de durulmuştur. Uygulama sırasında güçlüklerin çekileceğini belirtmiştir. Bu güçlükler: Türklerin göstereceği direniş, Asya’daki Müslümanlar ve Bolşeviklerin harekâtı başlıca güçlükler arasındaydı.

Gazete, Türklerin topraklarını doğuda koruyabilmeleri için Ermenilerle uyuşmalarının gerekeceğini buna aksi bir davranışın Türklerin çıkarlarına uygun düşmeyeceğini iddia etmiş, aynı durumun Ermenistan içinde geçerli olduğunu Türklerle anlaşmalarını önermiştir⁷⁹.

Diğer bir Avrupa gazetesi olan *Orient News* Gazetesi de Türkiye’ye sunulan şartların iki amaç etrafında toplandığını bildirmiştir. Bunlardan biri Türkiye’yi gerek

⁷⁸ *Açıksöz*, 16 Mayıs 1920 s. 1.

⁷⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 31 Mayıs 1920, s. 1.

komşularına gerekse Türk olmayan halkına artık zarar vermeyecek bir hale getirmek diğeri ise Türkiye'ye yeniden belini doğrultmak imkânı ve fırsatı verilmek idi. Ayrıca Türkiye'yi emperyalist Almanya'nın elinden kurtarıldığı da belirtilmiştir.

Orient News bu iki amaç doğrultusunda Türkiye'nin kendini toparlayacağı söylemiştir. Türkiye'nin geçmişte kendi hâkimiyetinde bulunan nefret ettiği ırkları dağıtmaktan başka bir şey yapmadığını, halkını köle gibi kullandığını bundan dolayı bir hükümet kurmasının zor olacağını belirtmiştir. Oysa Müttefik Devletleri, Türkiye'nin kendi kendini idare edebilen bir duruma gelmesini çok istediğini iddia etmiştir⁸⁰. Müttefik devletler yanlısı olan bu gazete, yine Müttefik Devletlerin yanlısı olan *Peyam-ı Sabah*'ta yayımlanmış ve bu gazetenin düşünceleriyle Ali Kemal'in *Peyam-ı Sabah*'ta yazmış olduğu yazıların benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Radikal Gazetesi de Türkiye meselesiyle ilgili olarak olaya değişik bir açıdan bakmıştır. Gazete şu anda Osmanlı Devletinin başında bulunan hükümetin (Damat Ferit Paşa Hükümeti) İngilizler tarafından getirildiğini bundaki temel maksadında anlaşmayı imza etmek olduğunu bildirmiştir. Gazete İngilizlerin getirdiği bu hükümete rağmen anlaşmanın hiçbir zaman kabul görmeyeceğini söylemiştir⁸¹.

Londra'da *Muslim Outlook* Dergisi'nin 13 Mayıs, 1920 numaralı sayısında Hindistan eşrafının İngiliz kralına çekmiş olduğu telgraf yer almıştır. Telgrafta Hilafet Komitesi'nin barış anlaşmasıyla ilgili gelişmeleri takip ettiğini Türk Meclisi'nin delegelerinin kabul etmediği hiçbir anlaşmayı Müslüman Âleminin de kabul etmeyeceğini bundan dolayı barış anlaşmasının asla kabul edilmeyeceğini bildirmiştir⁸².

Chicago Tribune Gazetesi 3 Mayıs tarihli haberinde, içinde Türk, Kürt, Afganlı, Tatar, Acem ve Hintli birçok şahsın bulunduğu bir heyetin Münih'te bir toplantı yaparak Müttefik Devletlerinin almış oldukları kararlara karşı olduklarını ve bu heyetin Türk ve Müslüman halkın düşmanı olan Müttefik Devletleri ile nihayete kadar mücadeleye karar verdiklerini açıklamıştır⁸³. Gerek Kürt gerekse diğer Müslüman etnik

⁸⁰ *Peyam-ı Sabah*, 1 Mayıs 1920, s. 2.

⁸¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Temmuz 1920, s. 3.

⁸² *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Haziran 1920, s. 1.

⁸³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Haziran 1920, s. 2.

grupların Türk meselesine dair göstermiş oldukları tepkilerden, meseleye ümmetçilik uygulamalarıyla yaklaştıkları görülmektedir.

Morning Post Gazetesinde de Türkiye meselesi için Anglo –Otoman cemiyetinin Londra’da yaptığı bir mitingden bahsetmiştir. Mitinge katılan cemiyetin delegelerinden Sir Aram Barer yapmış olduğu konuşmada, Türkiye’nin hukukunu savunan bir dost gibi değil centilmen bir düşman sıfatıyla mitingde bulunduğunu belirtmiştir. İslamiyet içinde onu müdafaa eden değil, ona hürmetkâr olan bir sıfatla bahsetmiştir. Ayrıca bu dinin yolunda olup dünya özgürlüğü için İngiltere ile beraber harp eden yüz binlerce Hint askerine de hürmet ettiğini ilave etmiş ve sözlerini şöyle bitirmiştir:

“Bir İngiliz’e yakışan şey İngiliz ananesine riayet etmek ve bir Hıristiyan’a yakışan şey de anane-i hıristiyaniyeye sadık kalmaktır ki bu anane insanlara af ile muamele etmek ve insanlar hakkında hayırhah olmaktır”

Hint delegelerinden Seyit Muhammed Ali de Türkiye meselesi hakkında Hindistan halkının düşüncelerini belirtmiş İzmir hakkında şu sözlere yer vermiştir:

“Eğer düvel-i müttelife Türkiye’nin yaşamasına hakikaten istiyorsa İzmir, Türkiye’nin mevcudiyet-i iktisadiyesi için can evi olduğunu tasdik etmelidir” demiştir.

Hint delegelerinden Seyit Muhammed Ali Londra’daki mitingde İngiliz Hükümeti’nden Türkiye meselesine dair kararların değiştirilmesini ve şu kararların verilmesini istemiştir.

1. Kilikya ve Ermenistan’a vaki olduğu iddia olunan kıtal hakkında bi tarafane tetkikat icrası

2. 1918 Kanun-i Sanisi’nde başvekilin ilan ettiği(Amerikan Başkanı Wilson’un 14 noktasından bahsetmiştir) beyanatın tatbiki

3. Başvekilin beyanatında zikredilmeyen Nemalik-i Osmaniye’nin diğer kıtaları için kendi geleceklerini bizzat kendileri tayin etme hakkının verilmesi⁸⁴

⁸⁴ *İkdam*, 3 Mayıs 1920, s.1.

Yine Fransız gazetelerinin verdiği habere göre Fransızların Türkiye'ye dair yapmış olduğu bir toplantıda ilk olarak Fransa'nın şark ordusuna mensup zabitanı Mösyö Kokonaya söz alarak demiştir ki:

“Türkler asırlarca bizim dostlarımız olmuşlardır. Hatalarını affettirdikten sonra yine olacaklardır.” Daha sonra, toplantı komitesindeki delegelerden Mösyö Lui Martin de söz sırası kendisine geldiğinde:

“Türklerin tarihini ve kendi lehlerindeki delailini bilirim; fakat Türklerin aleyhinde öyle esaslı bir delil vardır ki oda Ermenilerin katilidir. Ancak Fransa'nın bütün küçük milletlerin müdafaa olmasına iptida taraftar bulunduğu cihetle Fransa'nın Türkiye'yi himaye etmesi lazım geldiği samimiyetle düşünüyorum” demiştir. Lui Martin Türklerin Ermenileri katlettikleri sözleri bir belgeye dayandırmadıkları için iddia niteliğindedir.

Yine toplantı komitesi delegelerinden Mösyö Jul Roş da komitenin toplanmasındaki maksadı şöyle belirtmiştir: *“Türkiye’de azim Fransız menafı vardır... Bunları müdafaa etmek lazımdır”* demiştir.⁸⁵ Jul Roş'un sözlerinden Fransızların, çıkarıcı olduğu, gerek Türkiye meselesinde, gerekse Almanya meselesinde çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir.

4.TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VE SOVYET – RUSYA

İngilizlerin 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal edip Meclisi Mebusan'ı kapatmaları üzerine Türk Milleti, temsilsiz kalıyordu. Bunun için milli mücadelenin önemli bir adımı daha atılarak 23 Nisan 1920 'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve milli mücadele kendi hükümetine kavuşmuştur. Şüphesiz istilacılar milli hareketin bu gelişimine ve kuvvetlenmesine karşı tepkisiz kalmayacaktı ve dolayısıyla mücadele de şiddetlenecekti. Bir yandan milli hükümetin diplomatik alanda

⁸⁵ *İkdam*, 27 Nisan 1920, s.1.

tanınması meselesi öte yandan içinde bulunduğu yalnızlık dolayısıyla yardıma olan ihtiyaç, Sovyet Rusya ile ilk elden temasa geçmeyi zorunlu kılmıştı⁸⁶.

26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'e göndermiş olduğu mektupta Ruslarla dostluk ve ittifak antlaşması yapılması önerisinde bulunmuştur⁸⁷. Çiçerin'in 3 Haziran'da Mustafa Kemal'e vermiş olduğu karşılık 8 Temmuz 1920 tarihli *Hâkimiyeti Milliye* ve 12 Temmuz 1920 tarihli *Açıksöz*'de yer almıştır. Mektupta: her iki milleti tehdit eden emperyalizme karşı mücadeleye girişmeyi memnuniyetle karşıladığını belirterek Sovyet Hükümeti ile düzenli bir ilişki içinde bulunmak istenmesini şerefle karşıladığını belirtmiştir. Sovyet hükümeti mektupta şu kararları benimsediğini açıklamıştır:

1. *Türkiye bağımsızlığının ilanı*
2. *Türk arazisinin, Türk Devletine bırakılması*
3. *Arabistan ve Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak ilanı*
4. *Büyük millet meclisi tarafından verilen karara göre, Ermenistan'da, Kürdistan'da, Lazistan'da, Batum topraklarında, Türkiye'nin doğusunda ve Türklerle Arapların ortak ikamet eden topraklardaki halkın kendi geleceklerini tayin ve tespitinin serbest bırakılması*
5. *Başında, Büyük Millet Meclisi bulunarak, yeni Türk hükümetine ait topraklardaki azınlıklara, Avrupa'nın en hür devletlerindeki azınlıklara tanınan bütün haklar tanınmalıdır.*
6. *Boğazlar meselesi, Karadeniz'e sahili bulunan hükümetler arasında bir konferansa bırakılmalıdır*
7. *Kapitülasyonların ve yabancı devletlerin ekonomik ayrıcalıklarının kaldırılması*⁸⁸

Çiçeri'nin cevabında herhangi bir ittifaktan söz edilmiyordu. Bunun sebebi Sovyet Hükümeti, bu sırada İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapmak için çalışıyordu. Türkiye ile İngiltere'ye karşı bir ittifak bu ticaret anlaşmasına engel olabilirdi⁸⁹.

⁸⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, Trz., s.310.

⁸⁷ Mustafa Kemal'in göndermiş olduğu mektup için bkz. EK-2

⁸⁸ *Açıksöz*, 12 Temmuz 1920, s. 1. ; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Temmuz 1920, s. 3.

⁸⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 311.

Azerbaycan Şura Cumhuriyeti Başkanı Doktor Nerimanov, yayınlamış olduğu bir genelgede, İngiliz ve onların yanında olan herkes kınanıyordu. Türkiye'nin hak, adalet ve bağımsızlık uğrunda kan dökülerek kendi başkentlerini İngiltere, Fransa ve Yunan hainlerinden kurtarmak için yardım beklediğini bildiriyordu. Nerimanov, Rusya Şurası'nın bu durum karşısında, Türkiye'ye silah, para ve ordu ile yardım edeceğini Türk halkının vicdansız, insaniyetsiz düşmanların çizmeleri altından kurtarmaya karar verdiğini bildirmiştir⁹⁰.

Sovyetlerden istenen yardımlar, Lenin tarafından gönderilmişti. Sovyetlerden alınan yardımlar Sovyet belgelerine göre şöyleydi:

1920 Yaz Ayları-	6 000 tüfek
	5 milyon tüfek mermisi
	17 600 top mermisi
	200 gram altın. ⁹¹

Milli Mücadele Döneminde Sovyet Rusya'nın göndermiş olduğu yardımların miktarı konusunda bir kesinlik yoktur. Değişik kaynaklarda değişik rakamlara rastlanılmıştır. Söz konusu para yardımının miktarı, Şevket Süreyya Aydemir'in Tek Adam adlı kitabında 15 000 000 altın ruble, Yerasimos Stefanos'un Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden Milli Mücadeleye) adlı kitabında 11 000 000 altın ruble ve 100 000 Osmanlı altını, Fahir Armaoğlu'nun 20. Yy. Siyasi Tarihi adlı kitabında 10 000 000 altın ruble ve 200,6 gram külçe altın tutarında para yardımı yapıldığı belirtilmektedir.

Milli Mücadele Döneminde Rusların yaptığı yardımların, Buhara Cumhuriyetinden geldiği söylenmektedir. Şöyle ki 1920 de kurulmuş olan ilk ve son Buhara Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Osman Kocaoğlu Temmuz 1920'de cereyan eden Türk-Rus görüşmeleri sırasında Moskova'da bulunmaktadır. Türk heyetinin yardım olarak altın para istediğini Rus yetkililerinden duymuştur. Osman Bey, bunun üzerine Buhara'ya dönüşünde konuyu gündeme getirmiş ve Çarlık Rusyası zamanından

⁹⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Temmuz 1920, s. 1

⁹¹ Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1992, s. 67.

kalma altınlardan bir kısmı olan 100 000 000 altın ruble parlamento kararıyla teslim edilmek üzere Sovyet Rusya yetkililerine verilmiştir. Bu konuyla ilgili başka bir iddia da Lenin'in, Cumhurbaşkanı Osman Hoca ve Maliye Nazırı Feyzullah Hoca'yı Türkiye'ye yardım için Moskova'ya çağırmasıdır. Osman Hoca da hiç tereddüt etmeden 100 000 000 altın verebileceğini söyleyince Lenin hayretini gizleyememiştir. Ruslar Buhara'dan gelen altınları Moskova Darphanesi'nde Rus Sikkesi olarak bastırıp bir kısmını Türkiye'ye göndermiştir⁹².

⁹² Mesut Kutlu, *Milli Mücadelede Dış Yardımlar (1919–1922)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2004, s.53–54.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. SEVR ANLAŞMASININ İMZALANMASI SÜRECİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Sevr Anlaşması kararları, San-Remo'da hazırlanmış ve bu kararlardan en çok İngilizler ve Yunanlılar memnun olmuşlardı. 3 Mayıs Atina çıkışlı haberde Yunan başvekili Venizelos, San-Remo kararlarını değerlendirirken alınan kararlardan dolayı memnuniyetini dile getirerek “...Yunanlılar iki milyon fazla nüfusla çıkacaktır. Yani Yunanistan'ın mevcut nüfusu yedi milyon mütecavizdir. Serbest memleketin hudutları haricinde iki buçuk milyon Rum kalacaktır. Bunlarda muahedenin azınlıklar hakkındaki ahkâmı mucibince mazharı himaye olacaklardır ” demiştir¹.

Yunanlıların bu memnuniyeti, Fransa ve İtalya'da görülmemiştir. Fransızlar, anlaşmada ümitli olmadığı için Ankara Hükümeti ile temaslarda bulunmuşlardı. *Parizyen* Gazetesinin vermiş olduğu bir habere göre Fransa, Mustafa Kemal ile görüşmelerde bulunmuş ve aralarında yirmi günlük geçici bir ateşkes anlaşması yapmıştır. Yapılan anlaşmayla Fransa, Türkiye'yi İzmir meselesinde müdafaa edecektir². Ayrıca Fransızlar, Kilikya ve Güneydoğu Anadolu'da da yirmi günlük bir ateşkes önermiştir. Ancak daha sonra Yunanlıların Karadeniz bölgesindeki taşkınlıkları ve buralara el koyma niyetlerinden kuşkulanan Fransızlar, Karadeniz Ereğli'sine asker çıkarmışlardır. Bu olay Türk-Fransız geçici ateşkesini bozmuştur. Fransızların Karadeniz Ereğli'sine asker çıkarmalarının sebebi de, Zonguldak kömür havzasının Sevr Anlaşmasında alınan kararlara göre Fransızlara bırakılmış olmasındandır³.

Fransızların Ankara hükümetiyle yapmış oldukları geçici anlaşma, Fransızların, Ankara hükümetini tanıdıklarını göstermiştir. Fransız basını da vermiş oldukları makalelerde İstanbul hükümeti için hayalden ibaret olduğunu söylemiştir.

¹ *İkdam*, 4 Mayıs 1920, s. 1.

² *Açıksöz*, 24 Haziran 1920, s. 3.

³ Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1992, s. 65.

Ancak Fransızlar, Ankara hükümetini tanıdıkları halde onların tanımadıkları, Sevr Anlaşmasına kendi çıkarları için kabul edilir ihtimaline karşı anlaşmaya imzasını koymuştur. Bu durum Fransızların bu süreç de ikili oynadığını göstermektedir.

26 Temmuz 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesinde yazılmış bir makalede San-Remo'nun ömrünün kısa olduğunu, anlaşmaya imza koyan Fransa ve İtalya'nın dahi kararların lehinde hareket etmediklerini belirtmiştir⁴.

Tan Gazetesi, Fransız ve İtalyanların anlaşmanın tekrar tetkik edilmesini istediklerini, bağımsız ve yaşayan bir Türkiye'nin, Fransa'nın çıkarına daha uygun olacağını söylemiştir⁵.

Fransa ve İtalya'nın tutumlarında ki bu değişikliklerinden dolayı başta Müttefik Devletlerin temsilcileri ile bazı tanınmış askerler, 20 Haziran 1920 tarihinde Hythe'de toplanarak Türkiye meseleleri üzerinde bir defa daha görüşmüşlerdir. Yapılan görüşmeler sonucu Venizelos'a Yunan Ordusu'nun Bandırma'ya doğru yürümesine izin verilmiştir. Bu iznin çıkmasından sonra Venizelos, Yunan birliklerini 2 Haziran 1920'de Anadolu'nun içlerine doğru taarruza geçirmiştir. Yunan birlikleri, 22 Haziran da Akhisar'ı, 23 Haziran da Kırkağaç'ı, Soma ve Salihli'yi 25 Haziran da Alaşehir'i, 30 Haziran da Balıkesir'i, 2 Temmuz da Kirmasti ve Karacabey'i 3 Temmuz da Nazilli'yi işgal etmiştir⁶.

⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Temmuz 1920, s. 1.

⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 29 Temmuz 1920, s. 1.

⁶ Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Ankara, 2004, s. 244 -245.

2.OSMANLI HÜKÜMETİNİN SEVR ANLAŞMASI TASARISINA CEVABI

Müttefik Devletler, anlaşma şartlarını Osmanlı Delege Heyetine verdiği zaman (11 Mayıs 1920) anlaşmaya karşı cevabını bildirmesi için bir aylık süre vermişlerdi. Bu süre 12 Haziran'da son buluyordu; ancak anlaşmaya verilecek cevabın bu tarihe yetişmesi mümkün görülmediği için, Damat Ferit hükümeti sürenin uzatılmasını istemiştir⁷. Delege Heyeti, anlaşmaya cevap vermek için iki ay süre talebinde bulunmuş; ancak Müttefik Devletler bu talebe karşılık 15 günlük bir uzatma süresi tanımışlardır.

Damat Ferit Paşa 26 Mayıs'ta Trakya ve İzmir'le ilgili maddelerin kabul ve imza edilemeyeceğini, Müttefik Devletlerinin İstanbul Komiserliği'ne bildirmiştir. *Tan Gazetesi* de bununla ilgili olarak İngilizlerin Ferit Paşa'nın yerinde kalması için anlaşmada bazı tadilatlar yaptığını ancak bunların ciddi şeyler olmadığı bildirmiştir⁸.

Bu sırada Tevfik Paşa, anlaşma şartlarının çok ağır olduğunu böyle bir anlaşmayı imzalamayacağını:

“ Devleti Aliye'ye müteallik muahede layihası şiddeti itibariyle hiçbir şeyle mikyasa olamaz. Çünkü mevzubahis edilen hakikate taksimden başka bir şey değildir. Mesahayı sathiyeye itibariyle Osmanlı İmparatorluğu arazisinin üçte ikisi elden gitmektedir. Ahalinin miktarı itibariyle de ziyatı bu kadardır. Millet düsturu namına birçok kıtalar elimizden alındıktan sonra yine aynı millet düsturunun hilafına sulh muahedesi bizi Trakya ile İzmir havalisinden de mahrum etmeğe kadar varmaktadır. Servet ve menabii tabiiye itibariyle de ziyatın miktarı fevkalade azımdır. Fakat bu kadarla iktifa olunmayarak devleti Osmaniye'nin istiklalinden de en vahim tecavüz at reva görülmektedir. Herhangi bir tecavüz ata karşı da müdafaada bulunmak hakkı bile Türklerden nezi' edilmiştir” şeklindeki sözleriyle belirtmiştir ve halka hitaben:

*“İşte ey! Müslüman ve Türk sana imzalatılmak istedikleri idam hükmü budur. Ve senin muhalefetine rağmen böyle kanlı bir paçavrayı imzalayacak vicdansız ve milliyet katili vezirler dahi bulunabiliyor.”*⁹

⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Haziran 1920, s. 4.

⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Haziran 1920, s. 3.

⁹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ağustos 1920, s.4.

Tevfik Paşa'nın Paris'ten ayrılmasından sonra Damat Ferit, kendisini baş delege tayin edip 12 Haziranda İstanbul'dan ayrılarak 19 Haziranda Paris'e varmıştır. Damat Ferit 25 Haziran 1920'de anlaşma hakkındaki Osmanlı Devleti'nin cevabını Fransız Başbakanı Millerand'a iletmiştir. Osmanlı Hükümetinin vermiş olduğu cevabın özeti şu şekildeydi:

- Osmanlı Hükümeti Birinci Dünya Savaşına girmekle suç işlemiştir. Bu suç İttihatçılara aittir.
- Osmanlı Hükümeti, Ermenistan'ın kurulması konusunda görüşmeye hazırdır.
- Arap Eyaletlerine muhtariyet verilecektir.¹⁰
- İstanbul yalnız Türkiye'nin değil ulusun can damarıdır. İstanbul'un Türkiye'ye bağlantısı başın gövdeye bağlantısı gibi sağlam olmadıkça Türkiye'nin dinginlik ve gönenç içinde varlığını sürdürmesi olanaksızdır.
- Boğazlar konusunda kurulmuş komisyon boğazların uluslararası bir duruma getirilmesini sağlamaya özgü bir komisyon gibi gözüküyor; fakat bu dış görünüşten başka bir şey değildir. Kıyı devlet olan Türkiye bu komisyon dışında bırakılmıştır. Komisyona bir takım yetkiler verilmesi Osmanlı egemenliğine ve yönetimine önemli kısıtlamalar getirilecektir. Bu durum da birçok anlaşmazlığın ortaya çıkmasına sebep olacaktır.¹¹
- İzmir ve ona bağlı yöre Osmanlı egemenliğinde bırakılmış; ancak yönetimi Yunanistan'a bırakılmıştır. Oysa bu yörenin halkının Müslüman olduğu 1797–1893 yıllarında Ermeni sorunu için Fransa'nın hazırlamış olduğu Sarı Kitabı'ndaki ihbarata, Vital Guinet isimli Fransız yazarın 1892'de yayınlamış olduğu Asya-i Osmanî adlı eserinde ve Osmanlı istatistikleriyle doğrulanmıştır. Ayrıca Yunanlıların İzmir'i işgaliyle birlikte, buradaki Müslümanların saldırılardan dolayı mallarını bırakıp kaçtıklarını, bu sebeplerden dolayı İzmir'in Yunanlılara verilmesi reddedilmektedir.

¹⁰ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, İzmir, 1984, s. 233.

¹¹ Seha L. Meray-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, A.Ü.S.B.F.Y., Ankara, 1977, s. 13. vd., *İkdam*, 18 Temmuz 1920, s. 1.

- Doğu Trakya'nın Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılmış 16–29 Eylül 1913 tarihli anlaşmada belirlenen savaştan evvelki hududuyla Osmanlı hâkimiyetinde kalmasını talep etmektedir.¹²

Damat Ferit, Osmanlı'nın barış koşulları hakkındaki yanıtını verdikten bir süre sonra İstanbul'a dönmüştür. Ancak İstanbul'la irtibatta bulunmak üzere İçişleri Nazırı Reşit Bey, Hukuk Müşaviri Münir Bey, İdare Müdürü Şevki Bey, Kâtip Nizamettin Bey, Daktilograf Selahattin Bey, Paris'te kalmışlardır¹³.

3. SPA KONFERANSI VE MİLLERAND'IN NOTASI

Spa (Belçika) Konferansı Fransız Başbakanı Millerand'ın başkanlığında açılmıştır¹⁴. 7 Temmuz Spa tarihli *Journal d'Orient* Gazetesi Yunan Başbakanı Venizelos'un Türkiye'ye dair meselelerde toplantıya katıldığını ve konferansa anlaşmanın imzalanması için Türkiye'ye on günlük bir süre verilmesini talep ettiğini ve Lloyd George'un da Venizelos'un bu fikrine katıldığını bildirmiştir. 8 Temmuz tarihli *Bosphone* Gazetesi de, anlaşmanın imzalanması için on günlük mühlet verildiğini, bunun delege heyeti başkanına bildirildiğini söylemiştir¹⁵.

Spa Konferansı'nda İtalya, diğer devletlere göre daha ılımlı bir fikirde bulunmuştur. İtalya, Türklerle münasip bir suretle görüşülmesini Türklerin teklifinin göz önüne alınıp karar verilmesi gerektiğini bildirmiştir¹⁶.

15 Temmuz tarihli Spa'dan gelen haberlere göre, konferans Türk delegelerinin anlaşmaya vermiş oldukları itiraz niteliğindeki yanıtı reddetmiştir. Bu kararın İngiliz Başvekili Lloyd George'un ısrarı üzerine verildiği, Lloyd George'un anlaşma hakkında hiçbir münakaşa ve görüşmeyi kabul etmeyeceğini bildirdiği söylenmiştir¹⁷. *Matin* Gazetesi de, konferansta Türklerle ilgili bir değişiklik yapıldığını boğazlar

¹² *İkdam*, 18 Temmuz 1920, s. 1.; Osmanlı Hükümeti'nin barış anlaşması tasarısına vermiş olduğu yanıt 34 sayfa sürmüştür. Bu yanıtın tamamı için bkz. Seha L. Meray-Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 7-34.

¹³ *İkdam*, 15 Temmuz 1920, s. 1.

¹⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1920, s. 1.

¹⁵ *Peyami Sabah*, 11 Temmuz 1920, s. 1.

¹⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Temmuz 1920, s. 1.

¹⁷ *İkdam*, 15 Temmuz 1920, s. 1.

komisyonunda Türkiye'nin bir delege bulundurabileceğini ancak anlaşma imzalanmadığı takdirde Türklerin İstanbul'dan çıkarılacağı belirtilmiştir¹⁸.

Osmanlıların anlaşma şartlarının değiştirilmesini istedikleri yanıt karşılık Müttefik Devletler, Yunanlıların 22 Haziran taarruzu ile kazandıkları kısmi zaferin sarhoşluğu için de Osmanlı Devletinin isteklerini Spa'da reddetmiştir¹⁹. Spa Konferansında Osmanlı devletinin isteklerine karşılık Millerand'ın notası cevap olarak Osmanlı heyetine 17 Temmuz da verilmiştir.

17 Temmuz da Osmanlı Devletine verilen nota şekli şöyledi:

“Kendisinden imza talep olunan muahede layihası hakkında Hükümet-i Osmanî'ye tarafından dermeyeran edilen mütaalatı düvel-i müttefike pür dikkat kâmile ile tetkik eylemişlerdir. Hükümet-i Osmaniye harbi umumideki mesuliyetin kendi müttefiklerinkinden daha az olduğuna ve binaen aleyhi daha hafif bir muameleye iddia hak edebileceğine zehap olduğu görülmektedir. Düvel-i müttefike bu iddiayı kabul edemez. Düvel-i mezkûra Türkiye'nin bütün milletlerin hürriyete karşı tertib olunan suikastın maksadı istibdatlarını en ziyade vuzuh ile tezahür eylediği bir sırada mezkûr suikasta bil ihtiyar iştirak eylediği ve bu tarzda hareket etmekle Türkiye'nin yarım asırdan fazla bir müddet esnasında kendisinin mücerrep düsturları olmuş olan düvel-i muazzamaya pek vazih surette ihanet etmek cürümünü intikap etmiş olduğu fikrindedir.

Türkiye harbe hiçbir zaman mazeret veya tahrik olmaksızın dâhil olmuştur. Düvel-i müttefike devlet-i müşârün-ileyhâ ya karşı hiçbir fikri hasımane beslememekte idiler. 1914 Ağustos ayı esnasında düvel-i müttefike tarafından Bab-ıâli'ye icra edilen tebligatta Türkiye harbin nihayetine kadar bir taraftarlığını muhafaza etmesi şartıyla düvel-i müttefikanın memalik-i Osmaniye'nin tamamıyet mülkiyesini temine muvafakat ettikleri bildirilmekte idi. Bu beyanata atfı ehemmiyet etmemekle Türkiye harbe duhul sebebinin bir endişe-i emniyet değil belki ihtiras olduğunu ispat etmiştir. Osmanlı heyeti murahhası Türkiye'nin harbe müdahalesini beşeriyet için müstelzim olduğu mesai ve maruzatı layıkıyla takdir etmiyor gibi görünmektedir. Türkiye'nin mesuliyeti yalnız

¹⁸ İkdâm, 31 Temmuz 1920, s. 1.

¹⁹ Ahmet Hurşit Tolon a.g.e., s. 245.

*düvel-i müttefike ordularının Osmanlı ordusunu mağlup etmeleri ile alakadar değildir. Düvel-i müttefikaya karşı bilâ-sebep büyük bir münakale-i bahriye tahrikini kapamak ve bu suretle bir cihetle Rusya ve Romanya ve diğer cihetten onların müttefiklerini garbiyesi arasındaki münasebatı men eylemekle Türkiye harbi umumi: lâakal iki sene daha uzatmış ve düvel-i müttefikayı milyonlarca hayat-ı insaniye ve yüz milyarlarca para zayi etmeğe sevk etmiştir.*²⁰

Hürriyet-i âlemi pek vasi sahalara mukabil iade ve tesis eylemiş olanlara karşı Türkiye'nin medyun olduğu tamirâtı kendisinin hiçbir zaman tediye edemeyeceği miktarın pek fevkindedir. Düvel-i müttefika vâzıhan görüliyorlar ki diğer milletlerin üzerindeki Türk hâkimiyetine suret-i katiye'de nihayet vermek zamanı gelmiştir.

Harb-i umumiden evvelki uzun seneler zarfından Bab-i îali ile düvel-i muazzamanın münasebeti siyasileri tarihi vicdanı beceriyeti harekete getiren ve isyan ettiren mezalime bir nihayet vermek için bila-muvaffakiyet tekrar edilmiş silsile-i teşebbüsâtın tarihinden başka bir şey değildir. Son yirmi sene zarfında Ermeniler şimdiye kadar işitilmemiş derecede barbarca şerâit dahilinde katlettikleri Hükümet-i Osmaniye'nin katliamlar, tehcirler ve üserayı harbiyeye sui muameleler hususundaki muamelat-ı hareket-ı sabikasını pek ziyade geçmiştir. Meaib-i vak'a meyanında 1914 senesinden beri hükümet-i Osmaniye'nin mefrut bir ihtilal vesile-i gayr ve iradesiyle kadın, erkek ve çocuk (800,000) Ermeni'yi katlettikleri ve (200,000) Rum ile (200,000) Ermeni'yi ocaklarından tehcir ettiği tahmin edilmektedir.²¹ Hükümet-i Osmaniye gayr-i Türk unsurlara karşı tebasını yağma tecavüz ve cürme karşı muhafaza etmek vazifesinde kusur etmekle kalmamıştır. Delâil-i kesireye nazaran hükümet-i mezkure himayesinde mevbur olduğu ahaliye karşı en vahşiyane tecavüzatı bizzat tertip ve idare etmek mesuliyetini deruhte eylemiştir. Esbab anıfeye binaen düvel-i müttefika gayr-ı Türk ırkların ekseriyet teşkil ettikleri araziye Türk boyunduruğunda tahlise azmetmişlerdi. Gayri Türk birçok ahaliye kanun-ı Osmaniye'nin nüfuzu altında

²⁰ Müttefik Devletleri bu durumla, Çanakkale Savaşı'ndaki almış oldukları yenilgiyi unutmadıklarını ve bunun öcünü almaya çalıştıklarını göstermektedirler. Bu yorumumuzla, Ahmet Hürşit Tolon a.g.e'de bu konuda yapmış olduğu yoruma katılmış olduğumuzu göstermekteyiz.

²¹ Millierand, Osmanlı Hükümeti'nin, 800 bin Ermeni'yi katlettiklerini iddia ettikten sonra, bu sözlerinin sonunda "tahmin" sözünü kullanması dikkat çekmektedir. Bu durum, söylediklerinin bir veriye dayanmayan iddiadan ibaret olduğunu göstermektedir. Bu yorumumuzla, Ahmet Hürşit Tolon a.g.e'de bu konuda yapmış olduğu yoruma katılmış olduğumuzu göstermekteyiz.

kalmağa icbar etmek ne muvafık hakkaniyet olacak ve ne de şark-ı garbde adilane bir sulh tesisi edebilecek bir mahiyette bulunacaktır.

Düvel-i müttefike Trakya ve İzmir'i Türk Tahakkümden tefrik eden ahkâmı muahede de hiçbir güna tadilat icrasını muvafakat edemezler. Zira bu iki memlekette Türkler akalliyettedir. Aynı mütalaat Türkiye ile Suriye arasında tayin olunan hattı hudutta da kabili tatbiktir. Aynı esbaba binaen cemahiri müttehide reisinin muvafık hak ve adalet olarak tayin edeceği hudutlar dâhilinde serbest bir Ermenistan teşkiline mütedair ahkâmda tadilat icra edilemez.

İzmir hakkındaki ahkam, mezker limanının Anadolu ile ticaret ve mübadelatını tahdit edecek bir netice vermeyecektir. Bilakis limanın²² serbesitisine muahede name ile temin edilmiş bulunduğundan ahali namuskâr bir hükümetin tahtı idaresinde olarak mezkûr limanın hinterlanda bir muhric olması hususunda pek ziyade menfaatlar bulunacaklardır. Mezkûr liman dâhilin ihtiyacatını her vakitten zıtade müessiri bir surette temin eyleyecektir. Bunun için tayin olunan asıl idare (danziğ) limanının aynıdır

Boğazların usul idaresine gelince düvel-i müttefike bir Türk hükümeti tarafından mukadderatı medeniyete karşı yeni bir ihanet vukuunu men için icab eden tedabibi ittihazdan kendilerini men edemezler. Binaenaleyh boğazların serbestîsini temin için ittihazını meşru gördükleri usul idarenin kavaid-i esasini tebdil edemezler. Mamafih boğazlar komisyonunda Türkiye'nin de vekil bulundurması hakkında Osmanlı heyeti murahhası tarafından dermeyan olunan mütalaatı tamamen reddetmeyi de muvafık görmemektedir. Usulümüze göre sahil devletlerinden biri olmak sıfatıyla Türkiye'ye, Bulgaristan'a olduğu gibi aynı şerait dâhilinde mezkûr komisyona bir murahhas göndermesi hakkını bahşetmeyi tahtı karara almışlardır. Türkiye lehindeki bu tadilat diğer bazı tadilat ile birlikte işbu cevap namenin menfufunda muharrerdir.²³

Mesela Türkiye'yi düvel-i müttefikaya (1600) ve daha fazla hacimdeki setair-i terke icbar eden maddeyi ibgaya imkân görmüşlerdir. Türkiye'de mali kontrol ihdasına

²² Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1920, s. 2.

²³ Müttefik Devletler, Boğazlar Komisyonu'nda bir Türk delegesinin de bulunmasına karar vermiştir. Bu durum anlaşma üzerinde yaptıkları tek değişikliktir.

dair bulunan ahkâmda maksat devlet-i müşârûn-ileyhâ'yı vesayet altına vaz etmek değildir. Ahkâm mezkurenin vaazından maksat pek başka olarak mazide Türkiye'yi harab etmiş olan iktikar ve infisaha karşı himaye etmek ve emperyalist temayülden nihayet kurtulmuş bir Türk milletine iyi idare edilir bir millet olabilmek fırsatını bahşetmektedir. Cevap nameye itham verirken düvel-i müttefika muahedenin Osmanlı heyeti murahhasınca ona atıf olunan mahiyeti haiz bulunmadığını kayd ve işaret eylemeyi lüzumlu addederler. Filvaki muahedenname Osmanlı hükümetlerini o kadar zalimine ve fena bir suretde idare etmiş oldukları araziye Hâkimiyeti Osmaniye'den nezi etmektedir. Fakat muahede name Türkiye'yi vasi ve münbit arasiye malik bir devlet-i milliye halinde idare eylemektedir. Ahkâmı mevcude meyanından hiçbir Türk milleti usul-ü sabıkasına ıslah eylediği takdirde onu müreffeh bir millet olmaktan men edecek bir mahiyette değildir. Muahedenname İstanbul'da Türklerin ekseriye teşkil etmekte olmaları daiyei şüphe olmasına rağmen şehr-i mezkuru Türkiye'ye payitaht olarak iradesine karar vermiştir. Düvel-i müttefika bu kararı ittihaz ederken Türklerin maziden nüfus ve hükümetlerini suiistimal etmekten mütevellid büyük tereddütlere düşmüşken kendilerini men edememişlerdir. Hükümet-i Osmaniye sulhu imzadan istimkat eylediği, Anadolu üzerindeki nüfusunu idareye ve muahede ahkâmın temini tatbikinde iktidarı ispat edemediği takdirde kararı meskurun muvafık ihtiatı ve tedbiri olduğunun mucibi iştiba olması düvel-i müttefika tarafından tezahür eyleyecektir. Bu takdirde düvel-i müttefika esasen muahede namede münderiç ahkâma tevfikeyen ahkâmı mezkureyi ta'dil etmek ve bu defa Türkleri suret-i katide Avrupa'dan ihraç etmek vazifesi karşısında bulunabileceklerdir.

Düvel-i müttefike işbu cevap name ile Türkiye'ye ahkâmı muahedeyi kabul eylediğini ve imza etmek niyetinde bulunduğunu suret-i katide bildirmesi için on günlük bir mühlet verildiğine tebliğ ederler. Mühlet-i mezkure 27 Temmuz gecesi yarısında hitama erecektir. Şayet muahedenname irâe şerait dahilinde imza edilmeyecek olursa düvel-i müttefika ahvale muvâfık adledeceklerini tedabir-i ittihaz eyleyeceklerdir. İhtirâmât-ı fâikamın kabulünü rica ederim.”²⁴

²⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 13 Ağustos 1920, s. 3.

Fransız Başbakanı Millerand'ın imzasını taşıyan ulti­matom şeklindeki diplomatik lisanda yazılmayan bu notasına basından eleştir­i yazıları gecikmemiştir.

5 Ağustos 1920 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* Gazetesinde, Piyer Loti²⁵ imzalı “*İftira, Yalan, Hakaret*” adlı başmakalesinde, Millerand'ın notasına cevap verilmiştir. Makalede verilen notanın İngilizlerin eseri olduğu; ancak imzasının Millerand'ın attığını belirtmiş ve Millerand'ı bundan dolayı eleştirilmiştir. Ayrıca anlaşmanın ne kadar acımasız ise İstanbul Hükümetin'in vermiş olduğu itiraza verilen cevabın da o derece iftira, yalan, hakaret dolu olduğu belirtilmiştir.

Makalede Müttefik Devletlerin, Osmanlı'yı, I.Dünya Savaşı'na girmesini cinayet olarak gösterip barbarlık ve vahşetlik yapmakla suçlamasını eleştirip diplomasi dilinde bu tip tabirlerin kullanılmasının uygun olmadığı ve milli çıkarları için savaşa girmiş bir devletin, bu derece hakarete uğratılamayacağı belirtilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini cinayet olarak gösteren Müttefik Devletlerin bu sözleri söylediği sırada, askerlerinin Şam'ı işgal için savaştıklarını ve savaşta kendilerine yardımcı olan Şerif Faysal'ı²⁶ öldürdüklerini ve bu yaptıklarını cinayet olarak göstermediklerini vurgulamıştır.

Gazete, Ermeniler'e uygulanan yer değiştirme konusunun sebepsiz olmadığını, bunun sebebinin de Çarlık Rusya'nın, Osmanlı'yı Ermeniler vasıtasıyla mahvetmeği planladıklarını bu amaçla Ermenilerin aşırıya gittiklerini ve bundan dolayı göçe tabi tutulduğunu belirtmiştir.

İzmir ve Trakya konusunda, bu bölgenin Yunanlılara verilmesi için söylenmiş olan “...*Namuskâra ne bir idare altında İzmir ve Trakya mes'ud olacakmış. Namuskâra ne idare, Yunan idaresi...*”sözlerini eleştirmiştir.

²⁵ Bir Türk dostu olan Piyer Loti 1870–1923 yıllarında yaşamış bir Fransız romancısıdır. İstanbul'da bir semte ismi verilmiştir. www.biyografi.net

²⁶ Mekke Emiri, Şerif Hüseyin Paşa'nın oğlu Şerif Faysal, Müttefik Devletlerle Halifeye karşı savaştığı halde, Araplar Fransa'nın esaretini istemediği için Şerif Faysal'ın Müttefiklerce öldürülmesi Avrupa'nın ikiyüzlülüğünün göstergesidir. *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ağustos 1920, s. 1.

Boğazlar konusunda da Millerand'ın “*Boğazları Türklerin eline bırakmak medeniyet'e ihanettir*” sözüne karşılık medeniyetin ne olacağını yakında anlaşılacağını söyleyerek bu konuda ki sözleri eleştirmiştir²⁷.

Millerand'ın notasına destek veren yazılarda yok değildi. Örneğin, *Journal de Deba* Gazetesi bir baş makalesinde, İstanbul Hükümeti'nin imzaya davet edildiği bu günlerde anlaşmanın eksik yerlerini kapatmaya çalışmanın bu saatten sonra boşuna olduğunu bundan dolayı yapılan eleştirilerin hiçbir şeye yaramayacağını bildirmiştir.

Gazete en büyük kabahati bu kadar çok vakit kaybetmeye bağlayarak: “...Türkler ilk mağlup olduğu zaman hareket edilseydi daha iyi bir sonuç alınabilirdi. Oysa böyle yapılmadı, aylarca görüşmeler yapılarak vakit geçirildi. Böylece anlaşmazlıklar ortaya çıktı...”

Gazete, Müttefik Hükümetlerin, “*Türkiye'nin şikâyet etme hakkı yoktur*” sözünde haklı olduğunu söylemiştir. Bunu da şöyle açıklamıştır: “*Türkiye'nin sebep ve mazereti olmadığı halde savaşa girmesi, birçok katliamlar yapması şikâyet etme hakkını ortadan kaldırmıştır. Onun için Türkler verilen yerlere razı gelmeli aksi takdirde şikâyet ederlerse durum daha kötü olacaktır*”.

Sonuç olarak gazete, imzayı yapanların akıllı kişiler olacağını çünkü bu anlaşmayı imzalamakla düşmekten kurtulacağını, Türklerin asıl düşmanlarının anlaşmayı imza etmemesi için onları teşvik edenler olduğunu iddia emiştir²⁸.

İngilizlerin hazırladığı ve Millerand'ın imzasını attığı, hakaret ve yalan içerikli notasına basından yazılar geldiği halde Osmanlı tarafından bir cevap verilmemesi dikkat çekmiş. Osmanlı tarafı korkudan notaya cevap vermeyip anlaşmayı imzalamak için Osmanlı şurasını toplamaya karar vermiştir.

²⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ağustos 1920, s. 1.

²⁸ *İkdam*, 31 Temmuz 1920, s. 1.

4.SEVR ANLAŞMASININ İMZALANMA SÜRECİNE GİRMESİ ve SONRASINDAKİ GELİŞMELER

4.1.Saltanat Şurasının Toplanması

Müttefik Devletler, anlaşma şartlarının değiştirilmesi yönünde Osmanlıların vermiş olduğu teklifi Millerand'ın hakaret içerikli cevabıyla reddetmiştir. Anlaşmanın imzalanması için on günlük bir süre tanımıştır. Osmanlı hükümeti, bunun üzerine anlaşmayı kabul etmek için girişimlerde bulunmuştur.

Padişah Vahdeddin, Müttefik Devletlerce verilmiş olan barış şartlarına razı idi. Ancak ne kendisi ne de hükümet karar sorumluluğunu üzerine almak istemiyordu. Meclis de dağılmış bulunduğundan bu barış şartlarının kabul ve reddi hakkında karar verebilmek için devletin ileri gelenlerinden bir saltanat şurası toplanmasına karar verildi. Şura 22 Temmuz 1920'de Yıldız Sarayı'nda Vahdettin'in de hazır bulunduğu halde toplandı²⁹.

Açıksöz Gazetesi, saltanat şurasıyla ilgili yazmış olduğu bir makalesinde Şuranın toplanmasını eleştirip anlaşmanın imzalanmasının hiçbir şey ifade etmediğini söyleyerek sözlerine şu şekilde son vermiştir:

*“Millet iradesini kabul etmeyen Şura'nın, anlaşmayı kabul etmesi veya etmemesi hiçbir anlam ifade etmez, dünya demokrasiye doğru kurşun süratiyle koşarken böyle üç dört paşadan oluşan meclisin vereceği karar hiçbir vakit milletin verdiği karar değildir.”*³⁰

²⁹ 22 Temmuz 1920'de Yıldız Sarayı'nda toplanan saltanat şurasında şu kişiler bulunuyordu: *Veliahd Abdülmecid Efendi, Sadrazam ve Hariciye Nazırı ve Harbiye Nazır Vekili Damat Ferit Paşa, Şeyhülislam Dürriyade Abdullah Bey, Şurayı Devlet Reisi Ethem Bey, Bahriye Nazırı Mehmet Said Paşa, Ticaret ve Ziraat Nazırı Hüseyin Remzi Paşa, Maliye Nazırı Reşat Bey, Evkaf Nazırı Osman Rifat Paşa, Ayan Meclisi Tevfik Paşa, Eski Sadrazamlardan İzzet, Ali Rıza ve Salih Paşalar, Eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Müşir Fuad, Ömer Rüşdü, Osman Paşalar, Abdurrahman Şeref Efendi, Rifat Bey, Topçu Feriki Rıza.Şuraya katılan kişilerin tamamı için bkz. Münir Sirel, “Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı”, B.T.T.D., S.4, İstanbul, 1968, s. 16.*

³⁰ *Açıksöz*, 2 Ağustos 1920, s. 1.

Osmanlı Hükümeti, şura görüşmelerinden sonra Osmanlı Devleti'nin isteklerini bir defa daha Müttefik Devletlerin insafına sunmaya karar vermişlerdir. Bu istekler şöyle sıralanmıştır:

1. Istranca-Çatalca hattının evvelki hududumuz olan Midye-Enez'e kadar eski haline alınmasına.
2. Tarafsız bölgenin Marmara kıyılarından kaldırılarak boğazlara hasrı.
3. İzmir'in, Hamburg gibi serbest bir şehir olarak hususi ve muhtar bir teşkilatla idaresi.
4. Hilafetin siyasi ahitnâmede mevkii olmayacağıının tekrar ifadesi.
5. İzmir ve Trakya hakkındaki teklif kabul edilmezse İzmir ve Trakya idaresinin milletler arası esaslara sahip olacak olan Boğazlar Komisyonuna bırakılması.³¹

Diğer taraftan da Paris'te bulunan Osmanlı Delege Heyetinden Reşit Bey, İstanbul Hükümeti'ne gönderdiği telgraflarda Spa Konferansı kararları kabul edilmezse İstanbul'un Türklere alınmasının planlandığını bildirmiştir. Bu gelişme üzerine Sadrazam Damat Ferit bir toplantı yaparak son durum hakkında devlet ileri gelenlerine bilgi vererek toplantıda bulunanlardan görüşlerini istemiştir. Konuyla ilgili eski şeyhülislamdan Mustafa Sabri Efendi, Hadi Paşa, Abdurrahman Şeref, Topçu Feriki Rıza Paşa, Rauf Paşa görüşlerini bildirmiştir³². Toplantı sonrasında barış anlaşmasının imza edilip edilmemesi oylamaya konulmuştur. Yapılan oylamada Ayadan Topçu Feriki Rıza Paşa hariç toplantıda bulunan devlet ileri gelenleri anlaşmanın imzası yönünde oy kullanmışlardır³³. Burada şunu ilave eldim ki Topçu Feriki Rıza Paşa'nın tutanakta çekimser davrandığı ifade edilmiştir. Oysa Rıza Paşa çekimser davranmamış açıkça muhalefet etmiştir. Bunun zapta bu şekilde geçmesine sebep hiç muhalefet eden bulunmadığını tespit etmekten başka bir şey değildir³⁴. Yapılan toplantı sonucunda anlaşmayı imzalama kararı alınmıştır.

³¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, İstanbul, 1991, s. 172.

³² Toplantı sırasında bazı devlet ileri gelenlerinin görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz. Münir Sirel *a.g.m.* s. 17-vd.

³³ Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.* s. 246–247

³⁴ Münir Sirel, *a.g.m.* s. 21

4.2. Sevr Anlaşmasının İmzalanması

Saltanat Şurasının, anlaşmanın imzalanmasına karar vermesiyle son mühlet olan 27 Temmuz Çarşamba günü Paris'te bulunmak üzere, Osmanlı Delege Heyetinden Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat Halis beylerden oluşan heyet anlaşmayı imzalamak için yola çıkmıştır³⁵.

Delege heyetinin anlaşmayı imzalamak için yola çıktığı günlerde *İkdam* Gazetesi, anlaşmanın imzalanacağı korkusuyla yazdığı makalede kaygılarını şöyle belirtmiştir:

*“27 Temmuz günü bütün Türkler için eski bir devrin sonu yeni bir devrin başlangıcıdır. Çünkü büyük ve muhteşem Osmanlı İmparatorluğu enkazı üzerine San-Remo kararları adıyla ağır bir mezar kapağı kapandı. Yaşamak, nefes almak, ümitlenmek, ilerlemek ve Osmangazi'den beri gelmiş geçmiş bütün mübarek isimler bu kapağın altında kalmıştır. Son zamanlarda tarihin hiçbir safhasında Türk Milleti'nin uğradığı kadar böyle ağır bir olay görülmemiştir. Diğer mağlup devletlerin anlaşmalarının da ağır olduğu ancak Türklerden istenen anlaşma kadar ağır ve öldürücü bir anlaşma değildir.”*³⁶

Orient News Gazetesi de anlaşmayı imzalamaya giden delege heyetinin anlaşmayı imzaladıktan sonra nasıl bir Türkiye olacağına dair yazdığı makalesinde her şeyin daha iyiye gideceğini söylemiştir. Gazete, yazmış olduğu makalesinde Çatalca Hattı'na kadar Yunanistan'a verilen Trakya'nın büsbütün Yunan hâkimiyetine girmesiyle burada daha temiz bir idarenin başlayacağını iddia etmiştir.

Gazete ayrıca, anlaşmaya karşı birçok tepkilerin geldiğini ancak bunun yersiz olduğunu, anlaşmayı imzalamak için giden heyetten herkesin ümitli olması gerektiğini çünkü Türkiye'nin gelecekteki hükümetinin bu kişilerden meydana geleceğini iddia etmiştir. Gazete, Türklerin refaha kavuşması için Müttefik Devletlerle dost olması gerektiğini ancak bu şekilde kurtuluşa ereceğini belirterek *“...Türkiye hars ve*

³⁵ *Açıksöz*, 2 Ağustos 1920, s. 1.

³⁶ *İkdam*, 28 Temmuz 1920, s. 1.

medeniyetinin garp hars ve medeniyetiyle birlikte çalışmaması ve ondan istifade etmemesi için hiçbir sebep yoktur” iddiasında bulunmuştur.

Orient News'in bu yazısına karşılık *İkdam* Gazetesi, Türkiye'nin Müttefik Devletleri'ni dost olarak görmemesi gerektiğini bunlara karşı dirayet göstermesi gerektiğini bildirmiştir. Türklerin kendilerine terk edilen yerlerde faaliyetlerini olgun ve akli başında bir şekilde hareket ederek yürütmesi gerektiğini vurgulamıştır³⁷.

Anlaşmanın ön günlerinde bu tepkiler, basında böyle yer alırken Paris'e gitmek için yola çıkan Delege Heyeti Paris'e yetişmişti. Fransız gazeteleri, Türkiye anlaşmasının büyük ihtimalle Sevr İmalathaneleri Sarayı'nda imza edileceğini ancak imza muamelesi için gerekli düzenlemeler tamamlanmadığından anlaşmanın gecikmeye uğrayacağı bildirilmiştir³⁸.

Yapılan hazırlıkların tamamlanmasından sonra 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'deki ünlü porselen fabrikasının sergi salonlarından birinde Türk anlaşması imzalanmıştır. Saat dördü on geç biten imza töreni bir çeyrek kadar sürmüştür. Meclise başkanlık yapan Fransız Başbakanı Millerand, delegeleri anlaşmanın imzalanması için davet etmiş, bunun üzerine Hadi Paşa ilerleyerek anlaşmayı imzalamıştır. Sırasıyla İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya ve Yunanistan delegeleri de anlaşmaya imzalarını atmışlardır³⁹.

Sevr anlaşması, parlamentolar tarafından onaylanmadıkça hiçbir anlam ifade etmiyordu. Onun için Müttefik Devletleri bu anlaşmayı hem kendi parlamentolarına hem de Osmanlı parlamentosuna onaylatmak zorundaydı. Hâlbuki bunların ikisi de kolay olmayacaktı. Çünkü her şeyden önce o günkü Osmanlı Anayasasının 7. maddesi⁴⁰ barışla ilgili anlaşmanın parlamentoca onaylanmasını ön görüyordu; fakat ortada parlamento yoktu. Büyük Millet Meclisine gelince, onun tutumu zaten belli idi. TBMM

³⁷ *İkdam*, 28 Temmuz 1920, s. 1.

³⁸ *İkdam*, 29 Temmuz 1920, s. 1.

³⁹ *Peyam-i Sabah*, 13 Ağustos 1920, s. 1.

⁴⁰ Osmanlı Anayasasının 7.maddesi için bkz. Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997,s. 56.

18 Ocak 1920’de yapmış olduğu gizli toplantısında Misak-ı Milli sınırları içerisinde milleti ve vatani kurtarmak için and içmişti⁴¹.

4.3. Sevr Sonrası Türk Basınındaki Haberler

Sevr anlaşmasının imzalanmasından sonra da Türk basınında Anadolu’dan ve İslam Âleminden gelen tepkiler yer almıştır.16 Ağustos 1920 tarihli Açıksöz Gazetesi yazmış olduğu “*Sulh Muahedesi Değil, Gaddarane Bir Hükmi İdam*” adlı başmakalesinde, Avrupa’nın yüzlerce seneden beri Osmanlı İmparatorluğunu yıkmak için yapmadıkları hile tuzak kalmadığını ve bunu yalan sahte yüzlerce yaklaşp yaptığını belirtmiştir. Bunları yapmalarının asıl amacını da şöyle açıklamıştır: “... *Ne yapıp edip İslam devleti olan Osmanlı yıkılmalıdır. Çünkü Osmanlı git gide genişliyor ve bundan dolayı ortadan kalkması gerekiyor*”

Gazete Avrupa’nın böyle bir günü senelerdir beklediklerini üç yüz seneden beri yıkmak için uğraştıklarını söylemiştir. Bunları yaparken bile birbirleriyle kavga ettiklerini bu kavganın amacının Mısır, Irak, El-cezire, Suriye ve Anadolu’yu elde etmek olduğunu belirtmiştir. Gazete Avrupa’nın bunu “...*her millet hakkına sahip olacaktı*” çatısı altında yaptıklarını oysa bu sahte yüzlere gerek olmadığını asıl amaçlarının dünyaya sahip olup insanları köle gibi kullanmak istediğini; ancak bu yaptıkları gaddarlığı milletlere hürriyet veriyoruz perdesi altında yaptıklarını vurgulamıştır.

Gazete yaptıkları anlaşmayla Türkiye’nin can damarlarının kesildiğini, doğuda bir Ermenistan kurduklarını ve bunu yapmaktaki amaçlarının Müslümanlarla bağları kesmek olduğunu, batıyı Yunanlılara verdiklerini, denizleri kapatıp Türkleri Anadolu’ya sıkıştırdıklarını belirtmiştir. Gazete bunun bir anlaşma olmadığını, bunun bir idam hükmü olduğunu; ancak bunun hiçbir zaman kabul edilmeyeceğini vurgulamıştır⁴².

⁴¹ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 170.

⁴² *Açıksöz*, 16 Ağustos 1920, s. 1–2

18 Ağustos 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye de “ *Sulh Muahedesi –Türkiye ve İslam Âleminde Galeyan*” başlığıyla yazdığı makalede milletin anlaşmayı kabul etmediğini, Damat Ferit hükümetinin bu son hareketiyle memlekette derin bir karışıklığa sebep olduğunu vurgulamıştır. Gazete, bu durum karşısında Anadolu’nun kendisini İslam’ın gövdesine dayandırarak bu ölüm kararını reddettiğini söylemiştir.

Damat Ferit’in yapmış olduğu Sevr Anlaşması’nın kabulü harekâtına karşı Tokat, Amasya, Çankırı, Kırşehir, Beypazarı, Koçhisar, Antalya’da ve ayrıca memleketin birçok yerinden gelen telgraflarda vatana karşı indirmek istenen ölüm darbesini kabul etmeyeceklerini ve Sivas ve Erzurum kongrelerinde tespit edilen milli sınırlar dışında hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceklerini, vatanın selametini millet meclisinden beklediklerini bildirmiştir⁴³.

İstanbul hükümeti’nin imzaladığı Sevr’e karşı gelen tepkiler, devam etmiş Anadolu’da *YeniGün* Gazetesine de birçok telgraf gönderilerek Anadolu’nun duyduğu kin ve nefret gösterilmiştir. Erzurum’dan gelen bir telgrafta:

*“İşittik ki İstanbul’un kara vicdanlı şüpheli serserisi Avrupa’nın zalim kapitalistleriyle barış imzalamış, istedikleri kadar bugünkü komisyonculara devam etsinler. Anadolu kutsal emellerinin son kararını vermiştir. Son damla kan akmadan. Son kemik kırılmadan hakkını çiğnetmeyecektir.”*denilmektedir.⁴⁴

Sevr Anlaşması imzalanmasından sonra Müttefik Devletlerinin taraftarı olan *Peyam-i Sabah* Gazetesi’nin yazarı Ali Kemal’de yazmış olduğu “*Hakiki Matem*” adlı makalesinde, felaketlerden ders alınmadığını bundan dolayı bu anlaşmanın bu haliyle imza edilmesinin bir ceza olduğunu iddia etmiştir. Yapılmış olan hatalara karşı çare ve tedbirler alınmamaya devam edilirse cezaların süreceğini öne sürmüştür.

Ali Kemal, şu an için de bulunan matemın sebebinin Müttefik Devletler olmadığını bunun tek sebebinin Türk tarafının Müttefik Devletleri dinlememesinden dolayı yapmış oldukları siyasi hatalara kaynaklandığını söylemiştir.

⁴³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Ağustos 1920, s. 3.

⁴⁴ Nurettin Gülmez, *Kurtuluş Savaşında Anadolu’da YeniGün*, Ankara, 1999, s. 535.

Ali Kemal, Müttefik Devletlerle dostane ilişkilerin kurulması gerektiğini belirterek anlaşmanın uygulandığı taktir de Türklere bırakılan yerlerin azımsanmayacak kadar mühim yerler olduğunu iddia etmiş, anlaşmayı tatbik etmek ve ettirmek gerektiğini bunun elimizde olduğunu bildirmiştir.

Ali Kemal ayrıca Osmanlı Gazeteler Cemiyeti'nin vermiş olduğu talimata⁴⁵ uymayacağını gazeteyi siyah çerçeve içine almayacağını belirtmiş gerçek matemin siyasi hatalardan ders almadığımız için tutulması gerektiğini iddia etmiştir⁴⁶.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra protesto telgrafları gelmeye devam etmiştir. 12 Ekim 1920'de tarihli Hâkimiyet-i Milliye Gazetesin de “*Beypazarı'nda Nümayiş* “ adlı vermiş olduğu makalesinde Beypazarı halkının Damat Ferit ve yanındakilerini anlaşmayı imzaladıkları için protesto ettiğini ve bu amaçla düzenlemiş oldukları gösteride hükümet idaresinin önüne gelerek İngiltere ve yandaşlarının şimdiye kadar hiçbir millete reva görülmeyen Kuran-ı yer yüzünden kaldırıp İslam'ı yıkmaya amaçladıklarını ancak buna izin verilmeyeceğini vurgulanmıştır⁴⁷.

Anadolu'dan gelen tepkilerden bir tanesi de Kazım Karabekir'den gelmiştir. Karabekir, Sevr anlaşmasını imzalayanları vatan haini ilan etmek için verdiği önergede:

“... Vatansız ve vicdansız üç serserinin yine kendileri gibi millet ve vatanla alakası olmayan birkaç kişi namına sulh muahedesini imza ettiklerini ajansta gördük mücadele-i milliyemizde daha büyük azim ve iman ile devamını tekiden ahdettiğimizi arz eyleriz. İstanbul'da teşekkürünü evvelce duyduğumuz şura'yı saltanatta Türkiye'nin hayat ve mevcudiyetini söndüren bu zulüm muahedesinin imza edilmesine karar veren esamisi malum eşhasını ve muahede nameye vas-ı imza edenlerin hiyanet-i vataniye ile itham olunması ve hakların hükm-ü gıyabi verilmesini ve bu vatansızların isimlerinin

⁴⁵ Osmanlı Gazeteciler Cemiyeti anlaşmanın imzalanacağı günde bayrakların yarıya indirileceğini gazete başlıklarının siyah bir çerçeve için de matem havasın da verileceğini bildirmiştir. *İkdam*, 31 Temmuz 1920, s. 1.

⁴⁶ *Peyam-i Sabah*, 13 Ağustos 1920, s. 1.

⁴⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1920, s. 1.

her yerde lanetle yaddedilmesini ilan ve temin olmasını arz ve teklif eylerim” dedi. Vermiş olduğu önerge kabul edilmişti⁴⁸.

4.4. Sevr Anlaşmasıyla İlgili Dış Basındaki Haberler

Sevr anlaşmasından sonra dış basında anlaşmaya dair genellikle olumlu haberler gelmiştir. *Bosphone* Gazetesi, vermiş olduğu baş makalesinde anlaşmanın imzalanmasından sonra tasdik edilmeyişinden dolayı Avrupa'nın barış ve huzuruyla oynanıldığını, ittihat ve Kemalcilere karşı alınan tavrın amacını Türkiye'yi içinde bulunan tehlikelerden kurtarmaktan ibaret olduğunu belirtmiştir. 1908 tarihinden beri ülkeye zarar veren bu kişilerin kökünden halletmek ülke'nin çıkarına olacaktır demiştir. Ülke'nin bundan sonra yapması gereken şey, Anadolu'yu sakinleştirmek hükümete büyük yetkiler bırakmak ve padişaha imparatorluğun her yerinden hürmet edilmesini sağlamaktır.

Gazete, Mustafa Kemal gibi Almancılığı, Bolşevizm'i amaç edinen bir kişinin ülkeye zarar getireceğini onun için bu kişinin ortadan kaldırılması gerektiğini makalesinde söylemiştir. Gazete, Sadrazam İzzet Fuat paşa'nın Mustafa Kemal'le uyuşmak istediğini ancak bu düşüncenin iyi bir davranış olmadığını şöyle açıklamıştır:

“...Fuat Paşa'nın istediği uyuşma siyaseti fikrimizce takip edildiği halde neticenin bu felaket-i katiye'ye müncer olacağını söylemekten kendimizi alamıyoruz. Mustafa Kemal'le uyuşmak ihtikap ettiği cinayetlerin asarını sünger ile silmek şu son aylarda icra ettiği kıt'alleri af etmek bir hayduta bir dest uzatmak kabilindedir aynı zamanda en kıymetli teşvilatı ihsar etmektedir. Bu suretle ittihatçılık tekrar Kemal-i vaka ile mevki-i iktidara gelip Berlin fırladığını yorulmaz bir aşkla yeniden çevirerek barışa ateş verecektir.”

Gazete, bu memleketin istediğini bilen birine muhtaç olduğunu bu kişinin de Damat Ferit olabileceği; ancak Damat Ferit'in çok tereddüt eden bir kişi olduğunu söyleyerek “ *...Lakin Allah Aşkı'na tereddüt etmesin. Düşünmek için çok vakitler zayi*

⁴⁸ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, c.4, İstanbul, 1995, s. 1783.

*oldu istical etsin yoksa parti'yi kaybetti. Yalnız kendi partisi değil bütün imparatorluğun partisi kaybolacaktır.”*⁴⁹

Journal des Debats Gazetesi, imzadan sonra Anadolu halkının Kemalizm hareketini beğenmediğini, çünkü Kemalizm'in Bolşevizm'i kabul ettirmek istediklerini iddia etmiştir. Halkın bundan dolayı “ *insan padişahına karşı isyan ederse nasıl iyi bir müslüman olduğunu iddia edebilir ?*” dediğini söylemiştir.

Gazete Ankara Hükümeti'nin kendilerini mahvolmuş bildiklerini bu yüzden Avrupa'nın da mahvolması için Bolşevik istilasını davet ettirmek için uğraştıklarını söylemiştir. Ayrıca gazete memleket genelinde bir düzensizlik olduğunu söyleyerek “ *...İstanbul Hükümeti için kalben zat-ı şahane merbut olan bu ahaliyi tekrar ele almak hususunda pek cüzi bir fedakârlık kâfidir*” demiştir⁵⁰.

Diğer bir Avrupa gazetesi olan *Radikal* de Mustafa Kemal'in içinde bulunulan duruma karşı koyacağını Atina'nın bundan dolayı endişeye kapıldığını söylemiştir. Gazete Sevr Anlaşması'nın Lloyd George'un önceden dediği gibi “*...Dünyada yaşanacak bir Türkiye bırakılacak*” şeklinde değiştirildiği taktir de barışın olabileceğini söylemiştir. Ancak değiştirilmezse Damat Ferit'in anlaşmayı kabul etmesinin hiçbir şey ifade etmediğini çünkü Anadolu'da hala savaşın devam ettiğini belirtmiştir. Gazete Damat Ferit'in Türk ve İslam Âlemi'nde tanınmamasının sebebini İngilizlerin piyonu olmasına bağlamıştır.

Hindistan'dan gelen Hilafet Heyeti Başkanı Muhammed Ali de Sevr Anlaşması'nı eleştirerek bu anlaşmanın imzalanmasıyla Halife'nin kendi kendini sildiğini söylemiştir⁵¹.

Dış basındaki haberlerde genellikle Fransız ve İtalyan basını anlaşmayı olumsuz karşılarken bu anlaşmanın İngiltere'nin anlaşması olduğunu bildirmiştir. İtalya basını anlaşmayı lanetlemiş, İtalya Başbakanı Nitti bir açıklama yaparak İtalya'nın bundan

⁴⁹ *İkdam*, 27 Eylül 1920, s. 1.

⁵⁰ *İkdam*, 30 Eylül 1920, s. 1.

⁵¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1920, s. 4.

sonra olabilecek hiçbir ölümcül savaşta rol almayacağını belirtmiştir⁵². İtalya'nın ardından Fransa'nın da anlaşmayı kabul etmediğini, İngiltere'nin sırf Venizelos'un ısrarı üzerine yapmak istediğini, anlaşmanın Lloyd George'un anlaşması olduğunu belirtmiş⁵³ bu arada Fransa Meclisi de Sevr Anlaşması'nı parlamentodan geçirmeyerek reddetmiştir⁵⁴.

5. SEVR ANLAŞMASI'NI DEĞİŞTİRİP KABUL ETTİRMEK İÇİN YAPILAN LONDRA KONFERANSI

Sevr Anlaşması, İngiltere Başbakanı Lloyd George ve Yunan Başbakanı Venizelos'u memnun etmiş; ancak Fransızlar ve İtalyanlar ise bu anlaşmadan pek memnun olmamışlardır.

İngiliz Yüksek Komiseri, 27 Kasım'da İngiliz Dış işleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği telyazısında Eylül'de Ermenilerin yenilgiye uğramış olmasıyla anlaşmada en azından kısmen değişiklik yapılması gerektirdiğini, Yunanlılar yenilgiye uğrarlar ise anlaşmada esaslı değişiklikler yapılmasının kaçınılmaz olduğunu bildirmiştir. Anlaşmanın üzerinden daha üç ay geçmeden İngilizlerde böyle bir kanaatin oluşması ilerde daha büyük çatlakların olacağını göstermekteydi⁵⁵.

5.1. Londra Konferansı Öncesinde Yaşanan Askeri ve Siyasi Gelişmeler

Sevr Anlaşması'nın imzalanmasından sonra kabul edilmesi için bir parlamentodan geçmesi gerekiyordu. Fakat TBMM, bu anlaşmayı kabul etmeyerek Milli Mücadele'ye devam etmiştir.

24 Eylül 1920'de başlayan Ermeni saldırılarına karşılık Kazım Karabekir komutasındaki Türk birlikleri, karşı taarruza geçerek önce Ermenilerin eline geçmiş olan Sarıkamış ve Merdenek'i, 30 Ekim'de de Kars'ı geri almıştır. Bu askeri başarı ile Ermeni kuvvetleri Türkiye için tehlike olmayacak bir hale getirildiği gibi Doğu sınırları

⁵² Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikalar, Çeviren Şerif Erol*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s. 236.

⁵³ *Açıksöz*, 4 Ekim 1920, s. 1.

⁵⁴ *Açıksöz*, 2 Eylül 1920, s. 3.

⁵⁵ Mustafa Turan, *Milli Mücadelede Siyasi Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2005, s. 101.

emniyet altına alınmış ve Misak-i Milli sınırlarına ulaşılmıştır. Türk kuvvetleri Gümrü çevresindeki istihkâmlara ulaştığı bir sırada Ermeniler, Kazım Karabekir'den mütareke istediler. Mütareke sonunda 3 Aralık 1920'de Ermenilerle Ankara Hükümeti arasında Gümrü Anlaşması yapıldı. Bu anlaşma ile önceden kaybedilen Kars, Sarıkamış, Kağızman, Kulp ve Iğdır geri alındığı gibi birçok silah ve cephane de ele geçirildi⁵⁶. Ermeniler bu anlaşmayı imzalamakla Ankara Hükümeti'ni tanımış olduğunu ve Sevr Anlaşması'nı tanımadığını göstermiştir.

Bu arada Doğudaki olayları yeniden görüşmek ve Sevr Anlaşması'nı gözden geçirmek için İtalya Hariciye Vekili Kont Sforza, Fransız Başvekili Leguez Lloyd George'un davetlisi olarak Aralık 1920 tarihinde Londra'ya gelmişlerdi. 22 Aralık 1920 tarihinde yapılan toplantıda İngiliz hükümeti Yunanistan'daki siyasal değişiklikten dolayı yeni bir politikanın ortaya çıkmayacağını belirtmiştir⁵⁷.

Müttefik Devletler anlaşmanın zorla kabulü için Yunanlıları tekrar harekete geçirmişlerdir. Yunan ileri harekâtı, üç koldan 6 Ocak 1921 günü başlamış üç günlük küçük savaşlarla sürmüştür. Asıl savaş 10 Ocak günü meydana gelmiş, gelişmeler Türk kuvvetlerinin aleyhine gelişmişse de Yunanlılar 11 Ocak günü çekilmeye başlamışlardır. Bu savaş Yunanlıların Türkler karşısındaki ilk başarısızlığıdır. Başka bir deyişle 15 Mayıs 1919'dan beri Türkler Yunan saldırısını ilk kez İnönü'de kırmış oluyorlardı⁵⁸. 8 Ocak 1921'de zaferle sonuçlanan I. İnönü Savaşı Müttefik Devletlerine Sevr'i yeniden değiştirmenin gerekliliğini göstermiştir.

5.2.Londra Konferansı Hazırlık Çalışmaları

Sevr Anlaşması'nı kabul etmeyen Ankara Hükümeti'nin elde etmiş olduğu askeri başarılar ve Ruslarla kaydedilen diplomatik gelişmeler, Müttefik Devletlerin bu anlaşma üzerinde değişiklik yapmasına sebep olmuştur. Neticede Fransız Başbakanı

⁵⁶ Mustafa Turan, a.g.e. s. 125.

⁵⁷ Yunanistan'daki siyasal değişiklik şöyle olmuştur: Ekim 1920 tarihlerinde Yunan Kralı Alexander'i bir maymun ısırıldı. Bunun sonucu olarak da vefat eden kralın yerine Konstantin geçiyordu. Seçimlerde kaybeden Venizelos yurdunu terk ediyor ve yeni bir hükümet başa geçiyordu. Lloyd George bu durumu fazla beğenmemekle beraber, İngiltere'nin Yunan taraftarı politikasının değişmeyeceğini ilan ediyordu. Fakat bu politikada bir zayıflama hissediliyordu. Kemal Melek, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası*, İstanbul, 1985, s. 92.

⁵⁸ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, T.T.K.B., Ankara, 1989, s. 143.

Briant, I. İnönü Muharebesi'nin etkisiyle İngiltere'yi Sevr Anlaşması'nın hafifletilmesi için zorlamaya başlamıştı. İtalya'nın da Fransa'yı desteklemesiyle Londra Konferansı hazırlandı. Bu gelişmelerden sonra 25 Ocak 1921 günü Paris Konferansı'nda bir toplantı yapılmış ve toplantıda şu kararlar alınmıştır:

1. Anadolu meselesinin görüşülmesi için 21 Şubat 1921'de Müttefik Devletlerin delegeleri ile Türkiye ve Yunanistan delegeleri arasında Londra'da bir konferans toplanması kararlaştırılmış
2. Görüşmelerin esasını devletler ve Türkiye tarafından imza edilmiş olan Sevr Anlaşması teşkil edecek ve hadisattan dolayı lüzum görülen tadilatın icrası hakkı korunacaktır
3. Türk Hükümeti'nin daveti Mustafa Kemal veya Ankara Hükümeti'nce belirlenen delegelerin Osmanlı Delege Heyetine dâhil olması şartıyla kabul edilecektir
4. Yunan Hükümeti ayrıca konferansa iştirak etmek üzere davet edilecektir⁵⁹

Konferans şartlarında Ankara Hükümeti'nin delegelerinin Osmanlı delege heyeti arasında olmasının istenmesi Müttefik Devletlerin Ankara Hükümeti'ni hâla tanımamakta direndiklerini göstermektedir.

Konferans sonunda Londra'da bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir. İngiltere'nin Türk Hükümetine karşı açıkça göstermekte olduğu düşmanlık, Fransa ve İtalya'da görülmemiş, bu devletler savaş tasarısında değişiklikler yaparak Türkiye ile barış sağlanmasında ısrar etmişlerdi. Londra Konferansı'nın toplanması, İngiltere ile müttefikleri arasındaki anlaşmazlıkların bir sonucudur⁶⁰.

5.3. Londra Konferansı ve Alman Kararlar

I.İNönü Zaferi üzerine Müttefiklerin Yunanistan'ın Anadolu'daki milli hareketi ortadan kaldırarak, Sevr Anlaşması'nın uygulanacağı ortamı hazırlayacağı konusundaki güvenleri sarsılmaya başlamıştı. Nitekim İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın yaptığı

⁵⁹ Mustafa Turan, a.g.e., s. 127

⁶⁰ Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, T.T.K.Y., Ankara, 1991, s. 90.

öneri kabul edilmiş ve Sevr Anlaşması'nın Londra'da toplanacak bir konferansta yeniden gözden geçirilmesi uygun görülmüştü. Müttefik Devletler her ne kadar Ankara'yı tanımak istemiyorlarsa da, bu konferansta Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcilerinin İstanbul delegeleriyle birlikte yer almalarını istiyorlardı. Bu çağrının gerçek amacı, zaten zayıf olduğunu bildikleri İstanbul Hükümeti ile değil; fakat İstanbul'un perdesi arkasından Kemalcilerle uzlaşmaya çalışmaktı.

Mustafa Kemal, Londra Konferansı'na İstanbul Hükümeti ile birleşerek gidilmesine kesinlikle karşıydı⁶¹. Ankara Hükümeti,, Londra Konferansı'na katılacak olan delegeler konusunda Tefik Paşa'ya çektiği telgrafta şu kararların derhal kabul edilip yerine getirilmesini istemiştir:

1. *Londra Konferansı'na katılacak Türkiye heyeti yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek ve gönderilecektir.*
2. *Bu delegeler heyeti ile birlikte gitmesini gerekli gördüğümüz bazı uzman müşavirlerle gerekli evrak ve belgeler, tarafınızdan hazırlanacak ve heyete katılmak üzere yola çıkarılacaktır.*
3. *Bizim tarafımızdan gönderilecek delegeler heyetinin, bütün Türkiye'yi temsil edecek tek heyet olduğunu da Müttefik Devletlerine bildirileceksiniz.*
4. *Vaktin darlığı dolayısıyla kesin ve son olarak alınan bu kararların kabul edilmemesi halinde, vatan ve milletin selameti adına doğacak tarihi sorumluluk tamamen heyetinize ait olacaktır.*⁶²

21 Şubat 1921 ile 12 Mart 1921 tarihleri arasında Londra Konferansı yapıldı. Konferansın ilk günü Ankara delegeleri Paris'e yeni gelmişlerdi. İstanbul delegeleri ise o gün toplantıya çağrılmamışlardı. İngiliz, Fransız, Yunan, İtalya ve Japon temsilcileri ile tanınmış askerlerin katıldığı bu toplantıda Lloyd George Yunanlıların Anadolu

⁶¹ Yuluğ Tekin Kurat, "Mustafa Kemal'in Londra'da Bekir Sami'ye Talimatı-Londra Konferansı'nın Bu Bilgilerin Işığında Yeniden Değerlendirilmesi ve İvedi Sonuçları", *Belleten*, c. XLVIII, S. 189-190, Ankara, 1985, s. 89.

⁶² Atatürk, *Nutuk*, A.A.M. (Bugünkü dilde yayına hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz) 2000, s. 386-387.

savaşını devam ettirme hususundaki isteklerini Fransız ve İtalyanlara ustaca hazırlamış birtakım sorularla anlatmıştı⁶³.

Konferansın öngününde Bekir Sami başkanlığındaki Ankara Hükümeti, Tevfik Paşa başkanlığındaki İstanbul kuruluyla aralarındaki görüş ayrılıklarını bir yana bırakarak birleşmişlerdi. Savoy Otelinde konuklanan her iki kurul, Sadrazam Tevfik Paşa'nın İngiliz yandaşlığına karşın o sırada göstermiş olduğu yurtseverlik duygusu sayesinde birleşiyor ve böylece konferansta Türk ikililiğinden yararlanmaya hazırlanan İngiliz-Yunan bloğunu böl ve yönet siyasetinden yoksun bırakıyordu⁶⁴.

23 Şubat 1921'de konferans Türkleri dinledi. Yunanlıların çağrılmadığı fakat hem İstanbul hem de Ankara Hükümetleri'nin temsilcilerinin bulunduğu oturum cidden çok ilgi çekiciydi. Ancak Türk heyetleri kendi aralarında önceden fikir birliğine varmışlardı. 23 Şubat'ta konferansa hasta olarak katılan Osmanlı Delegasyonu Başkanı Tevfik Paşa söz verdiği gibi “*söz asıl milletvekillerine aittir. Binaenaleyh Anadolu Heyeti'ne söz verilmesini teklif ve rica ederim*” demesi konferans delegeleri tarafından hayretle karşılandı. İşte konferansın bu ortam içine girdiği sırada Ankara'nın nokta-i nazarını umumi surette gösteren bir bildiri okudu ve Türk isteklerini şu şekilde sıraladı:

1. Tam bağımsız bir Türk Hükümeti'nin kabulü ile bu hükümetin sınırlarının Meriç Irmağı'na kadar Trakya'yı içine alması Doğu'da Gürcistan ve Ermenistan Devletleri'nin sınırlarına, Güney'de de Arap çoğunluğunun bulunduğu noktalara kadar uzanması ve Musul ile İskenderun, Halep, Antakya şehirlerinin bu sınırlar içinde kalması
2. İstanbul'un güvenliğini bozmayacak şekilde Boğazlara bir serbestlik tanınması
3. Kapitülasyonların kaldırılması⁶⁵

Londra Konferansı'nda iki önemli plan ileri sürüldü: Birincisi Doğu Trakya ve İzmir'deki Türk ve Rum nüfusunu tespit etmek için bir komisyon kurulacaktır. Türk

⁶³ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, M.E. B.Y., İstanbul, 1991, s. 30.

⁶⁴ Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri* T.T.K., Ankara, 1995, s. 155.

⁶⁵ Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 41–42.

delegesi de her iki bölgedeki Yunan yönetiminin kaldırılmasını teklif etti; ancak Yunanlılar kabul etmedi. Birinci planın uygulanmasında güçlük çıkınca müttefikler diğer plana geçtiler. İkinci planda müttefikler askerlerini İstanbul'dan geri çekecekler ve Boğazlar Bölgesi'ni de boşaltacaklardı. Türkler 45.000'lik jandarma kuvvetine ek olarak 15.000'lik silahlı kuvvetleri de 30.000'e çıkaracaklardı. Ayrıca İzmir ilinin durumu da beş yıl sonra Milletler Cemiyeti tarafından değiştirilebilecekti. Türk Heyeti Londra Konferansı'ndan fazla bir şey beklemiyordu. Amacı Misak-ı Milli'yi dünya kamuoyuna duyurmaktı.

Bekir Sami Londra'da Sevr konuşmalarının dışında da bazı girişimlerde bulunmuş, Fransız ve İtalyanlarla ayrı ayrı ticaret anlaşmaları imzalamıştı. Bu anlaşma ile Fransız ve İtalyanlar askerlerini Anadolu'dan çekecekler ve karşılığında ticari imtiyazlar alacaklardı⁶⁶. Bekir Sami'nin Ankara'dan habersiz yaptığı bu anlaşmalar meclisi karıştırmış ve Bekir Sami heyeti beceriksizlik ve sadakatsizlikle suçlanmıştır. Mustafa Kemal, hükümetin bu anlaşmaları tanımayacaklarını belirtmiş⁶⁷ ve Bekir Sami Bey'in Hariciye Nezaretinden istifa etmesini istemiştir⁶⁸.

Londra Konferansı 21 Şubat 1921'de açılmış ve pek başarı sağlamadan 10 Mart 1921'de sona ermiştir⁶⁹. Londra Konferansı'ndan bir sonuç alınmamasının sebebi konferansa çağırılanlarla, çağrılanlar arasında görüş ayrılığının bulunmasıydı. Müttefik Devletler, Sevr tasarısını esas olarak almakta yalnız yeni şartların getirdiği bazı değişikliklerin yapılmasını kabul etmekteydi; ancak Milli Hükümet ise Sevr tasarısını reddedip görüşlerin Misak-ı Milli çerçevesi içinde olmasını istemekteydi⁷⁰. Netice itibarıyla Londra'dan da bir sonuç çıkmamıştır. Ancak TBMM konferansa katılmakla Müttefik Devletler tarafından hukuksal olarak tanınmış ve ilk defa uluslararası bir kurulda kendini göstermiştir.

⁶⁶ Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 94.

⁶⁷ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 92.

⁶⁸ Nurettin Gülmez, *a.g.e.*, s. 544.

⁶⁹ Salahi R. Sonyel, *a.g.e.*, s. 155.

⁷⁰ Aptülahat Akşin, *a.g.e.* s.90.

SONUÇ

Sanayi İnkılâbı'yla birlikte ortaya çıkan hammadde ihtiyacı, büyük devletleri bir arayış içine sokmuştur. Tüm devletler inkılâbın getirdiği yeniliklere karşı yenik düşmemek amacıyla hammadde arayışında bir telaşa kapılmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu hammadde bakımından verimli arazilere sahip olduğu için bu araziler emperyalist devletlerin dikkatini çekip, iştahını kabartmıştır. Bu hammadde arayışı süreci, çeşitli anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına ve dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nın başlamasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nın başlarında savaşa katılmak istemeyip; ancak daha sonra Almanların savaşı kazanacağı düşüncesi ve kaybettikleri toprakları geri alma ümitleri, Osmanlı'yı Almanların yanında savaşa girmesine sebep olmuştur. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'na girmesi ve Çanakkale'de Müttefik Devletleri yenilgiye uğratması savaşın üç yıl kadar ömrünün uzatmış ve Müttefik Devletleri milyarlarca dolar zarara uğratmıştır. Çanakkale Savaşı'nın yenilgisini hiçbir zaman unutmayan ve bunun hesabının sorulacağını söyleyen, Müttefik Devletler bu konudaki düşüncelerini her defasında vermiş oldukları beyanatlarda belirtmişlerdir.

Müttefik Devletler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra mağlup devletler üzerinde uygulanmak için anlaşmalar hazırlamışlardır. Bu anlaşmaların en ağırı ve en acımasızını Osmanlı üzerinde uygulamak üzere hazırlıklara başlamışlar. Bu süreçte yapılan hazırlıklar hiçbir zaman uygulanmayacak olan ölü doğmuş Sevr'i ortaya çıkarmıştır.

Müttefik Devletler bu anlaşmayı hazırladıkları sırada yapmış oldukları faaliyetleri medeniyet maskesi, adı altında yapmış ve bu maskeye aldanan gerek İstanbul Hükümeti gerekse İstanbul Basını'nın bir kısmı bu emperyalist faaliyetlere destek vermiştir. Ancak diğer taraftan bu faaliyetlerin karşısında olan Ankara Hükümeti de milli mücadele adı altında bu emperyalist faaliyetlere karşı durmuş ve savaşmayı yeğlemişlerdir.

Müttefik Devletlerin, yaptıklarını destekleyen İstanbul Hükümeti ve bir kısım İstanbul Basını, kendinden aciz, ülkesini korumaktan, korkan gruplardan oluşmuştur.

Özellikle bu grubun başında bulunan Damat Ferit ve Peyam-ı Sabah yazarı Ali Kemal, kurtuluşun İngilizlerde olduğunu her defasında söyleyerek Milli Mücadele'yi başlatan Ankara Hükümeti'ni eleştirmiştir. Oysa kendi acizliklerini, vatanını kurtarmak isteyen kişilere iftira atarak, daha alçaldıklarının farkında bile olmamışlardır. Bu grup, toprağı için savaşanların yanında olmaktan ziyade kendi çıkarlarını göz önüne alarak Müttefik Devletlerin yanında yer alarak, ülkeyi çıkmaza sürüklemiş ve iç karışıklıklara sebep olmuşlardır.

Müttefik Devletlerin Osmanlı topraklarındaki değişik etnik gruplara ve özellikle Kürtlere bağımsızlık verilmesi yolunda yapmış oldukları faaliyetler Kürtleri iki farklı düşünceye yöneltmişlerdir. Kürtlerin bir kesimi Müttefiklerin bu vaatlerine kanıp destek verirken diğer bir kısmı ise devlet kurulması yönünde çalışanları protesto etmiş ve bir İslam devleti olan Osmanlı'dan ayrılmayacağını her defasında dile getirip ümmetçilik duygularıyla milli mücadeleye sonsuz destek vermişlerdir.

Milli Mücadele'ye destek veren bir diğer kesimde basın olmuştur. Özellikle o yıllarda kâğıt, mürekkep ve daha da önemlisi paranın olmaması basını çok zor durumda bırakmış; fakat basın tüm zorluklara rağmen yılmayıp bir sayfada olsa yazılarıyla destek olmak için durmadan çalışmıştır. Anadolu basınının durumu böyleyken İstanbul'un basını sansürle daha kötü bir durumda bulunuyordu. Fakat yine de Milli Mücadele taraftarı olan gazeteler elinden geldikçe desteklerini vermekten geri durmamışlardır. Özellikle Hâkimiyeti Milliye ve Açıksöz o zamanın ekonomik sıkıntılarına rağmen elinden geldikçe hiçbir maddi beklenti içinde olmadan Ankara hükümetine destek vererek Sevr'i destekleyenlerin karşısında durmuş ve milli mücadeleye yazılarıyla destek vermiştir. Zaten o zamanın basınına baktığımız zaman milli mücadeleye destek veren de vermeyen de hiçbir tiraj kaygısı ve maddi beklenti içinde olmadan kendi saflarına destek verdikleri açıkça görülmektedir.

Müttefik Devletler, hazırlamış oldukları Sevr Anlaşması konusunda kendi içlerinde bile tam olarak anlaşmaya varamamışlardır. Bazı Fransız ve İtalyan sosyalist grupları bu anlaşmanın bir devlete uygulanamayacak kadar ağır bulunmasına rağmen, İstanbul Hükümeti'nin ve bunları destekleyen Peyami Sabah Gazetesinin, bu anlaşmayı

imzalamak için göstermiş olduğu gayret, bu hükümetin ve bu hükümeti destekleyen gazetelerin hainlik derecesine varan bir zafiyet içerisinde olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Müttefik Devletler anlaşmayı hazırlarken herkese kendi haklarını vereceklerini vaad ederken girmiş oldukları topraklarda yapmış oldukları zulümler bunun ne derece yalan olduğunu göstermektedir. Bir karış toprak elde edebilmek için yıllarca işkence zulüm ve haksızlık edip halkın canını yakmışlardır. Yakın tarihimizde Fransızların Cezayirlilere medeniyet maskesi altında yapmış oldukları zulümler yine Afganistan ve Irak'a medeniyet götüreceğiz düşünceleriyle hareket edenlerin şu an götürmüş oldukları medeniyetin vahşetten aşağı kalır yanı olmadığı, insanları bir parça ekmeğe muhtaç ettikleri her gün yüzlerce insanın ve çocuğun hayatını kararttıkları apaçık ortadadır.

Müttefik Devletler, o günlerde de yapmış oldukları faaliyetleri, demokrasi, medeniyet ve özgürlük adına yaptıklarını iddia etmişler; fakat ortaya koydukları ve imzalanması için tehdit ettikleri anlaşma tam bir ölüm fermanı niteliğindedir.

Hazırlamış oldukları anlaşmayla Osmanlı'nın ordusunu, donanmasını, maliyesini ve en önemlisi toprağını elinden alıp ve bu yaptıklarına da medeniyet diyen bu zihniyet, yapmış oldukları anlaşmayı imzalatmak için kendi yandaşları olan Damat Ferit'i başa getirip anlaşmayı imzalatmışlardır. Ancak bir parlamentodan geçmedikçe, imzalanması hiçbir şey ifade etmeyen bu anlaşma doğduğu gibi ölmüştür. Türkiye, Sevr sürecini yapmış oldukları Lozan Anlaşmasıyla kapatmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

GAZETELER

AÇIKSÖZ

HÂKİMİYET-İ MİLLİYE

İKDAM

PEYAM-İ SABAH

TEDKİK ESERLER

AKŞİN, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, T.T.K.Y., Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (c.1–2, 1914–1995), Ankara, btk.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Derleyen Nimet Arslan, c.IV, Ankara, 1964.

Atatürk, *Nutuk*, A.A.M. (Bugünkü dilde yayına hazırlayan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz) 2000.

AYBARS, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, İzmir 1984.

AYIŞIĞI, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyeti*, T.T.K.B.E, Ankara, 2004.

BAYKAL, Hülya, *Türk Basın Tarihi* (1851–1923), İstanbul, 1940.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara, 2006.

DOĞANAY, Rahmi; AÇIKSES, Erdal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2006.

EVANS, Laurence, *Türkiye'nin Paylaşılması*, Çeviren Tefvik Alanay, Milliyet yayınları 1972.

GÖNLÜBOL, Mehmet; SAR, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası* (1919–1938), Tıpkı Basımevi, Ankara, 1997.

GÜLMEZ, Nurettin, *Kurtuluş Savaşında Anadolu'da YeniGün*, Ankara, 1999.

HELMREICH, Paul C., *Sevr Entrikaları*, Çeviren Şerif Erol Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

- İNÜĞUR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1993.
- KARABEKİR, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, c.4, İstanbul, 1995.
- KAYRA, Cahit, *Sevr Dosyası*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- KUTLU, Mesut, *Milli Mücadelede Dış Yardımlar (1919–1922)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2004.
- MELEK, Kemal, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası*, İstanbul, 1985.
- MERAY, Seha L.; OLCAY, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, A.Ü.B.E, Ankara, 1977.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, İstanbul, 2005.
- OLCAY, Osman, *Sevr Anlaşmasına Doğru*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara, 1981.
- ÖZTOPRAK, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, T.T.K.B., Ankara, 1989.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I (Mondros'tan Erzurum Kongresine 30 Ekim 1918–22 Temmuz 1919)*, Ankara, 1993.
- SONYEL, Salahi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, T.T.K.B., Ankara, 1995.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, c.I, 1920-1945, T.T.K.B., Ankara, 1983.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, M.E.B.Y., İstanbul, 1991.
- TANSEL, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, M.E. B.Y., İstanbul, 1991.
- TOLON, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Ankara, 2004.
- TURAN, Mustafa, *Milli Mücadele'de Siyasi Çözüm Arayışları*, Siyasal Kitapevi, (Genişletilmiş 2. Baskı), Ankara, 2005.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi I*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.
- ÜNAL, Tahsin, *Türk siyasi Tarihi(1700–1958)*, Ankara, 1977.
- YALÇIN, E.Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I Kaynaklar*, Ankara, 2004.

YAPAR, Salih, *Sevr Anlaşması ile Lozan Anlaşması'nın Karşılaştırılması* (Marmara Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

MAKALELER

AKGÜL, Suat, “Paris Konferansı’ndan Sevr’e Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi”, *A.A.M.D.*, S.23, Mart 1992.

BUDAK, Ömer, “Sevr Paylaşımı”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 15, Ankara, 2002.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Sevres’ten Lausanne’a”, *Bellekten*, c. XLVI, S. 183, T.T.K.B., Ankara, 1983.

HOWARD, Harry N., “Paris -San Remo- Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Planları I”, *Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, S.73, Eylül, 2004.

KURAT, Yuluğ Tekin, “Türkiye Toprakları’nın Paylaşılması Hazırlıkları – Sevr “, *B.T.T.D.*, S.58, 1972.

KURAT, Yuluğ Tekin, “Mustafa Kemal’in Londra’da Bekir Sami’ye Talimatı-Londra Konferansı’nın Bu Bilgilerin Işığında Yeniden Değerlendirilmesi ve İvedi Sonuçları”, *Bellekten*, c. XLVIII, S. 189–190, Ankara, 1985.

ILGAN, İhsan, “Sevr Anlaşması Hazırlıkları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S.11, 1972.

SİREL, Münir, “Sevr Anlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı”, *B.T.T.D.*, S.4, İstanbul, 1968.

İNTERNET ADRESLERİ

www.ataturktoday.com

www.byegm.gov.tr

www.britannica.com

www.biyografi.net

www.bilimarastirmavakfi.org

www.bianet.org

www.devletarsivleri.gov.tr

EKLER

EK-1: Mondros Ateşkes Anlaşmasının 25 Maddesi, (İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C.I, 1920-1945, T.T.K.B., Ankara, 1983.

SİLAH BIRAKIŞIMI SÖZLEŞMESİ

Mondros 30 Ekim 1918

İngiltere hükümetinin, Müttefikleriyle anlaşmış olarak, yetkili kıldığı İngiltere'nin Akdeniz Donanması Başkomutanı Sayın Oramiral Sir Arthur Cough Calthorpe ile, Türk hükümetinin yetkili kıldığı Donanma Bakanı Sayın Rauf Bey, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Sayın Reşat Hikmet Bey ve Genelkurmay'dan Yarbay Sadullah Bey arasında kararlaştırılıp bağtlanan Silah Bırakışımı koşulları:

1. *Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi.*
2. *Türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca, yardım edilmesi.*
3. *Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki tüm bilgilerin verilmesi.*
4. *Müttefik savaş tutsakları ve göz altında bulundurulmuş ya da tutsak olan Ermenilerin tümünün İstanbul'da toplanarak, hiçbir koşula bağlı olmaksızın, Müttefiklere teslim edilmesi.*
5. *Sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan askeri birlikler dışında, Türk Ordusunun gecikmeksizin terhis edilmesi (Birliklerin insan gücü ve konusu, daha sonra, Müttefiklerce, Türk Hükümetine danışılarak, saptanacaktır).*
6. *Türk karasularında ya da Türkiye'nin işgalindeki sularda bulunan tüm savaş gemilerinin teslim edilmesi; Türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için gerekli görülebilecek belirli küçük gemiler dışında, anılan gemilerin gösterilecek Türk limanında ya da limanlarında göz altına alınması.*
7. *Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması.*

8. Şu sırada Türk işgali altında olan tüm limanların barınakların Müttefik gemilerince özgürce kullanılması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi. Özdeş koşullar, ticaret ve Ordunun terhisi amaçları için Türk sularında bulunan Türk ticaret gemilerine de uygulanacaktır.

9. Tüm Türk limanlarında ve tersanelerinde her türlü gemi onarımı kolaylıklarından yararlanılması.

10. Toros tünel sisteminin Müttefiklerce işgali.

11. Kuzey-batı İran'daki Türk Birliklerinin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan buyruk yerine getirilecektir.

Kafkasların [Trans-Caucasia, Maverai Kafkas] bir bölgesinin Türk Birliklerince boşaltılması daha önce buyrulmuş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum Müttefiklerce incelendikten sonra, gerek görülürse, girişilecektir.

12. Türk makamlarının haberleşmeleri dışında, tüm telsiz telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefiklerce denetim altına alınması.

13. Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ilişkin her türlü gereçlerin yok edilmesinin önlenmesi.

14. Ülkenin gereksinimleri karşılandıktan sonra, Müttefiklere Türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz gereçleri satın alma kolaylıkları gösterilmesi.

Bu nesnelere hiçbir ihraç edilmeyecektir.

15. Kafkasya demiryollarının şu sırada Türk denetimi altında bulunan bölümlerini de kapsam üzere, tüm demiryollarında, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, Müttefik makamlarının bunları tümüyle diledikleri gibi kullanabilmeleri amacıyla, Müttefik Denetleme görevlilerinin yerleştirilmesi.

Bu hüküm Batum'un Müttefiklerce işgalini de kapsar. Türkiye, Bakû'nün Müttefiklerce işgaline hiçbir biçimde karşı çıkmayacaktır.

16. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta tüm garnizonların en yakın Müttefik komutanına teslim olmaları ve, 5. Maddede öngörülen düzenin korunması için gerekenler dışında, tüm Birliklerin Kilikya'dan çekilmesi.

17. Trablus ve Bingazi'deki tüm Türk Subaylarının en yakın İtalyan garnizonuna teslim olmaları. Bunlar teslim olma buyruğuna uymazlarsa, Türkiye, bu Subaylara ikmal gönderilmesini ve kendileriyle haberleşmenin kesilmesini sağlamayı yükümlenir.

18. *Mısırata'yı kapsamak üzere, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen tüm limanların en yakın Müttefik garnizonuna teslimi.*

19. *Denizci, asker ve sivil tüm Almanların ve Avusturyalıların bir ay içinde Türk ülkelerinden çıkartılması; uzak bölgelerdekilerin de olanaklı en erken bir tarihte çıkartılması.*

20. *Beşinci Madde uyarınca terhis edilecek Türk Ordusunun, taşıtlarıyla birlikte, araç ve gereçlerinin, silahlarının ve cephanesinin kullanılış biçimi konusunda verilebilecek buyrukların yerine getirilmesi.*

21. *Müttefiklerin çıkarlarını korumak için Türk Donatım [İaşe] Bakanlığına bir Müttefik temsilcinin atanması. Bu temsilciye, işbu amacın gerektirdiği tüm bilgilerin verilmesi.*

22. *Türk tutsaklarının Müttefik Devletler buyruğunda tutulması. Askerlik çağı dışındaki Türk sivil tutsakların salıverilmesi konusu göz önünde tutulacaktır.*

23. *Türkiye bakımından Merkez Devletleri [Almanya, Avusturya] ile tüm ilişkilerin kesilmesi zorunluluğu.*

24. *Altı Ermeni ilinde [Vilayeti sitte] karışıklık çıkarsa, Müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutarlar.*

25. *Müttefiklerle Türkiye arasında düşmanca eylemler 31 Ekim 1918 Perşembe günü, yerel saatle öğleden başlamak üzere, duracaktır.*

Limni'de, Mondros Limanında, İngiltere Krallığının Agamemnon Savaş Gemisinde, 30 Ekim 1918'de, iki örnek olarak, imzalanmıştır.

İmzalayanlar:

ARTHUR CALTHORPE

**HÜSEYİN RAUF,
REŞAD HİKMET,
SADULLAH**

EK-2: Mustafa Kemal'in Çiçerin'e yolladığı mektup. (Atatürk'ün Tamim, Telgraf, ve Beyannameleri IV, 1917-1938, A.Ü.B., Ankara, 1964.)

**TÜRKİYENİN SOVYET RUSYA İLE BERABER EMPERYALİST
HÜKÜMETLERE KARŞI SAVAŞ VE YARDIM TEKLİFİ**

(26. 4. 1920)

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Moskova Hükümetine birinci Teklifnamesidir.

1. Emperyalist Hükümetler aleyhine harekâtı ve bunların tahtı tahakküm ve esaretinde bulunan mazlum insanların tahlisi gayesini istihdaf eden Bolşevik Ruslarla tevhide mesai ve harekâtı kabul ediyoruz.

2. Bolşevik kuvvetleri Gürcistan üzerine harekâtı askeriye yapar veyahut takip edeceği siyaset ve göstereceği tesir ve nüfuzla Gürcistan'ın da Bolşevik ittifakına dâhil olmasını ve içlerindeki İngiliz kuvvetlerini çıkarmak üzere bunlar aleyhine harekâta başlamasını temin ederse Türkiye Hükümeti de Emperyalist Ermeni hükümeti üzerine harekâtı askeriye icrasını ve Azerbaycan hükümetini de Bolşevik zümrei düveliyesine ithal etmeyi taahhüt eyler.

3. Evvela milli topraklarımızı tahtı işgalde bulunduran Emperyalist kuvvetleri tard ve atiyen emperyalizm aleyhine vuku bulacak mücadelatı müşterekemiz için kuvayı dâhiliyemizi taazuv ettirmek üzere şimdilik ilk taksit olarak beş milyon altının ve takarrür ettirilecek miktarda cephanesair vesaiti fenniyei harbiye ve malzemei sıhhiyenin ve yalnız şarkta icrayı harekât edecek kuvvetler için erzakın Rus Sovyet Cumhuriyetince temini rica olunur. İhtıramatı faike ve hissiyatı samimanemizin kabulünü rica eyleriz.

Ankara 26 \ Nisan \ 1336(1920)

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemal

EK-3: Mondros Ateşkes Anlaşması'nı Türkler adına imzalayan Rauf Orbay
(www.devletarsivleri.gov.tr)

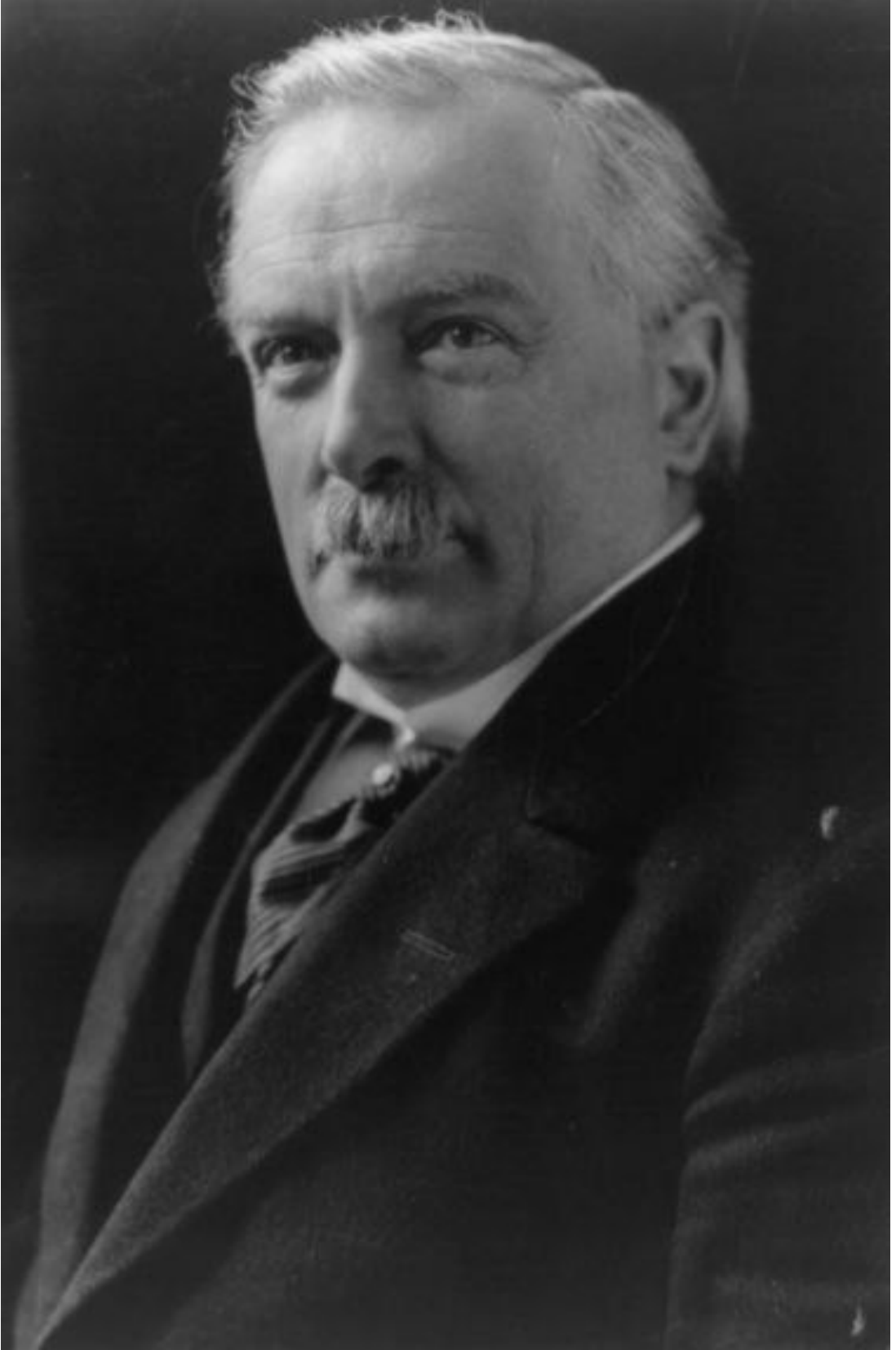

Müttefikler adına Mondros'u imzalayan İngiliz Amiral
Calthrope

EK-4: Mondros Ateşkes Anlaşması'nı Müttefikler adına imzalayan İngiliz Amiral Calthrope, (Ömer Budak, Sevr Paylaşımı, TÜRKLER Ansiklopedisi C.XV, Ankara, 2002.)

**EK-5: 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un müttefikler tarafından işgali,
(www.byegm.gov.tr)**

EK-6: Sevr Anlaşması'nı İngilizler adına hazırlayan Lloyd George

www.britannica.com

EK-7: Sevr Anlaşması'nı kabul eden Damat Ferit Paşa www.biografi.net

Sevr antlaşmasının imza edilmesine karşı olan Ferik (Korgeneral) Rızâ Paşa.

EK-8: Sevr Anlaşması'nın imza edilmesine karşı olan Topçu Rıza Paşa.(İhsan İlhan, Sevr Anlaşması Hazırlıkları, Hayat Tarih Mecmuası, S.11, 1972.)

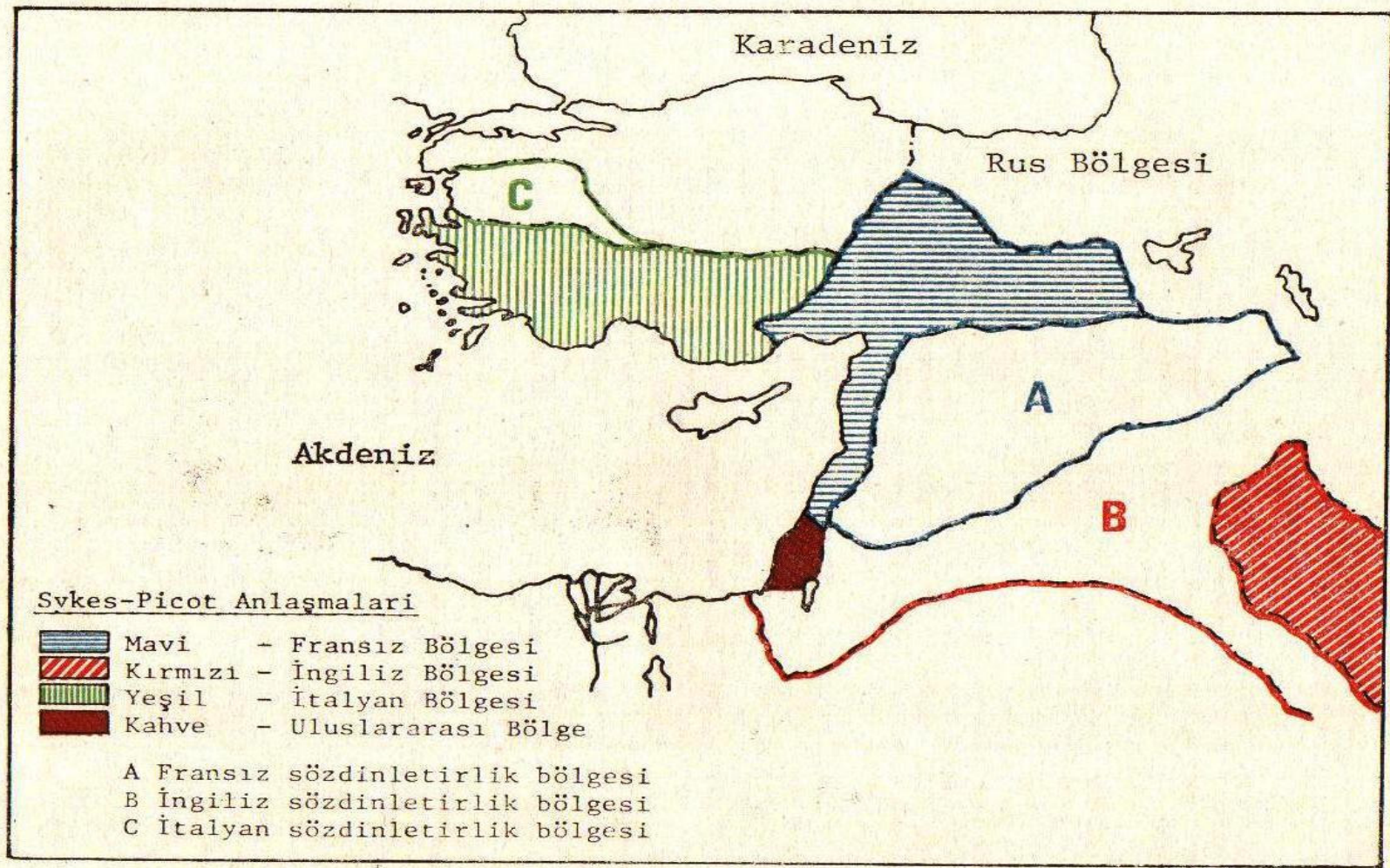
EK-9: Sevr Anlaşması'nın Türk Deleğeleri tarafından imzalanması anı.

www.bilimarastirmavakfi.org

- Bu vazoya dokunmayın, çatlaktır. (Fransız karikatürü)

EK-10: Sevr Anlaşması'nı Çatlak Bir vazoda gösteren Fransız Karikatürü,(Cahit Kayra, Sevr Dosyası, Boyut Kitapları, İstanbul,1997.)

EK-11: 1916 yılında I. Dünya Savaşı sırasında müttefik devletler arasında yapılan gizli anlaşmanın haritası. (Osman Olcay, *Sevr Anlaşmasına Doğru*, Ankara, 1981.)

EK-12: www.ataturktoday.com

TRAITÉ DE PAIX

ENTRÉ

LES PUISSANCES ALLIÉES ET ASSOCIÉES

ET LA TURQUIE

DU 10 AOÛT 1920

(SEVRÉS).

(TEXTE FRANÇAIS.)

EK-13: Sevr Anlaşması'nın orijinal kapağı (Salih Yapar, *Sevr Anlaşması ile Lozan Anlaşması'nın Karşılaştırılması* (Marmara Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.)

ÖZGEÇMİŞ

20.05.1980 yılında Diyarbakır'da doğdum. İlkokul eğitimimi Ali Emiri İlkokulu'nda, ortaokulu Ali Emiri Ortaokulu, liseyi Ziya Gökalp Lisesi'nde okudum.

2000 yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne girdim. 2004 yılında Fırat Üniversitesi 'nden mezun olduktan sonra aynı yıl Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nın Cumhuriyet Tarihi alanında yüksek lisansa başladım.

Yalçın DOĞAN